

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна
наукова праця на
правах рукопису

РАДЧЕНКО ЯРОСЛАВ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 351.7:157(197)

ДИСЕРТАЦІЯ
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Я. М. Радченко

Науковий керівник – Бікулов Дамір Тагірович, доктор наук з державного управління, доцент

Запоріжжя – 2021

АНОТАЦІЯ

Радченко Я. М. Державне регулювання системи пенсійного забезпечення військовослужбовців в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2021.

У дисертаційній роботі поглиблено теоретичні засади формування та реалізації соціальної функції держави в системі пенсійного забезпечення військовослужбовців в Україні.

В роботі надана характеристика особливостей розвитку законодавства про пенсійне забезпечення військовослужбовців та виділено його етапи. Проведено аналіз міжнародного регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців, уточнено понятійний апарат в системі державного регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців. Визначено науково-практичний підхід та розглянуто специфіку пенсійного забезпечення військовослужбовців по інвалідності. Удосконалено систему фінансування пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей за рахунок коштів Пенсійного Фонду, сформованих шляхом сплати страхових внесків. Обґрунтовано загальні підходи до формування системи пенсійного забезпечення членів сімей військовослужбовців у разі втрати годувальника. Здійснено аналіз проблем призначення пенсій військовим пенсіонерам та запропоновано рекомендації щодо удосконалення чинного законодавства України з питань державного регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей.

З'ясовано особливості пенсійного забезпечення військовослужбовців за вислугу років та запропоновано його визначення як одного з видів

їхнього соціального захисту, що полягає у виплаті щомісячної довічної пенсії на умовах, які передбачені законодавством та фінансуються за рахунок Державного бюджету України. Пенсія за вислугу років призначається незалежно від віку за наявності необхідної кількості вислуги років, або ж з урахуванням відповідного віку (зниженого), однак завжди за умови звільнення зі служби.

Визначено, що військовослужбовець – це особа, незалежно від статевої приналежності (громадянин України, іноземець, особа без громадянства), яка відповідає встановленим законодавством вимогам для проходження військової служби на професійній основі для оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності та входить до складу Збройних Сил України й інших військових формувань, має військове звання та наділена певним колом службових повноважень. Виділено два види пенсій за вислугою років: пенсії за вислугу конкретної кількості календарних років; пенсії за вислугу років з урахуванням загального страхового стажу.

Визначено особливості пенсійного забезпечення військовослужбовців по інвалідності, які полягають у такому. Пенсійне забезпечення військовослужбовців по інвалідності – це один із видів їх соціального захисту, який полягає в щомісячній виплаті їм пенсії в грошовій формі, призначуваній у разі встановлення медичним органом однієї з трьох груп інвалідності, які тягнуть повну або часткову втрату працездатності внаслідок травми, поранення, контузії, каліцтва під час виконання військового обов'язку, професійного чи загального захворювання чи з інших причин, визначених законодавством. Пенсійне забезпечення військовослужбовців по інвалідності диференціюється залежно від правового статусу таких осіб, групи та причини інвалідності. Група характеризує ступінь важкості інвалідності й безпосередньо впливає на розмір пенсійного забезпечення, а причина інвалідності визначає

обставини, за яких особа втратила свою працездатність і також напряду впливає на розмір пенсії військовослужбовця. Здійснено аналіз проблем призначення та перерахунку пенсій військовим пенсіонерам, виділено основні їхні причини. Такі проблеми мають об'єктивний характер та не залежать від волі військовослужбовців і членів їхніх сімей. Це, зокрема, фінансово-економічні причини, що полягають у неспроможності належного фінансування пенсій; політичні причини, суть яких полягає в тому, що з приходом нової влади змінюються законодавство та умови пенсійного забезпечення військовослужбовців і членів їхніх сімей, які часто порушують права військових пенсіонерів; недосконалість чинного законодавства, адже норми пенсійного забезпечення військовослужбовців часто не узгоджуються між собою та створюють незручності в практиці, заважають ефективному застосуванню законодавства; збільшення чисельності військових пенсіонерів за вислугу років та по інвалідності й чисельності осіб, які мають право на пенсію в разі втрати годувальника (військовослужбовця) у зв'язку з військовими діями на Сході України; непрофесіоналізм працівників органів Пенсійного фонду України, що виявляється в незнанні та неправильному застосуванні пенсійного законодавства; відсутність відповідальності для службових осіб, які мають стосунок до встановлення юридичних фактів реалізації військовослужбовцями й членами їхніх сімей права на пенсію; опосередкованість правовідносин між пенсіонерами та органами Пенсійного фонду України, що призводить до тривалого оформлення й перерахунку пенсій.

Сформульовано пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства України з питань правового регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей: внести зміни до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», яким передбачено, що «виплата

пенсій, у тому числі додаткових пенсій, доплат, надбавок та підвищень до них, компенсаційних виплат, встановлених законодавством, звільненим із служби військовослужбовцям, особам, які мають право на пенсію, та членам їхніх сімей забезпечується за рахунок коштів Пенсійного фонду України та Державного бюджету України»; визначити, що «пенсії по інвалідності військовослужбовцям, особам, які мають право на пенсію, призначаються в таких розмірах: а) особам з інвалідністю внаслідок війни І групи підгрупи А – 120 %, І групи підгрупи Б – 100 %, ІІ групи – 80 %, ІІІ групи – 60 % відповідних сум грошового забезпечення (заробітку); б) іншим особам з інвалідністю І групи підгрупи А – 80 %, І групи підгрупи Б – 70 %, ІІ групи – 60 %, ІІІ групи – 40 % відповідних сум грошового забезпечення (заробітку)».

Обґрунтовано необхідність систематизації державного регулювання у сфері соціального захисту військовослужбовців. Питання соціального захисту врегульовано низкою законів та підзаконних актів, що призводить до колізій під час правозастосування. Отже, враховуючи той факт, що соціальний захист військовослужбовців та їх сімей окремо визначено Конституцією України, то логічним для новітнього етапу розвитку цієї сфери законодавства має стати прийняття нового спеціального закону «Про соціальний захист військовослужбовців та їх сімей», який об'єднає всі нині чинні нормативно-правові акти в цій сфері.

Ключові слова: державне регулювання системи пенсійного забезпечення військовослужбовців, законодавство про пенсійне забезпечення, Пенсійний фонд України, пенсійне забезпечення по інвалідності, військові пенсіонери, соціальні стандарти, соціальні гарантії.

SUMMARY

Radchenko Y. M. State regulation of the pension provision system of servicemen in Ukraine. - Qualifying scientific work as a manuscript.

The dissertation for the Candidate Degree in Public Administration by specialty 25.00.02 – mechanism of public administration. – Classic Private University, Zaporizhzhia, 2021.

The dissertation focuses in depth on the theoretical bases of formation and realization of social function of the state in system of pension provision of military servicemen in Ukraine.

The dissertation covers a theoretical generalization and a new solution to the scientific problem, which consists in the study of relevant theoretical and practical problems of state regulation of the pension provision system for military personnel. As a result of the study, recommendations were developed in order to improve national legislation in this area.

The given characteristic of peculiarities of historical and legal development of the legislation on pension provision of servicemen allowed to classify the stages of development of pension provision of servicemen.

The analysis of state regulation of pension provision of servicemen revealed the need to conclude international bilateral contracts (agreements) in the field of pension provision for servicemen and their families with different countries, as this is an urgent requirement today and creates a basis for protection of pension rights of this category of persons and needs comprehensive support. This issue is increasingly urgent also because Ukraine is gradually moving away from a number of international conventions adopted within the CIS and has begun the process of withdrawing from this regional-international organization, and therefore there is a need for bilateral agreements in the field of social protection of ex-servicemen. The conclusion of such agreements and contracts should be based only on the principle of proportionality, and if a serviceman is entitled to a long service pension, disability pension, or his relatives to a survivor's pension in Ukraine, it is fair if the pension is paid at its expense.

The peculiarities of pension provision for servicemen for long service are the following: the subjects of legal relations are servicemen who are empowered with the special legal personality (recipients) and authorized bodies of pension provision (providers); the subjects of legal relations to whom the pension for long service is assigned are clearly defined in the laws; the main legal fact that determines their occurrence is a special length of service, ie years of service (service duration established by law); it is necessary to leave the job for the purpose of this pension (military service), which gives the right to such a pension; as a rule, such a legal fact as reaching retirement age is not required; term of appointment of long service pension - lifelong; differentiated conditions for determining the amount of pension depending on the position held; direct proportional dependence of the size of pensions on the level of financial support of the relevant categories of servicemen serving in the military; pensions are financed from the State Budget of Ukraine; the amount of accrued pension is not taxed regardless of its size.

It is determined that a serviceman is a person, regardless of gender (citizen of Ukraine, foreigner, stateless person), who meets the statutory requirements for military service on a professional basis for the defense of Ukraine, protection of its sovereignty, territorial integrity and inviolability and is part of composition of the Armed Forces of Ukraine and other military formations, has a military rank and is endowed with a certain range of official powers. There are two types of pensions for long service: pensions for service for a specific number of calendar years; pensions for years of service, taking into account the total insurance period.

The peculiarities of the disability pension provision of servicemen are determined, which are as follows. Pension provision for servicemen with disabilities is one of the types of their social protection, which consists in the monthly payment of a pension in cash, assigned in case of establishment by the medical body of one of the three disability groups, which entail full or partial

disability due to injury, contusion, injuries during military service, occupational or general illness or for other reasons specified by law. Pension provision for servicemen with disabilities are differentiated depending on the legal status of such persons, groups and causes of disability. The group characterizes the severity of disability and directly has an impact on the amount of pension provision, and the cause of disability determines the circumstances under which a person lost his ability to work and also directly affects the amount of pension of a serviceman. Disability pensions are characterized by the following features: the subjects of legal relations are servicemen who are empowered with the special legal personality (recipients) and authorized bodies of pension provision (providers); the subjects of legal relations to whom the disability pension is assigned are clearly defined in the laws; the main legal fact that determines their occurrence is a disability; legal relations are regular (pensions are paid regularly in the statutory period in cash); disability pension provision of servicemen are differentiated depending on the legal status of such persons, groups and causes of disability; term of appointment of the disability pension - lifelong or fixed-term (temporary); pensions are financed from the State Budget of Ukraine; the amount of accrued pension is not taxed regardless of its size.

The peculiarities of the pension provision of family members of servicemen in case of loss of a breadwinner have been determined. Pension provision of family members of servicemen in case of loss of a breadwinner - is one of the types of their social protection, which consists in the payment of a monthly, lifelong or term pension on the terms provided by law and financed from the State Budget of Ukraine.

The analysis of the problem of appointment and recalculation of pensions to military retired persons is carried out and their main reasons are determined. Such problems are objective in nature and do not depend on the will of servicemen and members of their families. In particular it's: financial and economic reasons, which consist in inability to properly finance pensions;

political reasons, the essence of which is that with the advent of the new government the legislation and conditions of pensions for servicemen and members of their families is being changed, which often violate the rights of military retirees; imperfection of the current legislation, as the norms of pension provision for servicemen are often inconsistent with each other, and it creates inconveniences in law enforcement practice and hinder the effective application of the legislation; increase in the number of military retirees for long service and disability and the number of persons entitled to a pension in case of loss of a breadwinner (serviceman) in connection with hostilities in eastern Ukraine; unprofessional actions of employees of the Pension Fund of Ukraine, which is manifested in ignorance and misapplication of pension legislation; lack of responsibility for officials involved in establishing legal facts directly related to the exercise of the right to a pension by servicemen and members of their families; mediation of legal relations between pensioners and bodies of the Pension Fund of Ukraine, which leads to long-term registration and recalculation of pensions.

Key words: state regulation of the pension provision system of servicemen, pension provision legislation, Pension fund, disability pension, military retired person, social standards, social guarantees.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що висвітлюють основні наукові результати дисертації

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Радченко Я. М. Соціальна політика держави щодо пенсійного забезпечення військовослужбовців за вислугу років: особливості застосування. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2018. № 4. С. 274–278.

2. Радченко Я. М. Державна політика формування системи

пенсійного забезпечення військовослужбовців по інвалідності. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2019. № 2. С. 198–201.

3. Радченко Я. М. Правове регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців крізь призму застосування міжнародних актів. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. № 19. С. 110–113.

4. Радченко Я. М. Історико-правовий розвиток законодавства про пенсійне забезпечення військовослужбовців. *Право та державне управління*. 2020. № 3. С. 207–211.

Стаття в зарубіжному фаховому виданні

5. Радченко Я. М. Щодо проблеми перерахунку пенсій військовим пенсіонерам: державно-управлінське рішення. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 6 (34). Р. 68–72.

Публікації, що додатково відображають наукові результати дисертації

та засвідчують обов'язкову апробацію матеріалів дисертації

Матеріали конференцій

6. Радченко Я. М. Розвиток законодавства про пенсійне забезпечення військовослужбовців. *Державне і муніципальне управління: теорія, методологія, практика*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 2–3 березня 2018 р. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. С. 57–59.

7. Радченко Я. М. Соціальні гарантії як визначальний фактор формування державної соціальної політики. *Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 15 листопада 2019 р. Одеса: Міжнар. гум. ун-т, 2019. С. 290–291.

8. Радченко Я. М. Аналіз проблем призначення та перерахунку пенсій військовослужбовцям в Україні. *Державне і муніципальне управління: теорія, методологія, практика*: матеріали Міжнар. наук.-

практ. конф., м. Запоріжжя, 6–7 березня 2020 р. Запоріжжя : Класичний приват. ун-т, 2020. С. 53–55.

9. Радченко Я. М. Проблеми призначення пенсій військовим пенсіонерам. *Державне управління в Україні: виклики та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 8–9 травня 2020 р. Запоріжжя : Класичний приват. ун-т, 2020. С. 68–70.

10. Радченко Я. М. Умови призначення пенсії у разі втрати годувальника сім'ям військовослужбовця: державно-управлінський підхід. *Напрями вдосконалення механізмів державного управління в умовах сучасних реформаційних процесів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 25–26 грудня 2020 р. Запоріжжя : Класичний приват. ун-т, 2020. С. 69–70.

ЗМІСТ

ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	21
1.1. Державна політика пенсійного забезпечення як основна складова соціальної політики держави	21
1.2. Генеза законодавства про пенсійне забезпечення військовослужбовців	32
1.3. Державне регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців крізь призму міжнародних вимог	50
Висновки до першого розділу	63
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	66
2.1. Пенсійне забезпечення військовослужбовців за вислугу років	66
2.2. Пенсійне забезпечення військовослужбовців по інвалідності	96
2.3. Пенсійне забезпечення членів сімей військовослужбовців у разі втрати годувальника	112
Висновки до другого розділу	135
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	138
3.1. Особливості призначення пенсій військовим пенсіонерам	138
3.2. Удосконалення механізму перерахунку пенсій військовим пенсіонерам	150
Висновки до третього розділу	166
ВИСНОВКИ	170
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	177
ДОДАТКИ	201

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Значення військових структур у житті суспільства й держави полягає в тому, що саме від них залежить національна безпека України загалом. Військовослужбовці повинні бути впевнені в тому, що після завершення військової служби, пов'язаної з великою відповідальністю та ризиком, вони матимуть гідний рівень пенсійного забезпечення. Тому від ефективності пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей залежить, зрештою, і вирішення питань забезпечення безпеки країни й суспільного життя.

Отже, одним із найважливіших аспектів діяльності держави щодо функціонування її військової організації є дотримання прав і свобод військовослужбовців та членів їх сімей, забезпечення їх соціального захисту, надання належного фінансування під час здійснення професійної діяльності й під час перебування на пенсії.

Протягом усього періоду незалежності України пенсійне законодавство неодноразово реформували, що суттєво вплинуло на умови пенсійного забезпечення, які стали більш суворими для більшості громадян, незалежно від їхнього правового статусу, зокрема скасовано умови спеціального пенсійного забезпечення для багатьох категорій працівників (науково-педагогічних працівників, державних службовців, суддів, народних депутатів, дипломатів, журналістів державних ЗМІ, посадових осіб органів місцевого самоврядування), однак ці зміни не торкнулись військовослужбовців. Очевидно, що забезпечення конституційних прав та свобод військовослужбовців, зокрема тих, які стосуються пенсійного забезпечення, набуло виняткової ваги. Водночас для сучасного стану пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей в Україні характерний складний перехідний період,

оскільки при прийнятті нових законів і надалі виникає багато проблемних питань стосовно призначення, виплати та перерахунку пенсій.

Розкриттю методології побудови національної системи пенсійного забезпечення присвятили свої фундаментальні праці такі українські вчені, як: А. Бидик, М. Бойко, О. Вишневська, М. Горна, В. Єлагін, І. Жмурко, Г. Каптар, О. Коваль, А. Колотік, М. Кравченко, Е. Лібанова, М. Лібанов, Н. Луговенко, О. Мазуренко, О. Насібова, Р. Перехрест, О. Петрушка, Р. Пікус, С. Прилипко, Л. Ткаченко, В. Тропіна, В. Трощинський, Л. Сідельникова, С. Сільченко, І. Сирота, В. Скуратівський, Б. Сташків, А. Хемій, Н. Шевчук та ін. Проблеми, пов'язані з механізмами державного управління системою пенсійного забезпечення, досліджували В. Верещак, Л. Кисіль, О. Линдюк, В. Толуб'як, О. Філоненко та ін. Суб'єктний склад солідарної пенсійної системи аналізували С. Синчук, Б. Сташків, М. Шумило та ін. Визнаючи здобутки зазначених науковців, варто визнати, що на сьогодні потребують відповідного методологічного підкріплення аналіз проблем призначення пенсій військовим пенсіонерам, розробка рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства України з питань державного регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців і членів їхніх сімей та наукового підходу до визначення специфіки пенсійного забезпечення військовослужбовців по інвалідності; обґрунтування загальних підходів до формування системи пенсійного забезпечення членів сімей військовослужбовців в разі втрати годувальника. Таким чином, актуальність теми дисертації зумовлена необхідністю розвитку державного регулювання системи пенсійного забезпечення військовослужбовців, удосконалення чинного законодавства України в цій сфері та практики його застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідних робіт Класичного приватного університету «Теоретико-методологічні та філософсько-

історичні основи розвитку й перспективи реформування державного управління в Україні» (номер державної реєстрації 0113U000589) та «Теорія і практика публічного управління й адміністрування в Україні та зарубіжних країнах» (номер державної реєстрації 0116U002645). Внесок здобувача полягає у виявленні особливостей системи пенсійного забезпечення військовослужбовців в Україні.

Мета й завдання дослідження. *Метою дослідження є поглиблення теоретико-методичних засад реалізації соціальної функції держави в системі пенсійного забезпечення військовослужбовців в Україні.*

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- охарактеризувати особливості розвитку законодавства про пенсійне забезпечення військовослужбовців та виділити його етапи;
- проаналізувати міжнародно-правове регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців;
- уточнити понятійний апарат у системі державного регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців;
- визначити науково-практичний підхід та охарактеризувати специфіку пенсійного забезпечення військовослужбовців по інвалідності;
- обґрунтувати загальні підходи до формування системи пенсійного забезпечення членів сімей військовослужбовців у разі втрати годувальника;
- здійснити аналіз проблем призначення пенсій військовим пенсіонерам та запропонувати рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства України з питань державного регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців і членів їхніх сімей.

Об'єкт дослідження – державне регулювання системи пенсійного забезпечення військовослужбовців.

Предмет дослідження – теоретичні та прикладні основи вдосконалення державного регулювання пенсійного забезпечення

військовослужбовців.

Методи дослідження. У ході дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи: *абстрактно-логічний* – для аналізу літературних джерел, теоретичного узагальнення й формулювання висновків; *декомпозиції* – для формулювання мети та постановки завдань дослідження; *ретроспективного аналізу* – для дослідження теорії та практики з питань пенсійного забезпечення військовослужбовців з імперських часів і до сьогодні; *функціонального аналізу* – для визначення компетенції органів державної влади при формулюванні пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення чинних нормативно-правових актів у сфері пенсійного забезпечення військовослужбовців; *аналізу та синтезу* – для системного й узгодженого розгляду умов призначення та перерахунку пенсій військовослужбовцям.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України, статистичні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства оборони України, Пенсійного фонду України, інших органів державного управління, інформаційних бюлетенів, статистичних збірників тощо, а також закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, монографічні дослідження українських і зарубіжних учених.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробленні теоретичних та практичних рекомендацій щодо державного регулювання системи пенсійного забезпечення військовослужбовців. Основні положення та результати дослідження, що мають елементи новизни, полягають у такому:

удосконалено:

– класифікацію етапів розвитку пенсійного забезпечення військовослужбовців: 1) імперський (1720–1912 рр.) – становлення та розвиток пенсійного забезпечення військовослужбовців період Російської

імперії; 2) радянський (1919–1990 рр.) – скасування законодавства Російської імперії та формування радянської моделі пенсійного забезпечення військовослужбовців; 3) новітній (1991–2020 рр.) – формування, розвиток та вдосконалення пенсійного забезпечення військовослужбовців в роки незалежності України;

– науковий підхід до формування переліку суб'єктів права на пенсійне забезпечення та визначення доцільності включення до суб'єктів права на пенсійне забезпечення не тільки військовослужбовців – громадян України, а й іноземців та осіб без громадянства, які несуть військову службу на території України у складі Збройних Сил України;

– науково-практичний підхід до формування системи пенсійного забезпечення військовослужбовців за вислугу років шляхом визначення умов, суб'єктів, термінів призначення, фінансування, що передбачає таке: суб'єктами правовідносин є військовослужбовці, які наділені спеціальною правосуб'єктністю (отримувачі), та уповноважені органи пенсійного забезпечення (надавачі); умовою виникнення пенсії є спеціальний стаж, тобто вислуга років (служба встановленої законодавством тривалості); термін призначення пенсії за вислугою років – довічний; диференційовані умови визначення розміру пенсії залежно від займаної посади; пряма пропорційна залежність розмірів пенсій від рівня грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, які проходять військову службу; фінансування пенсії за рахунок Державного бюджету України; сума нарахованої пенсії не оподатковується, незалежно від її розміру;

– підхід до формування системи пенсійного забезпечення військовослужбовців по інвалідності, який включає визначення суб'єктів пенсійного забезпечення, систему диференціації залежно від правового статусу осіб, групи та причин інвалідності, термін призначення, умови фінансування й оподаткування пенсій;

– науковий підхід до визначення особливостей пенсійного

забезпечення в разі втрати годувальника-військовослужбовця, який полягає в такому: суб'єктами правовідносин є члени сімей військовослужбовців, які наділені спеціальною правосуб'єктністю (отримувачі), та уповноважені органи пенсійного забезпечення (надавачі); суб'єкти правовідносин, яким призначається пенсія в разі втрати годувальника, чітко визначені в законі; виникають за наявності складного юридичного факту – втрата годувальника; належність до членів його сім'ї; непрацездатність члена сім'ї; перебування на утриманні в годувальника; мають регулярний характер (пенсії виплачуються регулярно у встановлені законом строки у грошовій формі); розміри пенсії у зв'язку з втратою годувальника диференціюються залежно від причини смерті (загибелі) військовослужбовця; із загальної суми пенсії може виділятися частка, яка виплачується окремо; фінансуються пенсії за рахунок Державного бюджету України; метою пенсійного забезпечення є задоволення життєвих потреб осіб, які втратили основні джерела засобів до існування в разі втрати годувальника; термін призначення пенсії – довічний або строковий (тимчасовий); сума нарахованої пенсії не оподатковується незалежно від її розміру;

– систему фінансування пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей, яка має фінансуватися за рахунок не лише Державного бюджету України, а й коштів Пенсійного фонду, сформованих зі страхових внесків, оскільки військовослужбовці є учасниками формування бюджету Пенсійного фонду України;

набуло подальшого розвитку:

– понятійний апарат науки державного управління шляхом визначення понять: «військовослужбовець» – особа, незалежно від статевої приналежності (громадянин України, іноземець, особа без громадянства, яка відповідає встановленим законодавством вимогам для проходження військової служби на професійній основі для оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності та входить до

складу Збройних Сил України й інших військових формувань, має військове звання та наділена певним колом службових повноважень; «втрата годувальника (військовослужбовця)» – це біологічна смерть унаслідок старіння організму, хвороби чи загибелі годувальника, тобто припинення його фізичного існування, та/або набуття ним правового статусу зниклого безвісти або ж визнання судом у порядку, передбаченому чинним законодавством, годувальника безвісно відсутнім чи оголошення його померлим у період бойових дій, яке позбавляє членів його сім'ї можливості отримати від нього необхідну підтримку й тягне різні юридичні наслідки;

– положення щодо формування механізму у сфері соціального захисту військовослужбовців у межах нового, єдиного, спеціального закону «Про соціальний захист військовослужбовців та їх сімей», який об'єднає всі нині чинні нормативно-правові акти у цій сфері.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки й пропозиції автора можуть бути використані для підготовки та узгодження державних управлінських і суспільно-політичних рішень у напрямі вдосконалення системи пенсійного забезпечення військовослужбовцями та членами їх сімей.

Результати дослідження використано в діяльності Кабінету Міністрів України (довідка про впровадження № 091-у від 04.10.2020). Теоретичні положення дисертації застосовують у навчальному процесі Класичного приватного університету при розробці та викладанні навчальних дисциплін «Державне управління», «Публічна політика і управління» (довідка про впровадження № 55/20 від 16.09.2020).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, містить отримані особисто автором нові результати, які спрямовані на вирішення проблем здійснення права на пенсійне забезпечення військовослужбовцями та членами їх сімей. Усі

сформульовані положення та висновки є результатами особистих досліджень автора.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження доповідались та обговорювались на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Державне і муніципальне управління: теорія, методологія, практика» (м. Запоріжжя, 2018 р.); «Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених» (м. Одеса, 2019 р.); «Державне і муніципальне управління: теорія, методологія, практика» (м. Запоріжжя, 2020 р.); «Напрями вдосконалення механізмів державного управління в умовах сучасних реформаційних процесів» (м. Запоріжжя, 2020 р.).

Публікації. Результати дослідження викладено в 10 наукових працях, з яких: 4 – статті в наукових фахових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз даних, 1 – стаття в зарубіжному фаховому виданні, 5 – матеріали конференцій. Загальний обсяг публікацій – 4,1 д. а.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та чотирьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 205 сторінок. Список використаних джерел включає 199 найменувань.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

1.1. Державна політика пенсійного забезпечення як основна складова соціальної політики держави

У сучасних умовах розвитку української держави, розбудови та трансформації її економіки на ринкових засадах, подолання кризових явищ в економічному і соціальному житті особливо важливим стає вирішення завдань розвитку і відтворення людського потенціалу, що передбачає формування надійної системи соціального захисту населення і пенсійного забезпечення як її складової.

Соціальна та економічна роль державної політики в сучасному суспільстві визначається тим, що надійність пенсійного забезпечення є основою соціальної стабільності держави, а в багатьох випадках також і економічної стабільності. Водночас стан економіки впливає на функціонування системи пенсійного забезпечення.

Розв'язання проблем соціального захисту населення і забезпечення соціальної безпеки в країні – це прерогатива держави, її законодавчих та виконавчих органів. Державне регулювання в соціальній сфері здійснюється шляхом розробки, прийняття і виконання законодавчо-нормативних актів, провідне місце серед яких займає Основний Закон – Конституція України.

У ст. 46 Конституції України закріплено право громадян на соціальний захист, що включає «право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника,

безробіття з незалежних від них обставин, а також старості та в інших випадках, передбачених законом». Реалізація такого права на практиці – це забезпечення достатнього рівня добробуту громадянам держави, що відповідає міжнародним умовам, а саме ст. 22 Загальної декларації прав людини та ст. 9 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 р., згідно з яким держави, що беруть участь у цьому пакті, визнають право кожної людини на соціальний захист, включаючи соціальне страхування [116].

У міру суспільних змін соціальна проблематика в Україні набуває все більшої уваги. Проте якість та ефективність вирішення найбільш гострих проблем пенсійного забезпечення населення безпосередньо залежить від підходу держави до управління системою пенсійного забезпечення, вміння вивчати проблеми, визначати їх чинники та передбачити наслідки. Сьогодні перед державою постали проблеми визначення сутності та функцій державної пенсійної політики в ринковій економіці, розробки методологічних підходів і практичних рекомендацій щодо її вдосконалення.

Державна політика пенсійного забезпечення є основною складовою соціальної політики держави. Реалізацію державної політики в цій сфері здійснює Міністерство праці та соціальної політики України, Пенсійний фонд України та недержавні пенсійні фонди, а сам обіг пенсійних коштів здійснюється через банківські установи та мережу установ зв'язку.

Державна політика у сфері пенсійного забезпечення виконує такі функції: забезпечує формування фінансових ресурсів; реалізує заходи і програми, безпосередньо спрямовані на забезпечення функціонування інститутів пенсійної системи; регулює права та обов'язки суб'єктів пенсійної системи; здійснює інші соціальні заходи (забезпечення доступності інформації, доставка пенсії).

Функції держави щодо здійснення регулювання у сфері пенсійного забезпечення повинні ґрунтуватися не тільки на регулятивних можливостях, а й на законодавчих обмеженнях та протекціонізмі інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів, визначенні структури пенсійних активів, оптимізації інвестиційного доходу і внесків, що відраховуються із зарплати.

Методи державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення – це способи впливу держави на суб'єктів пенсійної системи з метою формування відповідних фінансових ресурсів для виплати пенсій. Їх можна класифікувати за двома ознаками: за формами і засобами впливу. У свою чергу кожен метод ґрунтується на використанні сукупності інструментів (регуляторів, важелів). За формами впливу методи державного регулювання поділяють на методи прямого та непрямого (опосередкованого) впливу. До інструментів методів прямого впливу належать: нормативно-правові акти, плани соціально-економічного розвитку, цільові комплексні програми, кошти державного бюджету. Інструментами методів непрямого впливу вважаються: бюджетно-фінансова політика, грошово-кредитна політика, інвестиційна політика, інноваційна політика та інші напрями економічної політики держави.

За способами впливу держави у сфері пенсійного забезпечення можна виділити економічні, адміністративні та правові методи регулювання. Економічні методи державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення – це діяльність держави, яка уможливорює створення економічних умов, що спонукають суб'єктів ринку діяти в необхідному для суспільства напрямі, вирішувати ті чи інші завдання згідно із загальнодержавними та приватними інтересами. Регулювання за допомогою економічних методів дає змогу суб'єктам ринку зберегти право на вільний вибір своєї поведінки. Економічні методи державного регулювання пов'язані зі створенням державою фінансових стимулів,

здатних впливати на економічні інтереси суб'єктів господарювання, зумовлювати їхню поведінку. Адміністративні методи державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення – це інструменти прямого впливу держави на діяльність суб'єктів системи пенсійного забезпечення. Вони базуються на використанні сили державної влади. Це заходи (засоби) заборони, дозволу або примусу. Основними інструментами адміністративного регулювання у сфері пенсійного забезпечення є ліцензії, квоти, санкції, норми, стандарти тощо.

До інструментів правових методів державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення належать: Конституція України, закони України, укази і розпорядження Президента України, постанови та інші акти Верховної Ради України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади та нормативні документи пенсійних фондів. Виключно законами про пенсійне забезпечення визначаються: види пенсійного забезпечення; умови участі в пенсійній системі чи її рівнях; пенсійний вік для чоловіків та жінок, при досягненні якого особа має право на отримання пенсійних виплат; джерела формування коштів, що спрямовуються на пенсійне забезпечення; умови, норми та порядок пенсійного забезпечення; організація та порядок здійснення управління в системі пенсійного забезпечення.

Суб'єктом державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення виступає держава в особі державних органів управління, яка для вирішення складних соціально-економічних проблем, всебічного врахування інтересів залучає наукові установи, політичні партії, громадські організації.

Державне регулювання – це здійснення державою комплексних заходів (організаційних, правових, економічних тощо) у сфері соціальних, економічних, політичних, духових та інших суспільних процесів з метою

їх упорядкування, встановлення загальних правил і норм суспільної поведінки, а також запобігання негативних явищ у суспільстві.

Державне регулювання спрямоване на пошук механізмів задля активізації процесів сприяння зайнятості та подолання безробіття, міграції, які впливають на легалізацію заробітних плат. Від цих чинників безпосередньо залежить розвиток економіки країни, який сприятиме належному пенсійному забезпеченню та соціальному захисту населення України.

Державне регулювання у сфері пенсійного забезпечення передбачає встановлення державою загальних правил і порядку поведінки усіх суб'єктів системи пенсійного забезпечення, їх відповідальність за дотриманням цих правил, включає пряме втручання держави в діяльність економічних структур. Це регулювання базується на законодавчо визнаній стратегії суспільного розвитку, державних соціально-економічних програмах, механізмі правового примусу, економічних інтересах суб'єктів господарювання.

Державне регулювання пенсійного забезпечення – це сукупність форм, методів та інструментів, за допомогою яких держава впливає на діяльність суб'єктів господарювання і ринкову кон'юнктуру з метою формування та розподілу необхідних фінансових ресурсів для пенсійного забезпечення громадян.

Головною метою державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення в Україні є реалізація державою ефективної та зрозумілої пенсійної політики, спрямованої на забезпечення гідного рівня життя людей похилого віку та інших категорій громадян, які втратили працездатність, адекватного їх життєвим потребам, створення дієвих механізмів захисту прав та інтересів таких громадян, забезпечення прозорості пенсійної системи. Здійснення ефективного державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення сприяє розвитку як

державного, так і недержавного пенсійного забезпечення. Останнє відіграє виняткову роль у соціальній та економічній сферах, є невід'ємною структурною складовою фінансової системи та сучасної моделі пенсійної системи. При ефективній організації недержавного пенсійного забезпечення та зваженому використанні накопичених нею коштів держава вирішує одразу декілька питань:

- підвищення рівня забезпеченості громадян пенсійного віку;
- накопичення інвестиційних ресурсів недержавними пенсійними фондами та спрямування їх у реальний сектор економіки;
- наявність в Україні таких потужних інвесторів як пенсійні фонди сприятиме розвитку фондового ринку.

З початком реформування пенсійної системи України особлива увага держави приділяється розвитку недержавного пенсійного забезпечення.

Реалізація державної політики у сфері недержавного пенсійного забезпечення здійснюється через відповідну інституційну систему, до якої входить низка органів законодавчої, виконавчої та судової влади.

Законодавче регулювання діяльності у сфері недержавного пенсійного забезпечення здійснюється Верховною Радою України. Проєкти змін до законів України, що стосуються діяльності інститутів недержавного пенсійного забезпечення, розробляє підкомітет з питань діяльності небанківських фінансових установ, торгово-промислових палат Комітету з питань фінансів і банківської діяльності Верховної Ради України. Окремі правові норми з державного регулювання у сфері недержавного пенсійного забезпечення формує Кабінет Міністрів України. Міністерство соціальної політики України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Одним з основних завдань міністерства є формування та реалізація державної політики у сфері пенсійного забезпечення громадян.

Особливість державної політики у сфері недержавного пенсійного забезпечення в Україні полягає в тому, що цей напрям державної політики формується в контексті реформування пенсійної системи, а також у контексті розвитку небанківського фінансового сектору. Оскільки інститути недержавного пенсійного забезпечення є учасниками ринків капіталу, зокрема фондового ринку, вагоме значення у створенні сприятливих умов їхньої діяльності мають заходи щодо подальшого розвитку цих ринків [157].

Державна політика пенсійного забезпечення реалізується через механізм пенсійного страхування, зміст якого можна визначити через його функції. Пенсійне страхування – це гарантована державою система заходів щодо матеріального забезпечення громадян у похилому віці у випадку інвалідності та втрати годувальника. Це одна з основних форм соціального захисту, в основі якої лежить страховий метод, тобто внесення до спеціальних фондів обов'язкових платежів суб'єктами підприємницької діяльності незалежно від форм власності і видів господарської діяльності та особами найманої праці, які працюють на умовах трудового договору, й використання цих коштів для матеріального забезпечення громадян.

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», метою державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення є: проведення єдиної та ефективної державної політики у цій сфері; забезпечення реалізації прав громадян на пенсійне забезпечення; створення умов для ефективного функціонування та розвитку загальнообов'язкового державного та недержавного пенсійного страхування; забезпечення дотримання суб'єктами системи пенсійного забезпечення вимог законів, інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у цій сфері; адаптація системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування до міжнародних стандартів.

У ст. 103 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» зазначається, що державне регулювання та нагляд у порядку, передбаченому законодавством, здійснюють:

за дотриманням норм Закону щодо призначення (перерахунку) і виплати пенсій у солідарній системі та щодо взаємодії Пенсійного фонду з фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування – центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах трудових відносин, соціального захисту населення;

щодо цільового використання коштів Пенсійного фонду, законності та своєчасності руху коштів накопичувальної системи пенсійного страхування – центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну фінансову політику, та Рахункова палата;

щодо дотримання норм Закону суб'єктами накопичувальної системи пенсійного страхування – Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України;

за діяльністю компаній з управління активами, радника з інвестиційних питань – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;

за діяльністю зберігача та уповноваженого банку – Національний банк України і Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку;

за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції у сфері накопичувального пенсійного забезпечення – Антимонопольний комітет України.

Необхідно зазначити, що держава при реалізації функцій, крім страхових засад, може скористатись у пенсійному забезпеченні можливостями перерозподілу коштів від активного працездатного покоління на користь покоління пенсіонерів. При цьому можна не брати до уваги те, сплачувало старше покоління початкові внески чи ні. У цьому випадку йдеться про метод перерозподілу, за якого кожне економічно

активне покоління сплачує страхові внески на користь старшого покоління, і це виглядає як договір солідарності між поколіннями.

Одночасно пенсійне страхування варто розглядати як головну складову процесів формування та реалізації державної соціальної політики в умовах ринкової економіки, причому його механізм спрямований справедливо й ефективно акумулювати і розподіляти фінансові ресурси, забезпечуючи належний матеріальний стан людей похилого віку та інших категорій непрацездатних з настанням соціальних ризиків.

Треба зазначити, що для забезпечення дієвості державної політики стратегія і тактика її реалізації повинні ґрунтуватися на основі чітко окреслених концептуальних підходів, інакше провадження політики матиме стихійний і неузгоджений характер.

Розвиток концептуальних ідей має бути продовжений у відповідних стратегіях, цільових програмах, національних планах тощо. Концепції, стратегії, програми, плани – це нормативно-правові акти, які сукупно становлять картину перспективного бачення розвитку пенсійного забезпечення, ресурсів, потрібних для його досягнення, політики, спрямованої на отримання і використання цих ресурсів, та які зумовлюють напрями діяльності органів державної влади.

На сьогодні в Україні поступово запроваджується повномасштабна пенсійна реформа. Водночас треба враховувати, що здійснення пенсійної реформи на рівні сучасних світових стандартів можливе лише за умови розв'язання базової проблеми – відсутнього зростання заробітної плати та інших доходів населення. Це органічно взаємопов'язані проблеми, які можуть вирішуватися лише комплексно.

До набрання чинності Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» в Україні функціонувала пенсійна система, яка була побудована переважно за розподільним, а не за страховим принципом.

Необхідність реформування цієї системи була зумовлена цілою низкою соціально-економічних чинників, таких як становлення та розвиток ринкової економіки, процес формування соціальної держави, необхідність адекватного реагування на демографічну ситуацію в країні. Потребували вдосконалення система формування та використання фінансів пенсійної системи, механізм її адміністрування. Все це в сукупності породжувало необхідність створення відповідного правового підґрунтя нової пенсійної системи. Крім того, потрібно було уникнути численних правових колізій і пробілів у правовому регулюванні пенсійної сфери, які виникли внаслідок відсутності базового системного законодавчого акта у цій галузі, та розпорошеності пенсійних правових норм по багатьох актах законодавства.

Необхідно було також на законодавчому рівні визначити механізм здійснення основних прав громадян, зокрема права на пенсійне забезпечення, гарантованого Конституцією України, та принципи реалізації цих прав, закріплені в Основах законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Основною метою пенсійної реформи є забезпечення гідного рівня життя громадян, які протягом свого трудового життя сплачували пенсійні внески, не приховуючи власних трудових доходів. Пенсійна реформа спрямована на створення рівних можливостей для пенсійного забезпечення громадян незалежно від сфери їх зайнятості та виду діяльності, на усунення диспропорцій у розмірах пенсій.

Напрями реформування пенсійної системи в Україні визначені у прийнятих Верховною Радою України у 2003 р. Законах України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» і «Про недержавне пенсійне забезпечення».

У 2004 р. в Україні, за прикладом інших країн, була запроваджена трирівнева система пенсійного забезпечення. Перший рівень – солідарна

система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка ґрунтується на засадах солідарності, субсидування і здійснення виплати пенсій та надання соціальних послуг за рахунок Пенсійного фонду. Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного страхування, яка ґрунтується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді і здійснення фінансування витрат на виплату договорів страхування довічних пенсій та одноразових виплат.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних нагромаджень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбаченому законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Зазначена модель відповідає поширеній у світі багаторівневій моделі пенсійної системи. Разом з тим необхідно здійснити низку додаткових заходів, спрямованих на створення можливості застрахованим особам після виходу на пенсію мати гарантовані доходи, які забезпечать достатній рівень життя, врахування результатів трудової діяльності і суми накопичених пенсійних коштів кожного працівника під час визначення розмірів пенсійних виплат.

Реформування та розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні відбуваються під впливом тих трансформаційних перетворень, які властиві всій системі суспільних відносин нашої держави. Але невирішеність деяких важливих питань і загострення проблем у цій сфері значною мірою є відбитком, у якому перебуває політична система та економіка нашої країни. Відсутність науково обґрунтованої та дослідженої на прикладах концепції реформування пенсійного забезпечення не дає змоги відразу вирішити проблеми, які пригальмовують процес реформування пенсійної

системи і зумовлюють збереження старих, що не відповідають сучасним умовам, принципів солідарної пенсійної системи країни.

1.2. Генеза законодавства про пенсійне забезпечення військовослужбовців

Споконвіку авторитет будь-якої держави та її влади залежав від потужності, міцності й чисельності військових сил, адже саме таким чином визначалась її боєздатність у разі виникнення міждержавних конфліктів. Для того, щоб військо функціонувало на належному, професійному рівні, необхідно було його фінансувати та утримувати, оскільки боєздатність залежала від рівня загальноосвітньої і військової підготовки, а також від кількості та якості зброї.

Проблема всебічного забезпечення осіб, які виконують обов'язки військової служби, виникла разом із появою цієї соціальної групи у загальній системі суспільного життя майже одночасно з історично зумовленим розподілом праці. Протягом століть у суспільстві формувалося ставлення до озброєних людей, збройних формувань, відносини між ними і державою та суспільством.

Розвивалася система комплектування, утримання, всебічного забезпечення війська, створювалися ціннісні мотивації для осіб, які виконують специфічні обов'язки військової служби, пов'язані з постійним ризиком для життя. Усе це накопичувалося в суспільній свідомості, психології, традиціях, закріплювалося в різноманітних нормативно-правових актах, які регламентували військову справу як специфічну, соціально необхідну та небезпечну сферу людської діяльності, визначали місце військових людей у суспільстві та визначали особливе ставлення до

них держави. Армія відігравала важливу роль у функціонуванні перших державних утворень. Імовірно, через необхідність мати сильну армію і стимулювати залучення до її рядів нових воїнів держава встановлювала для них певне привілейоване становище у суспільстві, а в деяких випадках – також і для членів їхніх родин.

Служіння військових на благо Вітчизни породжувало обов'язок держави піклуватись про їхній матеріальний стан. Варто зазначити, що пенсійне забезпечення військовослужбовців вперше було нормативно закріплене за часів правління Петра I Олексійовича. Зокрема, 17 січня 1720 року було затверджено Морський статут, де передбачалося пенсійне забезпечення звільнених морських офіцерів у зв'язку з інвалідністю, а також довічні пенсії морським офіцерам, які прослужили 25 і більше років. Тобто можна говорити про такі види пенсії: по інвалідності і за вислугою років. Причому щодо другого виду пенсії чітко визначеного пенсійного віку не було встановлено, норми Статуту дозволяли призначити забезпечення практично в будь-якому віці в разі нездатності до виконання військових обов'язків.

Положеннями Статуту було передбачене й пенсійне забезпечення вдов і сиріт у разі смерті їхніх годувальників, що проходили військово-морську службу. Наприклад, у разі смерті моряка його дружина отримувала одноразово річну платню чоловіка, але якщо дружині на момент смерті чоловіка було більше 40 років або вона була особою з інвалідністю, то крім того до смерті або до нового заміжжя їй платили щорічно пенсію розміром у 8 частин річної платні чоловіка. Окремо передбачались пенсії дітям: кожному синові до 10-річного віку – в розмірі 12-ї частини платні батька, який проходив військово-морську службу, а для кожної доньки до 15-річного віку – в такому ж розмірі, як і для сина.

Також у Статуті зазначалось, що виплати стосуються тих, хто своїх достатніх доходів не має. Отже, можна зробити висновок, що таке пенсійне

забезпечення стосувалося скоріше матросів, унтер-офіцерів і бідних офіцерів, ніж тих, хто мав маєтки, вотчини тощо.

Подальший розвиток пенсійного забезпечення продовжився за часів правління Катерини II. Її указами від 26 лютого і 7 червня 1764 року і від 24 серпня 1765 року пенсійне забезпечення було поширено на осіб, які залишили державну службу за вислугою років (для морських чинів – 32 роки, цивільних – 35 років).

Отже, у 1764 р для військових і цивільних чинів були введені пенсії в розмірі половини окладу (в тому випадку, якщо за час служби не було серйозних стягнень). Пенсії могли виплачуватися і в разі каліцтва або поранень, що заважали продовжувати службу, але загалом пенсійне забезпечення не було належним чином впорядковане.

Під час правління Олександра I Павловича, а саме для вирішення питання про пенсії, була утворена спеціальна комісія. Результатом її роботи стало видання Указу від 21 травня 1803 року, який визначав: офіцери, які прослужили «беспорочно» (тобто чесно та бездоганно) 20 років, отримували інвалідну допомогу, 30 років – половину платні залежно від чину, а 40 років – повну платню у вигляді пенсії. При цьому для осіб, які стали непридатними до служби через отримані в боях поранення, надавалась допомога незалежно від вислуги. Термін вислуги рахувався з моменту надходження на дійсну службу (час перебування в кадетському корпусі не зараховувався).

Передбачалося три класи окладів інвалідного утримання. Для 1-го класу (цей клас давався особам, які прослужили бездоганно 20 років або звільненим у разі неможливості продовжувати службу через хворобу) надавалось 1/3 платні (підполковник – 558–690 руб., майор – 434–530, капітан і штабскапітан – 340–400, поручик – 237–285, підпоручик і прапорщик – 200–236). Для 2-го класу (надавався особам, які вийшли у відставку до видання нового указу «на свій прожиток» за власним

бажанням або без нього, але не за рішенням суду) утримання становило 1/3 платні – підполковникам (і всім гвардійським оберофіцерам) – 120 руб. на рік, майорам – 100, капітанам – 65, поручикам – 40, підпоручикам и прапорщикам – по 33 руб. А 3-й клас становив 2/3 окладу по 2-му класу і він давався звільненим зі служби за рішенням суду, «щоб не залишити без піклування і забезпечити кошти для проживання». Окрім того, офіцерам, які перебували на інвалідному утриманні, надавалися квартири в Катеринославі (нині Дніпро), Полтаві, Харкові і Чернігові [94].

Відносно сімей офіцерів, які були вбиті або померли від ран, то платню за всіх загиблих у боях виплачували в повному обсязі їхнім вдовам довічно (з 1803 року по 1809 рік навіть у разі повторного заміжжя), а дітям – до повноліття (синам – до 16 років або вступу на службу, донькам – до заміжжя або поміщення у виховний заклад).

Важлива подія того часу щодо пенсійного забезпечення військовослужбовців відбулась 6 грудня 1827 року, коли імператор Микола I скріпив своїм підписом перший у країні Пенсійний статут, який об'єднав усі пенсійні законоположення, що існували з петровських часів, і визначив подальший розвиток пенсійного законодавства. Вибудувана Миколою I система пенсійного забезпечення вояків проіснувала без особливих змін майже 50 років і вважалася зразком для наслідування. Цей статут набрав чинності 1 січня 1828 року та мав назву «Статут про пенсії та одноразові допомоги державним (військовим і цивільним) службовцям».

Відповідно до положень Статуту, порівняно з попередніми нормами розміри пенсій були збільшені, а строки вислуги – скорочені. Зокрема, військовослужбовцям, які прослужили від 20 до 30 років, пенсія призначалась у розмірі 1/3 повного окладу, якщо ж тривалість служби становила від 30 до 35 років – 2/3 повного окладу і лише в разі, якщо військовий прослужив 35 років, йому призначалась пенсія в повному розмірі. Статут передбачав дві основні умови призначення державних

пенсій: вислуга років і бездоганна служба. Виплата пенсії припинялася у випадках: 1) повернення знову на дійсну службу; 2) прийняття посади або вступ на службу за кордоном без згоди уряду; 3) постригу в чернецтво; 4) перебування за кордоном більше дозволеного терміну.

Варто зазначити, що Статут про пенсії 1827 року проіснував у незмінному вигляді 31 рік. За цей період було виявлено його недоліки, зокрема суми пенсій не співвідносились належним чином із сумами грошового забезпечення під час служби, оскільки в останнє включались ще столові, орендні надбавки та преміальні, а в розмір пенсії враховувались тільки оклад та преміальні. Тому у 1858 році указом імператора Олександра II до нього були внесені зміни в оклади воїнам, нагородженим орденами Святого Георгія 4-го ступеня, Святого Володимира 4-го ступеня, золотою зброєю [94].

Основні положення другого статуту про пенсії залишалися дійсними аж до 1912 року. Новий Статут про пенсії та одноразові допомоги чинам військового відомства був затверджений царським указом від 23 червня 1912 року й оголошений в Наказі по військовому відомству від 31 липня 1912 року № 400. Саме він усунув найбільш істотні недоліки Статуту 1827 року, встановивши «щорічне збільшення розмірів пенсій»: за вислугу 25 років пропонувалося 50 % окладів за кожний рік вислуги, понад 25 років – розмір пенсії збільшувався на 3 %. Повна пенсія за вислугу 35 років встановлювалася в розмірі 80 % окладів. Крім того, обчислення пенсій відбувалось не тільки від окладів грошового утримання, а й від столових і додаткових грошей. Були встановлені максимальні і мінімальні розміри пенсій: 7000 руб. і 300 руб. на рік відповідно.

Однак Статут про пенсії 1912 року діяв зовсім недовго, оскільки у зв'язку з політичними подіями 1917 року все законодавство Російської імперії було скасовано.

Нова система пенсійного забезпечення військовослужбовців стала вибудовуватися після Жовтневої революції. Зокрема, в Україні її становлення та розвиток розпочалися весною 1919 року, адже саме в цей період була утворена Українська Радянська Соціалістична Республіка (УРСР), яка входила до складу Радянського Союзу [93].

Як стверджує І. Михайлова, розвиток пенсійного забезпечення в Україні у період становлення радянської влади ознаменувався формуванням абсолютно нової пенсійної системи, адже більшовикам надзвичайно важливо було декларувати заходи, спрямовані на захист та підтримку всіх без винятку трудящих, військовослужбовців і збіднілого селянства, бо основною метою тогочасної влади було належне сприйняття суспільством їхньої державної політики.

І дійсно, пенсійне забезпечення червоноармійців та членів їх родин належало до пріоритетних напрямів діяльності радянських органів соціального забезпечення. Тому, 12 березня 1919 року РНК УСРР видав декрет «Про забезпечення солдат робітничо-селянської армії та інших військовослужбовців та їх родин», який забезпечував призначення пенсії солдатам Червоної армії у разі їхньої повної або часткової втрати працездатності під час проходження служби. Отже, залежно від ступеня втрати працездатності пенсії поділялись на перший, другий, третій та четвертий розряди. Для першого розряду, тобто в разі втрати 100 % працездатності, пенсія призначалась у розмірі прожиткового мінімуму відповідної місцевості; для другого (від 70 до 100 % втрати працездатності) розмір пенсії становив 75 % прожиткового мінімуму, для третього (від 40 до 70 % втрати працездатності) – 50 % прожиткового мінімуму, а для четвертого (від 15 до 40 % втрати працездатності) лише 20 % прожиткового мінімуму відповідної місцевості [151].

Сім'ям солдат, що загинули або зникли безвісти на війні, пенсію призначали диференційовано, залежно від кількості непрацездатних членів

сім'ї, беручи за основу розмір прожиткового мінімуму. Так, вдові з трьома і більше непрацездатними членами сім'ї надавалась пенсія в розмірі 100 %; з одним або двома непрацездатними – 2/3 прожиткового мінімуму; повним сиротам до 16 років – одному у сім'ї – 50 %, двом – 2/3, чотирьом і більше – 50 %. До непрацездатних членів сім'ї належали діти до 16 років та батьки (батько старший за 55 років, матір старша за 50 років).

Досліджуючи пенсійне забезпечення червоноармійців у добу воєнного комунізму, Т. Білорусцева зазначає, що колегіальним засіданням відділу пенсій НКСЗ у травні 1919 р. розтлумачено питання видачі пенсій військовослужбовцям у зв'язку із втратою працездатності. Правом на пенсію могли скористатися офіцери, що втратили працездатність лише у зв'язку з проходженням ними військової служби. Граничний вік офіцерів у 55 років, що передбачав їх непрацездатність і тим самим звільняв їх від медичного обстеження для встановлення ступеня її втрати, не звільняв від необхідності в кожному окремому випадку встановити причинний зв'язок між втратою офіцером працездатності і проходженням ним військової служби.

Однак через три місяці вищезазначений декрет був скасований. Натомість 27 червня 1919 року РНК УРСР був прийнятий інший декрет «Про забезпечення солдат Червоної армії пенсіями», норми якого поширювались на всі категорії військовослужбовців Червоної армії. В ньому передбачалось, що у випадку повної втрати працездатності червоноармієць з інвалідністю мав стовідсоткову пенсію, а родини отримували на одного члена сім'ї 40 %, на двох – 60 %, на трьох – 80 %, на чотирьох і більше – 100 % ставки місячного заробітку некваліфікованого робітника [197].

У 1921 році був проголошений курс на нову економічну політику, оскільки економіка країни перебувала у кризовому становищі, що, безумовно, вплинуло і на пенсійне забезпечення військовослужбовців

Червоної армії та членів їхніх сімей. Так, В. Шарпатий зауважує, що у 1923–1924 роках, враховуючи осіб з інвалідністю внаслідок війн та родин червоноармійців, полеглих військовослужбовців, категорія «військових» становила 158612 осіб, хоча не всі з них отримували пенсії. Відсоток забезпечення сімей пенсіями виявився мізерним, а чисельність родин загиблих військовослужбовців постійно зростала. Так, наприклад у 1927 році на обліку органів собезу перебувало 24227 родин полеглих військовослужбовців, а у 1928 році таких родин було зареєстровано 28852 [194].

Важливо зазначити, що, починаючи з 1924 року, зміст нормативно-правових актів стосовно пенсійного забезпечення суттєво не відрізнявся від актів прийнятих в РСРФР, що перш за все було пов'язано з підпорядкуванням України радянській Росії. А після того, як у 1924 році була прийнята перша Конституція СРСР та утворені загальносоюзні органи, подальше законодавство, зокрема і те, яке стосувалось пенсійного забезпечення, розвивалось вже не як республіканське, а як загальносоюзне.

І 19 березня 1926 року Постановою ЦВК і РНК СРСР було затверджено положення «Про державне забезпечення кадрового начальницького складу робітничо-селянської Червоної армії», згідно з яким пенсійне забезпечення кадрового начальницького складу було виділено із загальної системи соціального забезпечення населення. Правом на пенсійне забезпечення на підставі цього положення користувалися всі особи кадрового вищого, старшого, середнього і надстрокової служби молодшого начальницького складу робітничо-селянської Червоної армії за винятком тих, які отримували забезпечення за ставками, які встановлювались угодою із професійними спілками.

Так, одним із видів пенсійного забезпечення була пенсія за вислугу років. Умовами її призначення були: звільнення зі служби, наявність вислуги (20 років безперервної служби, а в разі наявності перерв – за

сукупністю, служби (як до, так і після введення в дію цього положення) в рядах робітничо-селянської червоної армії на посадах кадрового начальницького складу. У разі дотримання цих умов військовослужбовці могли претендувати на пенсію в розмірі 50 % окладу. Кожен наступний рік вислуги понад 20 років давав право на збільшення пенсії на 4 % окладу платні, а кожний рік вислуги понад 25 років – на збільшення пенсії на 6 % окладу платні. Вислуга 30 і більше років давала право на пенсію в розмірі 100 % окладу. Отже, радянська влада стимулювала більш пізній вихід на пенсію за вислугою років, оскільки розмір пенсії додатково підвищувався за кожний рік більш пізнього виходу на пенсію.

Пенсії по інвалідності призначались за таких умов: інвалідність за першими трьома групами інвалідності; непрацездатність у зв'язку з проходженням військової служби без віднесення до перших трьох груп інвалідності; непрацездатність, що виникла через причини, не пов'язані з військовою службою, але за умови вислуги в робітничо-селянській червоній армії 10 і більше років без віднесення до перших трьох груп інвалідності. Залежно від вищеперерахованих причин диференціювався і розмір пенсійного забезпечення.

Також відповідно до Положення призначались пенсії сім'ям військовослужбовців у разі їх смерті або підтвердженої належним чином безвісної відсутності. Така пенсія призначалась незалежно від того, чи така особа перебувала на дійсній службі, чи була звільнена та отримувала пенсію за вислугою років чи по інвалідності. До членів сім'ї, які могли претендувати на цей ви пенсії, належали: а) діти, брати і сестри, які не досягли 16-річного віку; б) діти, брати і сестри, які мали інвалідність перших трьох груп, якщо вони втратили працездатність до досягнення 16-річного віку – іншими словами особи з інвалідністю з дитинства; в) непрацездатні батьки та чоловік, віднесені до однієї з перших трьох груп інвалідності; г) ті з перерахованих у п. «в» осіб, які хоча і працездатні, але

мають під своєю опікою дітей, братів і сестер, які не досягли 8-річного віку, померлого або безвісти відсутнього військовослужбовця чи пенсіонера.

Окремо варто зазначити, що в перші роки радянської влади остання опікувалась тільки соціальним благом та пенсійним забезпеченням червоноармійців. Натомість соціальний захист білогвардійців був не просто відсутній, а заборонений. Тобто білогвардійці позбавлялись не те що спеціального соціального захисту, а навіть загального. Тут варто зазначити, що такий підхід стосувався не тільки військових, але й інших соціальних верств населення. Отже, як зазначає І. Оклей, не мали права на пенсію колишні поміщики, фабриканти, заводчики, офіцери білої гвардії, працівники поліції, вищі чиновники, позбавлені виборчих прав. М. Шумило доповнює, що радянська держава того часу приписувала пенсії невластиву їй функцію, а саме функцію покарання (каральну за попередню діяльність або за переконання). Підсумовуючи викладене та підтримуючи вчених, можна сказати, що, крім загальної дискримінації у сфері соціального захисту, радянська влада вдавалась і до спеціальної. Йдеться про те, що білогвардійців як окремий соціальний клас було виокремлено і позбавлено соціального захисту.

Перед початком Другої світової війни 1941–1945 років були прийняті нові постанови про пенсійне забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей. Наприклад, Постанови РНК СРСР від 16 липня 1940 року № 1269 «Про пенсії військовослужбовцям рядового і молодшого начальницького складу строкової служби та їх сім'ях» і від 12 листопада 1940 року № 2291 «Про доповнення постанови РНК СРСР від 16 липня 1940 року». Для військовослужбовців строкової служби, які працювали до призову на військову службу в якості робочих і службовців, і членів їх сімей пенсії почали нараховуватись у відсотках від заробітку військовослужбовця до призову та диференціюватись залежно від причин інвалідності.

Постановою РНК СРСР від 5 червня 1941 року № 1474 «Про пенсії та допомогу особам вищого, старшого і середнього начальницького складу, особам молодшого начальницького складу, особам молодшого начальницького складу надстрокової служби, спеціалістам рядового складу надстрокової служби та їх сім'ям» передбачалися пенсії за вислугу років і по інвалідності, а сім'ям у зв'язку з втратою годувальника – пенсію і допомогу. Пенсії за вислугу встановлювалися за наявності не менше 25 років вислуги. За вислугу в 25 років призначається пенсія в розмірі 50 % окладу платні. За кожен рік вислуги від 26 до 35 років пенсія збільшувалась на 3 % окладу. За 35 років вислуги призначалась пенсія в розмірі 80 % окладу.

Пенсії та допомоги сім'ям померлих, загиблих або зниклих безвісти офіцерів і солдатів визначалися залежно від кількості непрацездатних у сім'ї, причини смерті військовослужбовця і розмірів його колишнього грошового утримання. Отже, істотно підвищувалося соціальне забезпечення зазначених категорій громадян.

Дещо пізніше, а саме Постановою РНК СРСР від 14 вересня 1943 року № 986 «Про допомоги та пенсії сім'ям військовослужбовців», було встановлено, що дід і баба військовослужбовця, які перебували на його утриманні і які не мали інших родичів, у разі смерті військовослужбовця забезпечувалися пенсією згідно з постановами РНК СРСР від 16 червня 1940 року № 1269 та від 5 червня 1941 року № 1474. Тобто додатково розширили перелік випадків, коли призначення і виплата пенсій були необхідними іншим родичам загиблих або зниклих безвісти військовослужбовців, на утриманні яких вони перебували. Причому, як зазначає А. Любецький, і в містах, і в селах СРСР влада робила кроки щодо максимального оповіщення людей про ці правові норми. Про них говорили в пунктах мобілізації, у військкоматах, у державних установах, на привокзальних площах під час відправки чоловіків на фронт, щоб

військовослужбовці не хвилювалися стосовно матеріально-побутового забезпечення сім'ї.

Але незважаючи на те, що в період Другої світової війни та післявоєнний час соціальне забезпечення військовослужбовців загалом та пенсійне забезпечення зокрема ставилось у пріоритетні напрями, їхній матеріальний стан та стан членів їхніх сімей був на дуже низькому рівні.

У цьому аспекті варто погодитись з позицією Г. Гордієнко, яка зазначає, що війна СРСР із нацистською Німеччиною залишила по собі не тільки тисячі братських могил, руйнацію, розорення, але й мільйони скалічених військових. Так, тільки визнаних лікарсько-трудовами комісіями і взятими на облік органами соціального забезпечення (соцзабезами) в країні нараховувалося 2 млн 576 тис. осіб з інвалідністю внаслідок Вітчизняної війни. З них в УРСР станом на 16 вересня 1946 року перебувало 628 тис. осіб.

І хоча партійно-урядове керівництво СРСР і УРСР вживало заходів задля вдосконалення системи соціального забезпечення фронтовиків, у тому числі шляхом виплати пенсій з державного бюджету, однак, як стверджує автор, проблеми осіб з інвалідністю внаслідок війни були настільки важкими і численними, що система соціального забезпечення не могла з ними впоратись. Зайвим підтвердженням цього стали поширені в післявоєнний період явища несанкціонованої торгівлі фронтовиків з інвалідністю на базарах та жебрацтво.

Оскільки заходи радянської держави, спрямовані на матеріально-побутове забезпечення як у роки війни, так і в післявоєнний період були недостатніми, деякі особи з інвалідністю внаслідок Другої світової війни змушені були для матеріальної підтримки себе і своїх родин займатися діяльністю, яка не зовсім вкладалася в рамки радянського законодавства.

Частина фронтовиків, особливо в містах, йшли на базар, де займалися несанкціонованою торгівлею. Іноді вони продавали власні речі (одяг,

взуття, консерви, винно-горілчані вироби), але переважно займались перепродажем. У роки війни влада певною мірою закривала очі на це явище, розуміючи, що на базари колишніх фронтовиків женуть злидні. Але після закінчення війни поступово розпочався процес «витискування» інвалідів-фронтовиків із базарів. В офіційних документах несанкціонована торгівля фронтовиків набула зловісного означення – «спекуляція», яка за радянської влади належала до серйозних злочинів.

Однак це стосувалось не всіх. Зокрема, як стверджує О. Макаренко, в перші роки після війни військові перебували в привілейованому становищі. Працювати при цьому дозволялося без всяких обмежень, і військові пенсіонери були за мірками того часу вельми забезпеченими людьми. Маршали і генерали армії взагалі не йшли у відставку, а переводилися на посади генеральних інспекторів та інспекторів-радників міністерства оборони, де за ними зберігалися повні оклади, кабінети, персональні машини з водіями, а роботи в них не було практично ніякої.

У 1956 році в Радянському Союзі відбулась масштабна пенсійна реформа, на основі якої 14 липня цього ж року був прийнятий Закон СРСР «Про державні пенсії». Цей закон сприяв упорядкуванню норм пенсійного законодавства і введення єдиних правил та умов для призначення й обчислення пенсій різним категоріям радянських громадян, у тому числі й військовослужбовцям. Також у зв'язку з прийняттям Закону було введено в дію Положення про порядок призначення і виплати державних пенсій, затверджене постановою Ради Міністрів СРСР від 4 серпня 1956 р. [80]

Так, у Законі зазначалось, що, незалежно від тривалості військової служби і попередньої роботи військовослужбовців, вони мають право на пенсію по інвалідності, а їх сім'ї – в разі втрати годувальника, однак хто саме з членів сім'ї міг претендувати на пенсію не конкретизувалось. Стосовно пенсій по інвалідності, то їх розміри диференціювались залежно від групи та причини інвалідності. За таким же принципом

встановлювались мінімальні та максимальні розміри пенсій. Відносно пенсій по втраті годувальника, то їх розмір визначався через причину.

Радянська армія з 1948 до 1953 року збільшила свій особовий склад з 2,874 до 5,396 млн осіб. Утримання величезної армії в мирний час було важким тягарем для ще не зміцнілої після війни економіки СРСР. Прагнучи знизити витрати на армію, керівництво країни пішло на свідомо непопулярні заходи, які ще більше посилили соціальну напругу серед військовослужбовців.

Одним із таких кроків став новий порядок нарахування пенсій військовослужбовцям та їхнім родинам, прийнятий 27 липня 1959 року Постановою Ради Міністрів СРСР № 876 «Про пенсії генералам, адміралам, офіцерам, військовослужбовцям рядового, сержантського і старшинського складу надстрокової служби Радянської армії і військово-морського флоту, Комітету державної безпеки при Раді міністрів СРСР і військ Міністерства внутрішніх справ СРСР, а також їх родинам». В результаті прийнятих змін витрати на виплату пенсій скорочувалися приблизно на 820 млн руб. на рік.

Зазначеною постановою було передбачено, що «кошти, вивільнені у зв'язку з упорядкуванням пенсійного забезпечення військовослужбовців та їх сімей, будуть направлені на будівництво дитячих садків і ясел, шкіл, шкіл-інтернатів та лікарень». Однак з її прийняттям, а також у зв'язку з масовими скороченнями Збройних Сил, престиж військової служби в Радянському Союзі почав падати.

Надалі ситуація соціально-економічної захищеності військовослужбовців лише погіршувалась, адже всесоюзна криза, що охопила всі сфери суспільного життя, призвела до різкого погіршення матеріальних умов військових. Так, до кінця 1988 року грошове утримання молодших офіцерів у середньому перевищувало середньомісячну зарплату робітників і службовців у народному господарстві (вона становила 217

рублів) лише на 25 рублів, або на 11,5 %. Тому було прийняте рішення про скорочення чисельності армії і 21 березня 1989 року Президія Верховної Ради СРСР прийняла Указ «Про скорочення Збройних Сил СРСР і витрат на оборону протягом 1989–1990 років». Армія скорочувалися на 500 тис. військовослужбовців, що становило 12 % їх чисельності.

Для зняття соціальної напруги в армійському середовищі 31 березня 1989 року Рада Міністрів СРСР прийняла спеціальну постанову № 268 «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, які не мають повної вислуги років, які звільняються з Радянської Армії і Воєнно-Морського Флоту».

Окрім того, 28 квітня 1990 року був прийнятий закон СРСР «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців», який визначав умови, норми та порядок пенсійного забезпечення військовослужбовців Збройних сил СРСР, військ і органів Комітету державної безпеки СРСР, внутрішніх військ, залізничних військ і інших військових формувань, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та їхніх сімей. Цим Законом передбачалося підвищення пенсії учасникам бойових дій, особам з інвалідністю, у зв'язку з втратою годувальника, хворобою. Знімалися обмеження у виплаті пенсії залежно від наявності заробітку або іншого доходу.

9 липня 1991 року Верховна Рада СРСР прийняла Закон «Про особливі гарантії зайнятості та соціальної підтримки військовослужбовців, звільнених зі служби без права на пенсію», відповідно до якого військовослужбовці, звільнені зі служби без права на пенсію, мали переважне право на працевлаштування. За ними зберігалася на період пошуку роботи (але не більше ніж на три місяці) виплата окладу за останньою штатною посадою за умови, якщо протягом 10 календарних днів із дня взяття на військовий облік вони зареєструвалися в державній службі зайнятості як особи, які шукають роботу.

На початку 90-х років на практиці Закони СРСР вже не реалізовувалися. Республіки, оголосивши свій державний суверенітет, не виконували закони Союзу РСР [94].

Цей історичний етап є показовим та дає можливість побачити, що хоча в основі радянської міфології державотворення стояла армія, а її чисельність була чи не найбільшою у світі, соціальний захист рядових військовослужбовців був невисоким. Про це свідчать і опосередковані спроби його підвищити шляхом запровадження права на пріоритетне працевлаштування відставних військовослужбовців. Це говорить про те, що вислуга років військовослужбовця давала тільки право на дочасний вихід на пенсію, але її розмір був такий, що військові після відставки шукали додаткового заробітку вже на цивільній службі.

В грудні 1991 року Радянська держава розпалась. Причини такого явища були очевидними, адже союз п'ятнадцяти республік міг залишатися міцним та непохитним лише в разі розвитку високоефективної економіки. Модель радянської економіки радше за все можна визначити як командно-адміністративну, а централізовану та планову систему її управління, яка не мала нічого спільного з вільною конкуренцією та приватною власністю, гальмували економічні процеси в СРСР, тому в умовах глибокої фінансової кризи етап дезінтеграції був неминучим.

І вже 9 квітня 1992 року був прийнятий Закон України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ», який є чинним і досі та врегульовує пенсійне забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей, однак Законом України «Про внесення змін до деяких законів України з питань пенсійного забезпечення та соціального захисту військовослужбовців» від 04 квітня 2006 року були внесені зміни і назва цього нормативно-правового акта була викладена в новій редакції – «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

Загалом за роки незалежності зміст Закону неодноразово коригувався. Зокрема, було прийнято більше 30 законів України, на підставі яких внесені зміни до цього Закону.

Наприклад, Законом України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 27 березня 2014 року були внесені зміни до ч. 2 ст. 13, зміст яких полягав у тому, що максимальний розмір пенсії не повинен перевищувати 70 процентів відповідних сум грошового забезпечення. Але до внесення зазначених змін стаття передбачала 80 відсотків відповідних сум грошового забезпечення. Очевидно, що така ситуація справила негативний вплив на пенсійне забезпечення військовослужбовців, оскільки призвела до диспропорцій у пенсіях тих, які звільняються після зазначених змін, і особами, які вже звільнилися до прийняття змін.

Отже, Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» вже понад 28 років регулює питання отримання таких видів пенсій військовослужбовцями та членами їхніх сімей, як: за вислугу років, по інвалідності, в разі втрати годувальника.

Варто зазначити, що за цей період було прийнято дуже багато підзаконних нормативно-правових актів, зміст більшості з яких був спрямований на покращення рівня пенсійного забезпечення військових шляхом здійснення перерахунку розмірів пенсій, хоча насправді, враховуючи окремі норми цих підзаконних актів, права військових пенсіонерів неодноразово порушувались.

Тому, враховуючи все вищевикладене, можна стверджувати, що пенсійне забезпечення військовослужбовців завжди відрізнялось від пенсійного забезпечення цивільних громадян. Більше того, свого часу саме підтримка непрацездатних військових стала поштовхом у подальшому для пенсійного забезпечення інших категорій осіб, оскільки саме військові

мали пріоритетне значення для держави в будь-які часи, тому що виконували оборонну функцію території.

Отже, в розвитку законодавства про пенсійне забезпечення військовослужбовців можна виділити такі етапи:

I етап – (1720–1912 роки) – імперський – становлення та розвиток пенсійного забезпечення військовослужбовців у період Російської імперії. Вперше пенсійне забезпечення військовослужбовців було офіційно закріплене 17 січня 1720 року в Морському статуті за часів правління Петра I Олексійовича. Також 6 грудня 1827 року Миколою I був підписаний перший у країні Пенсійний статут, який об'єднав усі пенсійні законоположення, що існували з петровських часів, і визначив подальший розвиток пенсійного законодавства;

II етап – (1919–1990 роки) – радянський – скасування законодавства Російської імперії та формування радянської моделі пенсійного забезпечення військовослужбовців. Нова система пенсійного забезпечення військовослужбовців почала формуватись після утворення Української РСР, яка входила до складу Радянського Союзу, однак з 1924 року пенсійне забезпечення військовослужбовців розвивалась вже не як республіканське, а як загальносоюзне. У період Великої Вітчизняної війни та післявоєнний час матеріальний стан військовослужбовців та членів їхніх сімей був на дуже низькому рівні, незважаючи на те, що пенсійне забезпечення військовослужбовців ставилось у пріоритетні напрями СРСР. Прийняття Постанови Ради Міністрів СРСР № 876 «Про пенсії генералам, адміралам, офіцерам, військовослужбовцям рядового, сержантського і старшинського складу надстрокової служби Радянської армії і військово-морського флоту, Комітету державної безпеки при Раді міністрів СРСР і військ Міністерства внутрішніх справ СРСР, а також їх родинам» від 27 липня 1959 року, що передбачала зменшення витрат на виплату пенсій та зниження престижу військової служби в Радянському Союзі. А також

прийняття Закону СРСР «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців» від 28 квітня 1990 року, який визначав умови, норми та порядок пенсійного забезпечення військовослужбовців.

III етап – (1991–2020 роки) – новітній, що характеризується формуванням, розвитком та вдосконаленням пенсійного забезпечення військовослужбовців у роки незалежності України. Прийняття Закону України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ» від 9 квітня 1992 року, який й досі чинний з назвою у новій редакції «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

1.3. Державне регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців крізь призму міжнародних вимог

Світова спільнота та держави, які до неї входять, визнають важливе значення вироблених у процесі міжнародного співробітництва принципів і підтримують зближення різних правових систем. У сучасних умовах все більше зростає інтерес до вивчення і взаємного використання досвіду розвитку національного законодавства різних країн, обміну правовою інформацією і науковими ідеями. Сама держава може по-різному визначати свій курс у правовій сфері, однак такі тенденції як узгодження, гармонізація і зближення національних законодавств відображають загальний інтеграційний курс світової спільноти. Кожна правова та соціальна держава прагне співвідносити та вдосконалювати своє національне законодавство з міжнародними нормами та стандартами, оскільки це дає змогу максимально забезпечити реалізацію прав як власне її громадян, так і громадян інших країн, які з тих чи інших причин змінили своє місце проживання. Такий підхід сприяє підвищенню рівня соціальної

стабільності як усередині країни, так і поза її межами, бо спрямований на покращення відносин добросусідства та співробітництва між державами, які визнають норми міжнародного права у певній сфері суспільного життя. Це стосується і сфери пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей.

Отже, насамперед права військовослужбовців визначені і гарантовані такими актами міжнародного права, як: Загальна декларація прав людини (1948 рік); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 рік). Ці документи є основою для будь-якого національного законодавчого акта, що регулює сферу прав і свобод людини, тому мають універсальний характер і стосуються всіх без винятку людей незалежно від їхньої професійної приналежності.

Зокрема, згідно ч. 1 ст. 25, кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини [38].

Варто зазначити, що Загальна декларація прав людини здійснила величезний вплив на сучасну практику держав і формування відповідних стандартів у сфері прав людини, тому що є базисом для численних нормативно-правових актів.

Щодо змісту норм Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, то саме в ньому закріплено право кожного на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування (стаття 9).

Важливу роль у регламентації пенсійних прав військовослужбовців відіграє група міжнародно-правових актів прямої дії, що закріплюють права військовослужбовців. До них, зокрема, належать акти, що визначають права військовослужбовців в умовах збройних конфліктів –

Женевські конвенції 1949 року і Додаткові протоколи до них, ратифіковані СРСР 10 травня 1954 року. Зауважимо, що УРСР ратифікувала Женевські конвенції дещо пізніше, зокрема й Женевську конвенцію про поводження з військовополоненими, а саме 3 липня 1954 року, тобто Україна є стороною Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року в порядку правонаступництва. У змісті Конвенції про поводження з військовополоненими відсутні норми, які безпосередньо стосуються пенсійного забезпечення військовослужбовців, але окремі положення все-таки сприяють у подальшому соціальному захисту військових, які потрапили в полон, у разі виникнення в них права на пенсійне забезпечення. Наприклад, у ч. 1 ст. 68 Конвенції йдеться про те, що будь-яку вимогу військовополоненого стосовно компенсації у зв'язку з каліцтвом чи інвалідністю, що пов'язані з його працею, надсилають до держави, від якої залежить військовополонений, через державу-покровительку. Держава, що тримає в полоні, в усіх випадках видає військовополоненому документ, в якому зазначаються: характер каліцтва чи інвалідності, обставини, за яких це трапилося, та дані про медичне лікування чи госпіталізацію, які йому надавалися [50].

Цей документ підписує вповноважений офіцер держави, що тримає в полоні, а медичні дані засвідчує лікар медичної служби. Варто зазначити, що, відповідно до ст. 18 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», пенсії по інвалідності особам, які мають право на пенсію за цим Законом, призначаються в разі, якщо інвалідність настала під час перебування в полоні або заручником, якщо полонення чи захоплення заручником не було добровільним і особа, яка має право на пенсію за цим Законом, перебуваючи в полоні або заручником, не вчинила злочину проти миру і людства, тому норми цієї конвенції співвідносяться з нормами Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби,

та деяких інших осіб», оскільки гарантує право на отримання пенсійного забезпечення по інвалідності в разі, якщо військовослужбовці, перебуваючи в полоні, отримують травму або каліцтво, яке зумовить втрату працездатності останнього [61].

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», право на пенсійне забезпечення мають звільнені зі служби громадяни інших держав із числа військовослужбовців збройних сил та інших військових формувань, утворених відповідно до законодавства цих держав, які постійно проживають в Україні і, відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, тому надзвичайно важливе значення у сфері пенсійного забезпечення мають також міжнародні багатосторонні й двосторонні договори та угоди.

Такі багатосторонні та двосторонні договори (угоди) встановлюють додаткові гарантії як для громадян України, які на законних підставах проживають на території інших договірних держав, так і для іноземців, які на таких же підставах проживають на території України, оскільки дають можливість урегулювати питання зарахування стажу, набутого в тій чи іншій державі, порядок обчислення заробітку для визначення розміру пенсії, передбачають умови фінансування пенсій, строки взяття на облік пенсіонерів тощо.

Як стверджує С. Прилипко, свого часу міжнародні договори, об'єктивно необхідні після розпаду СРСР, впорядкували соціальне забезпечення в країнах СНД, забезпечили рівні права громадян і збереження раніше набутих ними прав у СРСР. Обов'язок визнавати і дотримуватися права людини на соціальне забезпечення держави-учасниці СНД закріпили в установчих актах, у багатьох багатосторонніх і двосторонніх міжнародних документах [115].

На сьогодні основним принципом міжнародних договорів (угод) є те, що держави домовляються між собою про збереження пенсійних прав громадян, які працюють на територіях цих держав або переїжджають з території однієї держави на територію іншої. У кожному договорі (угоді) визначаються положення, за якими це право буде гарантуватись.

Отже, міжнародні договори (угоди) про пенсійне забезпечення можна класифікувати на два види:

1. Договори (угоди), які укладені за територіальним принципом пенсійного забезпечення (всі витрати стосовно пенсійного забезпечення особи несе держава, де проживає пенсіонер). Наразі їх укладено 14, зокрема з такими країнами, як: Азербайджанська Республіка, Республіка Білорусь, Республіка Вірменія, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Республіка Грузія, Російська Федерація, Республіка Молдова, Республіка Таджикистан, Республіка Туркменістан, Республіка Узбекистан, а також з Угорщиною, Монголією, Румунією [152].

За територіальним принципом пенсійне забезпечення особи здійснюється за законодавством і за рахунок тієї держави, де вона постійно проживає. В цьому випадку при призначенні пенсії відбувається повне прирівнювання набутого стажу до іноземного. Таким чином після переїзду на постійне місце проживання до іншої держави пенсія мігранта за попереднім місцем проживання припиняє виплачуватися, а її призначення і виплата відбувається в тій державі, куди він переїхав на постійне місце проживання, без будь-яких взаємних розрахунків між державами.

Пенсійні правовідносини при цьому, як правило, не припиняються, оскільки в них змінюється лише один із суб'єктів – держава, змінюється також і зміст правовідносини (обсяг взаємних прав і обов'язків суб'єктів, враховуючи діюче пенсійне законодавство країни переселення). В цьому аспекті ми погоджуємось з О. Бахуром, який вважає, що угоди, що ґрунтуються на принципі «територіальності» мають суттєві недоліки, що

пов'язані з можливим погіршенням умов та рівня пенсійного забезпечення при переселенні з однієї країни в іншу у зв'язку з істотними відмінностями пенсійного законодавства в державах.

2. Договори, укладені за пропорційним принципом пенсійного забезпечення (кожна держава несе фінансову відповідальність пропорційно до набутого стажу на її території). Їх укладено з 9 країнами, а саме: з Естонською Республікою, Латвійською Республікою, Литовською Республікою, Королівством Іспанія, Словацькою Республікою, Чеською Республікою, Республікою Болгарія, Польщею, Португальською Республікою.

Особливістю цих договорів є те, що договірні сторони несуть пропорційні витрати на виплату пенсій із застосуванням правил підсумовування стажу для визначення права на пенсію залежно від величини пенсійних прав, які отримала застрахована особа, тобто кожна країна самостійно відповідає за нарахування та виплату частини пенсії особі – залежно від наявного стажу, отриманого на її території.

Отже, в таких випадках передбачається солідарна відповідальність за надання пенсійного забезпечення своїм громадянам. Ця солідарна відповідальність полягає в тому, що кожна держава бере на себе зобов'язання гарантувати призначення та виплату громадянину пенсії, яка належить йому за відпрацьований у цій державі стаж. Залежно від того, де працював працівник, куди сплачував страхові внески та пенсійне страхування, відповідну частину пенсії має сплатити та держава, де здійснювалась трудова діяльність. Загальний розмір пенсії складається з частин пенсій, які призначаються кожною державою окремо.

У разі, якщо між Україною і будь-якою іншою державою немає підписаного договору (угоди) про соціальний захист, в тому числі про пенсійне забезпечення, то українці, які виїдуть на постійне місце проживання до таких країн, позбавляються права на пенсію і навпаки.

Отже, Україна разом із 24 країнами взяла на себе міжнародні зобов'язання у сфері пенсійного забезпечення, однак, як правило, лише щодо пенсійного забезпечення цивільного населення. Також уже підписані Україною міжнародні угоди (Угода між Україною та Державою Ізраїль про соціальне забезпечення, укладена 28 грудня 2012 р. (Ізраїль ратифікував її ще в 2017 році), Угода між Україною та Федеративною Республікою Німеччина про соціальне забезпечення, укладена 28 вересня 2019 р.), однак вони й досі не ратифіковані [155].

Міжнародні зобов'язання щодо пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей підтримуються та забезпечуються лише окремими державами в межах багатосторонньої Угоди про порядок пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей і державне страхування військовослужбовців держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, а також Угодою між Кабінетом Міністрів України та Урядом Грузії про пенсійне забезпечення військовослужбовців і членів їх сімей (підписана 23 грудня 1999 року та ратифікована 29 листопада 2001 року), Угодою між Кабінетом Міністрів України та Урядом Азербайджанської Республіки про пенсійне забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей і державне обов'язкове особисте страхування військовослужбовців (підписана 16 березня 2000 року та ратифікована 29 листопада 2001 року), Угодою між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, членів їхніх сімей та інші види соціального захисту таких осіб (підписана 21 жовтня 2007 року та ратифікована 19 жовтня 2011 року).

Останні три угоди укладені за територіальним принципом, адже в кожній з них є норма, яка передбачає, що витрати на пенсійне забезпечення військовослужбовців, а також надання їм державних соціальних гарантій, передбачених законодавством держави Сторони, на

території якої вони проживають на постійній основі, здійснюються Сторонами за рахунок власних коштів, передбачених для фінансування цих заходів, без проведення взаємних розрахунків між Сторонами.

З іншими державами, з якими підписані «цивільні» угоди (договори) у сфері пенсійного забезпечення, не підписані окремі договори щодо пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей, і якщо проаналізувати зміст усіх цих «цивільних» двосторонніх договорів (угод), то можна впевнено стверджувати, що жоден з них не врегульовує питання пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей. В них або ж міститься норма, яка передбачає, що питання пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей регулюється спеціальними угодами, або ж узагалі нічого не написано про таку категорію осіб і їх пенсійне забезпечення. До прикладу, ст. 14 Договору між Україною та Республікою Болгарія про соціальне забезпечення, який був підписаний 4 вересня 2001 року та ратифікований 22 листопада 2002 року передбачено, що цей Договір не поширюється на спеціальні системи пенсійного забезпечення військовослужбовців та інших осіб, пенсійне забезпечення яких не охоплюється системами загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Тому в разі переїзду на проживання на територію Болгарії, відповідно до Договору, особа, звільнена з військової служби не має права на переказ пенсії, призначеної на умовах Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

Але якщо говорити про багатосторонні угоди, то тут ситуація значно краща. Після розпаду Радянського Союзу найпершою багатосторонньою угодою у сфері соціального захисту військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей стала Угода між державами-учасницями Співдружності Незалежних Держав про соціальні і правові гарантії військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, та

членів їхніх сімей від 14 лютого 1992 року. Цю Угоду підписали 11 держав, зокрема: Азербайджанська Республіка, Республіка Вірменія, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан, Республіка Киргизстан, Республіка Молдова, Російська Федерація, Республіка Таджикистан, Туркменістан, Республіка Узбекистан і Україна. Саме у ст. 2 цього міжнародного нормативно-правового акта йдеться про те, що військовослужбовці, особи, звільнені з військової служби, та члени їхніх сімей, враховуючи норми міжнародного права і положення цієї Угоди, з-поміж інших прав мають право отримувати пенсію, встановлену законодавством. Порядок пенсійного забезпечення військовослужбовців встановлюється міжурядовими угодами [107].

Дещо пізніше, а саме 13 березня 1992 року, майже всіма країнами, які підписали вищезазначену Угоду, крім Азербайджанської Республіки (Азербайджанська Республіка приєдналася до Угоди відповідно 5 вересня 1994 року та 19 січня 2001 року), була підписана ще одна багатостороння Угода про гарантії прав громадян держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у галузі пенсійного забезпечення, де у ст. 2 зазначено, що пенсійне забезпечення військовослужбовців Збройних Сил держав-учасниць Співдружності і порядок виділення коштів на їх пенсійне забезпечення регулюються спеціальною Угодою. Тому вже 15 травня 1992 року усіма 10 країнами була підписана Угода про порядок пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей і державне страхування військовослужбовців держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, у якій визначаються загальні умови пенсійного забезпечення для військових та членів їхніх сімей у разі виїзду на постійне місце проживання в одну із країн, які є учасниками цієї Угоди.

Так, у ч. 2 ст. 2 вказано, що розмір грошового забезпечення (заробітку) для призначення пенсій військовослужбовцям і їх сім'ям визначається в порядку, встановленому законодавством держав-учасниць,

на території яких проживають військовослужбовці або їх сім'ї, також у ст. 3 передбачається, що витрати на пенсійне забезпечення військовослужбовцям та їх сімей і обов'язкового державного страхування військовослужбовців здійснюються державами-учасницями за рахунок їхнього бюджету без взаємних розрахунків між державами. Тобто враховується територіальний принцип, а це означає, що перевести українську військову пенсію в одну з країн-учасниць неможливо. При переїзді виплата пенсії в Україні буде припинена, а в будь-якій країні-учасниці Угоди пенсія буде призначена за її національним законодавством і навпаки.

Норми Угоди про порядок пенсійного забезпечення військовослужбовців та їх сімей і державного страхування військовослужбовців держав-учасниць СНД від 15 травня 1992 року також нерідко розглядалися в Економічному Суді СНД, який був створений як дієвий міжнародний інститут вирішення ймовірних конфліктів між суб'єктами міжнародного права для захисту їх прав і законних інтересів. Зокрема, судом було прийнято три рішення щодо пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей. Це рішення від 28 лютого 1996 року № 13/95/C-1/6-96, від 4 вересня 1996 року № C-1/11-96, від 13 квітня 2007 року № 01-1/5-06.

Зміст цих рішень стосувався тлумачення та роз'яснення таких питань, як:

1. Чи поширюється Угода на виплату допомоги членам сімей померлих військовослужбовців та військових пенсіонерів;
2. За законодавством якої держави (держави, де військовослужбовці проходили службу або держави, в якій проживають військовослужбовці та члени їхніх сімей) здійснюється пенсійне забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей;

3. За законодавством якої держави здійснюється обов'язкове державне страхування військовослужбовців;

4. За рахунок фінансових ресурсів якої держави повинна здійснюватися виплата страхових сум і одноразової допомоги військовослужбовцям або членам сімей загиблих військовослужбовців;

5. Чи повинні держави-учасники Угоди від 15 травня 1992 року в разі переїзду осіб, звільнених із військової служби, на постійне місце проживання до іншої держави при призначенні їм пенсії за новим місцем проживання зараховувати до вислуги років трудовий стаж, не пов'язаний зі службою в збройних силах, якщо за законодавством держави, де вони проходили службу, така трудова діяльність включалася у стаж служби в збройних силах.

Стосовно першого питання Економічний Суд СНД постановив, що сфера застосування Угоди охоплює безпосередньо забезпечення військовослужбовців держав-учасниць Співдружності і членів їхніх сімей пенсіями, а також допомогами щодо обов'язкового державного страхування. Угода поширюється також на виплату допомоги членам сімей померлих пенсіонерів з числа військовослужбовців (зокрема, одноразової допомоги у зв'язку зі смертю годувальника, допомоги на поховання), розміри яких залежать від розміру пенсії особи, звільненої з військової служби. Зазначені допомоги призначаються на умовах, за нормами і в порядку, передбаченому законодавством держави-учасниці Угоди, відповідно до якого виплачувалася пенсія особі, звільненій з військової служби, до дня її смерті.

Щодо другого, третього та четвертого питання Суд вважає, що пенсійне забезпечення та обов'язкове державне страхування військовослужбовців Збройних Сил держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, Об'єднаних Збройних Сил Співдружності, Збройних Сил та інших військових формувань колишнього Союзу РСР, а також

пенсійне забезпечення сімей цих військовослужбовців здійснюються на умовах, за нормами і в порядку, які встановлені або будуть встановлені законодавством держав-учасниць, на території яких проживають зазначені військовослужбовці та їх сім'ї, а до прийняття цими державами законодавчих актів з цих питань – на умовах, за нормами і в порядку, які були встановлені законодавством колишнього Союзу РСР. При цьому рівень пенсійного забезпечення військовослужбовців та їхніх сімей, встановлений законодавством держав-учасниць, не може бути нижчим за рівень, встановлений раніше законодавчими органами та іншими нормативними актами колишнього Союзу РСР [117].

Також Суд вважає, що обов'язкове державне страхування військовослужбовців здійснюється за правилами, що містяться в законодавстві держави, на території якої проживає військовослужбовець. Цей принцип логічно впливає з природи відносин, що складаються в процесі обов'язкового державного страхування, оскільки страхуванню підлягає сам військовослужбовець, а не члени його сім'ї. Тому, незалежно від того, на території якої держави-учасника проживає член сім'ї застрахованого військовослужбовця, виплата йому страхових сум або одноразової допомоги за загиблого військовослужбовця здійснюється за правилами, що діють у державі, де був застрахований військовослужбовець. Зокрема, за вказаними правилами визначається, чи має даний член сім'ї право на отримання відповідних виплат, які розміри цих виплат, терміни, протягом яких вони повинні бути зроблені, порядок звернення щодо їх одержання тощо.

Відносно п'ятого питання Економічний Суд СНД вирішив, що вислуга років, обчислена при призначенні пенсії, в тому числі на пільгових умовах, за місцем проходження служби в одній із держав-учасниць Угоди від 15 травня 1992 роки військовослужбовцю, звільненому з військової служби, який переїхав на постійне місце проживання до іншої держави-учасниці, перерахунку за новим місцем проживання не підлягає. У розрахунок вислуги років для призначення пенсії включаються періоди, не пов'язані з військовою службою (навчання в цивільних установах освіти, служба в органах внутрішніх справ, прокуратури), якщо це передбачено

законодавством держави-учасниці, в якій військовослужбовець проходив військову службу і йому призначено пенсію. Сьогодні Україна поступово виходить із низки міжнародних договорів, прийнятих у межах СНД із подальшим повним припиненням участі нашої держави в цій регіональній міжнародній організації, що є важливим сигналом для початку роботи щодо укладання двосторонніх угод у цій сфері.

Отже, необхідність укладення міжнародних двосторонніх договорів (угод) у сфері пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей з різними країнами є нагальною вимогою сьогодення, оскільки створює правову основу захисту пенсійних прав зазначеної категорії осіб і потребує всебічної підтримки. Військова пенсія є своєрідною подякою за зразкове проходження військової служби, тому держава, в якій вони служили, втративши професійну працездатність або й життя, зобов'язана здійснювати соціальний захист військовослужбовців або членів їхніх сімей навіть у разі їх виїзду на постійне місце проживання за кордон. Отже, в силу правової природи пенсій як виплат, пов'язаних із попередньою трудовою діяльністю, держава зобов'язана гарантувати право на отримання належної пенсії незалежно від того, де проживає громадянин, якому призначено пенсію – в Україні чи за її межами. Більше того, укладення таких договорів та угод повинно відбуватись виключно за пропорційним принципом, і якщо військовослужбовець отримав право на пенсію за вислугою років, по інвалідності, або ж його рідні – на пенсію по втраті годувальника на території України, то цілком справедливо, якщо виплата пенсії буде здійснюватись за її рахунок.

Висновки до першого розділу

1. У розвитку законодавства про пенсійне забезпечення військовослужбовців можна виділити такі етапи:

I етап – (1720–1912 роки) – імперський – становлення та розвиток пенсійного забезпечення військовослужбовців у період Російської імперії. Вперше пенсійне забезпечення військовослужбовців було офіційно закріплене 17 січня 1720 року в Морському статуті за часів правління Петра I Олексійовича. Також 6 грудня 1827 року Миколою I був

підписаний перший у країні Пенсійний статут, який об'єднав усі пенсійні законоположення, що існували з петровських часів, і визначив подальший розвиток пенсійного законодавства;

II етап – (1919–1990 роки) – радянський – скасування законодавства Російської імперії та формування радянської моделі пенсійного забезпечення військовослужбовців. Нова система пенсійного забезпечення військовослужбовців почала формуватись після утворення Української РСР, яка входила до складу Радянського Союзу, однак з 1924 року пенсійне забезпечення військовослужбовців розвивалось уже не як республіканське, а як загальносоюзне. В період Великої Вітчизняної війни та післявоєнний час матеріальний стан військовослужбовців та членів їхніх сімей був на дуже низькому рівні, незважаючи на те, що пенсійне забезпечення військовослужбовців ставилось у пріоритетні напрями СРСР. Прийняття Постанови Ради Міністрів СРСР № 876 «Про пенсії генералам, адміралам, офіцерам, військовослужбовцям рядового, сержантського і старшинського складу надстрокової служби Радянської армії і військово-морського флоту, Комітету державної безпеки при Раді міністрів СРСР і військ Міністерства внутрішніх справ СРСР, а також їх родинам» від 27 липня 1959 року, що передбачала зменшення витрат на виплату пенсій та зниження престижу військової служби в Радянському Союзі. А також прийняття Закону СРСР «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців» від 28 квітня 1990 року, який визначав умови, норми та порядок пенсійного забезпечення військовослужбовців;

III етап – (1991–2020) – новітній, що характеризується формуванням, розвитком та вдосконаленням пенсійного забезпечення військовослужбовців у роки незалежності України. Прийняття Закону України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ» від 9 квітня 1992 року, який і досі чинний із назвою у новій редакції – «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених із військової служби, та деяких інших осіб».

2. Міжнародні договори (угоди) про пенсійне забезпечення класифікуються на два види: договори (угоди), які укладені за територіальним принципом пенсійного забезпечення (всі витрати стосовно

пенсійного забезпечення особи несе держава, де проживає пенсіонер). Наразі їх укладено 14, зокрема з такими країнами, як: Азербайджанська Республіка, Республіка Білорусь, Республіка Вірменія, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Республіка Грузія, Російська Федерація, Республіка Молдова, Республіка Таджикистан, Республіка Туркменістан, Республіка Узбекистан, а також з Угорщиною, Монголією, Румунією; договори, укладені за пропорційним принципом пенсійного забезпечення (кожна держава несе фінансову відповідальність пропорційно до набутого стажу на її території). Їх укладено з 9 країнами, а саме: з Естонською Республікою, Латвійською Республікою, Литовською Республікою, Королівством Іспанія, Словацькою Республікою, Чеською Республікою, Республікою Болгарія, Польщею, Португальською Республікою.

3. Визначено необхідність укладення міжнародних двосторонніх договорів (угод) у сфері пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей із різними країнами, що є нагальною вимогою сьогодення, оскільки створює правову основу захисту пенсійних прав зазначеної категорії осіб і потребує всебічної підтримки. Військова пенсія є своєрідною подякою за зразкове проходження військової служби, тому держава, в якій вони служили, втративши професійну працездатність або й життя, зобов'язана здійснювати соціальний захист військовослужбовців або членів їхніх сімей навіть у разі їх виїзду на постійне місце проживання за кордон. Отже, в силу правової природи пенсій як виплат, пов'язаних із попередньою трудовою діяльністю, держава зобов'язана гарантувати право на отримання належної пенсії незалежно від того, де проживає громадянин, якому призначено пенсію – в Україні чи поза її межами. Більше того, укладення таких договорів та угод повинне відбуватись виключно за пропорційним принципом, і якщо військовослужбовець отримав право на пенсію за вислугою років, по інвалідності або ж його рідні – на пенсію по втраті годувальника на території України, то цілком справедливо, якщо виплата пенсії буде здійснюватись за її рахунок.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

2.1. Пенсійне забезпечення військовослужбовців за вислугу років

Побудова ефективної, добре озброєної, адекватної сучасним загрозам та економічно необтяжливої армії була і залишається метою будь-якої держави. Невід'ємною складовою цього процесу є комплектування армії професійно підготовленим особовим складом. Вибір принципу комплектування – питання, яке кожна держава вирішує, виходячи з власних політичних, економічних, демографічних та інших особливостей. Військовими професіоналами можуть називатися добре навчені, відповідно оснащені (озброєні), організовані спеціалісти військової справи з певними особливостями професійної мотивації, системи цінностей, корпоративної культури, характерними для цього специфічного роду діяльності.

Пенсійне забезпечення військовослужбовців – це один із основних і найбільш стабільних елементів соціального забезпечення осіб, що проходили військову службу, та членів їхніх сімей. Воно є сукупністю відносин щодо виплати державою в особі уповноважених нею суб'єктів пенсій з метою виконання своїх зобов'язань перед тими громадянами, у яких право на пенсію виникло в результаті проходження військової служби; заподіяння шкоди їх здоров'ю при виконанні обов'язків щодо захисту Вітчизни; відсутності інших засобів до існування в разі втрати працездатності.

Пенсійне забезпечення військовослужбовців є свого роду подякою цим людям за чесно виконану роботу щодо забезпечення безпеки та

вселяє впевненість у діючих співробітників-військовослужбовців у тому, що вони не будуть покинуті державою напризволяще при настанні ушкодження їх здоров'я під час виконання ними обов'язків військової служби або в разі набуття права на пенсію за вислугою років, адже основне призначення та завдання пенсій – забезпечити матеріальну підтримку громадян у випадках настання соціальних ризиків, передбачених у законодавстві.

У 2015 році парламент України здійснив без жодного перебільшення прорив у реформуванні системи спеціального пенсійного забезпечення. Це значний крок у напрямі встановлення соціальної справедливості в пенсійному забезпеченні. Йдеться передусім про скасування спеціальних пенсій (VIP-пенсій), крім пенсій військовослужбовців та науковців. Проте наразі залишилась лише пенсія для військовослужбовців, оскільки це безпосередньо передбачено ст. 17 Конституції України і є абсолютно справедливим.

Рівень реалізації соціальних прав і гарантій звільнених у запас військовослужбовців значно впливає на морально-психологічний стан військових, які нині проходять службу, на їх упевненість у завтрашньому дні. Соціальне становище військових пенсіонерів є для них наочним прикладом власного положення в недалекому майбутньому.

Перед військовослужбовцями постає величезна кількість проблем у процесі їх адаптації до умов «цивільного» життя. До них належать:

1) часто безуспішний пошук роботи відповідно до кваліфікації (нерідко вузькопрофільної), отриманої у військовому ВНЗ, і навичками, здобутими в процесі служби. Внаслідок цього досить імовірним стає їх працевлаштування на малокваліфіковану, низькооплачувану роботу, пошук можливостей для випадкових та епізодичних заробітків;

2) звільнення з військової служби несе для військовослужбовця негативний психологічний заряд. Це пов'язано з тим, що служба в армії

виступала для нього фактором гарантованої зайнятості, отримання пристойного грошового утримання, соціальних пільг і гарантій. Крім цього, вона нерідко розглядалася як постійне службове зростання, кар'єра, підвищення соціального статусу, що в цивільних умовах не завжди є обов'язковим елементом професійної діяльності. Відсутність можливостей для реалізації своїх можливостей у цих напрямках призводить до наростання відчуття уразливості, занепокоєння в сьогоденні і високому рівні невпевненості в майбутньому. Все це виводить на комплекс проблем психологічної адаптації та реабілітації військовослужбовців. Труднощі адаптаційного періоду можуть призводити до загострення сімейних конфліктів і розпаду сімей, розвитку невротичних і психосоматичних розладів, алкоголізму і наркоманії, самогубств;

3) після звільнення хвороби переслідують велику кількість військових пенсіонерів не тільки через вік і часто екстремальні умови служби, а й внаслідок психологічних факторів. З виходом зі збройних сил багато хто губиться в незвичній для них обстановці. Під впливом загального стресового стану і зміни життєвого ритму загострюються хронічні хвороби, погіршується фізичне самопочуття. Тому необхідна і медична реабілітація.

На думку В. Діхтерьової, військова служба належить до одного з найбільш складних та відповідальних видів професійної діяльності людини, що зумовлено ненормованою тривалістю робочого часу; суворою регламентацією встановленого порядку та правилами їх дотримання; вимагає повної самовіддачі, високого професіоналізму та особливої відповідальності за виконання широкого кола обов'язків; обмежує військовослужбовців у деяких правах та свободах людини і громадянина (членство у політичних партіях, участь у страйках, підприємницька діяльність) [34].

Відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року, ч. 9 ст. 1 визначає, що «військовослужбовці – особи, які проходять військову службу», і далі в ч. 3 ст. 2 зазначено, що громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які проходять військову службу, є військовослужбовцями.

У ст. 5 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 15 червня 2004 року зазначено, що військовослужбовці – громадяни України, які проходять службу на території України, беруть участь у всеукраїнському і місцевих референдумах, обирають і можуть бути обраними до відповідних місцевих рад та інших виборних державних органів згідно з Конституцією України. А відповідно до ст. 3, до них належать: військовослужбовці Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, які проходять військову службу на території України, і військовослужбовці зазначених вище військових формувань та правоохоронних органів – громадяни України, які виконують військовий обов'язок за межами України.

Відповідно до Указу Президента України «Про Положення про проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства» від 10 червня 2016 року, іноземці, які проходять військову службу на території України, є військовослужбовцями Збройних Сил України. Належність іноземців до військовослужбовців підтверджується військовими квитками рядового, сержантського і старшинського складу, форма та порядок видачі яких встановлюються Міністерством оборони України. Перелік посад, які не можуть бути заміщені іноземцями, визначається наказом Генерального штабу Збройних Сил України. Така служба можлива лише на підставі

контракту. Строк проходження військової служби за контрактом обчислюється повними роками, крім випадку, коли контракт укладається з військовослужбовцем до досягнення ним граничного віку перебування на військовій службі.

Але якщо проаналізувати норми Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 19 квітня 1992 року, то очевидно, що його дія розповсюджується лише на громадян України, які перебували на військовій службі. Зокрема, це зазначено в абз. 1 преамбули Закону, тому пропонуємо внести зміни до цього абзацу, передбачивши суб'єктами права на пенсійне забезпечення не тільки військовослужбовців – громадян України, але й іноземців та осіб без громадянства, які несуть військову службу на території України та викласти його в такій редакції: «Цей Закон визначає умови, норми і порядок пенсійного забезпечення громадян України та, у передбачених законодавством випадках, іноземців та осіб без громадянства, із числа осіб, які перебували на військовій службі, службі в органах внутрішніх справ, Національній поліції, Службі судової охорони, державній пожежній охороні, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, органах і підрозділах цивільного захисту, податковій міліції чи Державній кримінально-виконавчій службі України, та деяких інших осіб, які мають право на пенсію за цим Законом».

В науковій літературі це поняття трактується зазвичай більш узагальнено, шляхом визначення основних ознак правового статусу таких осіб, а не шляхом встановлення їх переліку. Наприклад, у юридичній енциклопедії визначено, що військовослужбовцями є громадяни України, які відбувають військову службу згідно із Законом «Про військовий обов'язок і військову службу». Усі військовослужбовці займають посади за штатом, мають відповідні військові звання, користуються всією повнотою

прав і свобод та виконують обов'язки людини і громадянина, передбачені Конституцією України.

На думку С. Челепи, військовослужбовець – це громадянин України, який проходить військову службу, що є державною службою особливого характеру, в одному із військових формувань України, яке створене відповідно до чинного законодавства України для здійснення оборони держави [188]. А. Ширант вважає, що військовослужбовець – це громадянин (громадянка) України, що входить до складу Збройних Сил України, інших військових формувань, має військове звання, виконує обов'язки відповідно до військової посади, яку він обіймає, згідно з якою наділений певним колом службових повноважень [197].

Л. Зимовська вказує, що одним із конституційних обов'язків громадян України є «захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України». Цей обов'язок має деякі особливості, хоча він передбачений Конституцією України, але встановлений виключно законом; поширюється виключно на громадян України; має суто персоніфікований характер; суб'єктами його реалізації є громадяни України, як правило, чоловічої статі, які мають відповідні якості, зокрема належний стан здоров'я; цей обов'язок безпосередньо пов'язаний із забезпеченням національної безпеки, оборони державної території у разі військового вторгнення та охорони важливих державних об'єктів; з початком реалізації військового обов'язку та проходження військової служби статус громадянина трансформується у статус військовослужбовця, що пов'язано з обмеженням можливостей реалізації деяких прав і свобод (зокрема, права на свободу пересування); особливий соціальний захист громадян, що реалізують цей обов'язок тощо [50].

Важливим є факт того, що військовослужбовці є учасниками системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, тобто застрахованими. Це передбачено і Законом України «Про

загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 09 липня 2003 року і Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08 липня 2010 року.

Отже, єдиний соціальний внесок для зазначеної категорії платників нараховується на суму грошового забезпечення кожної застрахованої особи. Застрахованою є фізична особа, на користь якої здійснюється загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ст. 2 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування). Ця особа є центральним суб'єктом правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального страхування. Це зумовлено тим, що вся соціально-страхова система спрямована на реалізацію саме її прав.

Соціальне забезпечення військовослужбовців через загальнообов'язкове державне соціальне страхування не ефективне.

По-перше, сплата страхових внесків повинна проводитися за рахунок бюджетних коштів. Важливо зазначити, що при здійсненні соціального забезпечення військовослужбовців принцип солідарності повинен реалізовуватись саме за допомогою участі всього суспільства у фінансуванні відповідних заходів. Військовослужбовці виконують соціально значиму функцію, ризикуючи життям в ім'я захисту всіх громадян країни. Під час несення служби ними охороняються й інтереси юридичних осіб. Незважаючи на те, що функції наймача виконує держава, армія створюється для захисту суспільства загалом.

По-друге, на думку науковця, характер військової служби передбачає більш високу ймовірність виникнення страхового випадку. Це пов'язано з обов'язками, що виконуються громадянами в процесі військовослужбової діяльності. Отже, розмір внесків для військовослужбовців повинен бути вищим від загальноновстановленого.

По-третє, обсяг заходів соціального забезпечення, що надаються військовослужбовцям, традиційно вищий, ніж у інших громадян. Страхова система не передбачає випадків, коли при наявності рівних умов (тривалості страхового стажу, наприклад) один і той же вид страхового забезпечення одній групі застрахованих осіб виплачується в більшому розмірі, ніж іншій, оскільки це не відповідає принципу рівності прав застрахованих. Сказане свідчить, що включення військовослужбовців до загальної системи соціального страхування в силу об'єктивних причин передбачає створення неоднакових умов для них та інших застрахованих, оскільки правовий статус осіб, які проходять військову службу, і цивільних громадян (найманих працівників чи самозайнятого населення) суттєво відрізняється.

На нашу думку, наразі участь військовослужбовців у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування є необхідною умовою та гарантією їхнього соціального захисту і матеріального забезпечення в майбутньому, а для того, щоб підкреслити цінність таких осіб, держава насамперед повинна турбуватись про розмір їхнього грошового забезпечення під час проходження ними військової служби, адже саме від нього залежить соціальне забезпечення військових, у тому числі й пенсійне.

Також на підставі даних персоніфікованого обліку в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування кожен військовослужбовець може самостійно простежити суму заробітку, з якої сплачено страхові внески, кількість днів для стажу, відомості про спеціальний (пільговий) стаж тощо.

Страхові внески на обов'язкове пенсійне страхування, на відміну від податків і зборів, – це індивідуально оплатні обов'язкові платежі, персональне цільове призначення яких – забезпечення прав особи на

пенсію в розмірі, еквівалентному накопиченим пенсійним правам, а також залежно від правового статусу особистості.

Сплата страхових внесків повинна перебувати в нерозривному зв'язку з професійною діяльністю особи, адже лише таким чином виникає страховий інтерес, який полягає в тому, що при настанні страхового випадку в конкретній застрахованій особі виникає право вимагати надання страхового забезпечення за рахунок того грошового фонду, який був створений за її участі. Держава ж зобов'язана надати таке забезпечення, причому з урахуванням періоду страхування (страхового стажу) і сплачених внесків. Страховий інтерес існує, якщо обставини, пов'язані з предметом інтересу, можуть заподіяти шкоду зацікавленій особі, в тому числі і позбавити її якихось вигод. Отже, страховий інтерес – головна, базова складова цих відносин, бо саме наявність інтересу надає їм захисний, страхувальний характер. За відсутності інтересу не було б що захищати.

Це цілком вписується в рамки сучасної теорії соціального страхування, згідно з якою всі економічно активні суб'єкти суспільних відносин зобов'язані брати участь у формуванні ресурсів для колективного захисту від ризику втрати заробітку, хоча міра і підстави цієї участі можуть відрізнятися. Отже, приналежність кожного до числа застрахованих у кінцевому рахунку визначається фактом сплати страхових внесків, які є обов'язковими для всіх платників незалежно від виду діяльності.

Відповідно до Закону України № 2464 «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», платниками єдиного соціального внеску є військові частини та органи, що виплачують грошове забезпечення для таких осіб:

– військовослужбовців, поліцейських, осіб рядового та начальницького складу, зокрема, які проходять військову службу під час

особливого періоду, визначеного Законом України від 21 жовтня 1993 року № 3543 «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та Законом України від 25 березня 1992 року № 2232 «Про військовий обов'язок і військову службу»;

– проходять строкову військову службу у Збройних Силах України, інших утворених відповідно до закону військових формуваннях, Службі безпеки України та службі в органах і підрозділах цивільного захисту.

Враховуючи ці приписи, вважаємо, що зміст ст. 8 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» певною мірою не кореспондується з вищезазначеною нормою, адже якщо за військовослужбовців сплачуються страхові внески, то вони також є учасниками формування бюджету Пенсійного фонду України.

Тому пропонуємо внести зміни до ст. 8 та викласти її в такій редакції: «Виплата пенсій, у тому числі додаткових пенсій, доплат, надбавок та підвищень до них, компенсаційних виплат, встановлених законодавством, звільненим із служби військовослужбовцям, особам, які мають право на пенсію за цим Законом, та членам їх сімей забезпечується за рахунок коштів Пенсійного фонду України та Державного бюджету України».

Аналізуючи наведені законодавчі положення нормативних актів та наукові позиції вчених, вважаємо за необхідне визначити авторське поняття військовослужбовця. На наш погляд, військовослужбовець – це особа, незалежно від статевої приналежності (громадянин України, іноземець, особа без громадянства), яка відповідає встановленим законодавством вимогам для проходження військової служби на професійній основі для оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності та входить до складу Збройних Сил України й інших військових формувань, має військове звання та наділена певним колом службових повноважень.

Основним видом пенсійного забезпечення для військовослужбовців є пенсія за вислугу років, в основу якої покладена презумпція втрати професійної працездатності.

Введення пенсій за вислугу років пояснюється головною специфікою професії. Після тривалого періоду певної трудової діяльності подальша робота (служба) за попередньою професією не завжди можлива і доцільна через звичайні вікові зміни та емоційні (психологічні) і фізичні навантаження. Отже, виникає необхідність звільнити таких громадян від попередньої роботи (служби), якій вони присвятили багато років, компенсувати їм значною мірою втрачений заробіток у зв'язку з переходом на іншу роботу або повним припиненням трудової діяльності.

Т. Кравчук вважає, що, враховуючи конституційно-правовий зміст поняття «пенсія за вислугу років», можна стверджувати, що цей вид пенсіонування в системі чинного нормативного правового регулювання пенсійного забезпечення є державною гарантією матеріального забезпечення осіб, що проходили військову службу, яка сприяє підтримці соціального статусу військовослужбовців при залишенні служби за бажанням самого громадянина або в силу об'єктивних обставин, що перешкоджають її продовженню, в тому числі коли громадянин вже не відповідає підвищеним вимогам, які пред'являються до осіб, які проходять військову службу [64].

Наразі в чинному українському законодавстві немає легального визначення поняття «пенсія військовослужбовців за вислугу років». В. Толуб'як, розглядаючи загалом поняття «пенсії військовослужбовців», вказує, що це щомісячна грошова виплата, яка призначається та виплачується територіальним органом ПФУ у зв'язку з наявністю вислуги років або інвалідності чи втрати годувальника точно окресленому колу осіб на умовах і в порядку, передбачених спеціальним законом, з метою

компенсації в підвищеному розмірі раніше отримуваного грошового утримання [181].

До основних ознак такого пенсійного забезпечення він відносить таке:

1) умови і порядок їх призначення регламентуються спеціальним Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»;

2) їх видами є пенсії за вислугу років, пенсії по інвалідності, пенсії в разі втрати годувальника;

3) право на пенсію має точно визначене коло осіб;

4) вони призначаються і виплачуються лише після звільнення їх отримувачів зі служби;

5) належать до щомісячних виплат і надаються в грошовій формі;

6) джерелом виплат є кошти Державного бюджету України;

7) призначаються та виплачуються територіальним органом ПФУ;

8) наявні пільги щодо вислуги років, розміру пенсій, їх перерахунку.

Однак ми не можемо повною мірою погодитись з таким баченням, адже пенсійне забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей здійснюється і відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Зокрема, п. 4, 5 ч. 1 ст. 115 передбачають особливі умови виходу на пенсію за віком (після досягнення чоловіками 55 років, жінками – 50 років та за наявності страхового стажу не менше 25 років у чоловіків і не менше 20 років у жінок) для деяких категорій осіб, а саме для:

– військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, поліцейських, які брали участь у бойових діях, в антитерористичній операції в районах її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, а також тим, яким встановлено інвалідність внаслідок поранення, контузії, каліцтва, отриманих під час захисту Батьківщини або під час виконання інших

обов'язків військової служби (службових обов'язків), або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті, виконанням інтернаціонального обов'язку чи безпосередньою участю в антитерористичній операції в районах її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони;

– дружин (чоловіків), якщо вони не взяли повторний шлюб, і батьків військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, поліцейських, які померли (загинули) у період проходження військової служби (виконання службових обов'язків) чи після звільнення зі служби, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва, отриманих під час виконання обов'язків військової служби (службових обов'язків), захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті, ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи, виконанням інтернаціонального обов'язку чи безпосередньою участю в антитерористичній операції в районах її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони;

– осіб, яким надано статус учасника бойових дій відповідно до пунктів 20 і 21 статті 6, осіб з інвалідністю внаслідок війни відповідно до пунктів 12 та 13 статті 7, осіб з числа резервістів і військовозобов'язаних, яким надано статус учасника бойових дій відповідно до пункту 19 статті 6, особи з інвалідністю внаслідок війни відповідно до пункту 11 статті 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;

– дружин (чоловіків), якщо вони не взяли повторний шлюб, і батьків, яким надано статус особи, на яку поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», відповідно до абзаців шостого і сьомого пункту 1 статті 10 зазначеного Закону, а також абзацу восьмого пункту 1 статті 10 зазначеного Закону з числа членів сімей резервістів і військовозобов'язаних;

– дружини (чоловіки), якщо вони не взяли повторний шлюб, і батьки, яким надано статус особи, на яку поширюється норми Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;

– дружин (чоловіків), якщо вони не взяли повторний шлюб, дітей, які стали особами з інвалідністю до досягнення повноліття, і батьків, яким надано статус особи, на яку поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», відповідно до абзацу чотирнадцятого пункту 1 статті 10 зазначеного Закону.

Як бачимо, крім безпосередніх військовослужбовців, законодавством передбачено право на дострокову пенсію і дружинам, чоловікам, батькам, дітям. На нашу думку, в цьому випадку зменшення пенсійного віку та стажу є своєрідною державною гарантією, яка дасть можливість у більш скорочені терміни реалізувати право на пенсію особам, які з незалежних від них причин втратили своїх рідних, оскільки останні віддали своє життя, захищаючи територіальну цілісність України.

Розглянемо поняття вислуги років більш детально. Поняття «вислуга років» є похідним від слів «служба», «служіння» і, з одного боку, відображає характер діяльності особи, спрямованої на службу країні під час здійснення загальнодержавних завдань (охорона від посягань на державний суверенітет тощо). З іншого боку, вислуга років окреслює межі відповідної діяльності, тобто передбачається, що з часом у зв'язку з характером служби і під впливом певних факторів (інтенсивністю служби, небезпекою для життя і здоров'я, нервово-психологічними навантаженнями, місцевістю, де вона здійснюється) об'єктивно знижується професійна придатність особи до здійснення діяльності того чи іншого виду.

На підтримку цієї думки варто зазначити позицію В. Скуратівської, яка вважає, що функції військової служби свідчать про те, що ризики, яким піддаються військовослужбовці в процесі виконання своїх посадових

обов'язків, важко порівняти з ризиками, під які можуть підпадати особи, чия діяльність не пов'язана з такою небезпекою для життя і здоров'я. І дійсно, специфіка роботи військовослужбовців очевидна, бо така робота безпосередньо стосується виконання особливо складних та небезпечних завдань, пов'язаних із захистом Батьківщини [168].

З цього приводу Н. Саїнчук вказує, що військова служба полягає у захисті суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України і тому проявляється у виконанні поставлених завдань із можливістю застосування зброї, наявністю постійного ризику для життя і здоров'я внаслідок того, що військовослужбовці можуть брати участь у воєнних конфліктах, бойових діях та ін. [158].

Вислуга років є видом спеціального стажу. Зокрема, такої позиції дотримується М. Шумило, який у своєму монографічному дослідженні зазначає, що спеціальним є стаж на посадах, які визначені законодавством як такі, що мають власне правове регулювання пенсійного забезпечення, наприклад, військовослужбовці [198].

На думку Л. Фурдичко, вислуга років встановленої тривалості слугує юридичним фактом, що дає право на пенсію незалежно від віку за умови звільнення з роботи, у зв'язку з якою призначається пенсія, та є особливим видом спеціального трудового стажу [186].

З огляду на вищезазначене визначення, можна зробити висновок, що науковець розуміє вислугу років як самостійний (єдиний) юридичний факт, що є підставою виникнення пенсійних правовідносин, однак, як уже наголошувалося вище стосовно військовослужбовців, окрім вислуги, ще однією важливою підставою виходу на пенсію за вислугою років є вік.

Так, Т. Луценко стверджує, що спеціальний стаж (вислуга років) є власне юридичним фактом у складі, який породжує пенсійні правовідносини за вислугою років, оскільки іноді законодавством передбачені додаткові вимоги (вік та стаж) [77].

З цього приводу, на наш погляд, правильною є точка зору П. Пилипенка, який вважає вислугу років основною підставою, адже без неї пенсійні правовідносини за вислугою років не зможуть виникнути, більше того право на пенсію за вислугу років виникає за наявності повної вислуги, тобто якщо не вистачає хоча б одного дня стажу, такий вид пенсії не може бути призначено. Важливою рисою вислуги років є те, що вона, як і вік та страховий стаж, належить до основних підстав, що зумовлюють право на пенсію. Таке її значення безпосередньо впливає із законодавчої презумпції про втрату професійної працездатності чи придатності внаслідок тривалого виконання того чи іншого виду діяльності до настання віку, який дає право на пенсію за віком на загальних підставах [111].

З. Смутчак також вважає, що вислуга років – це особливий вид спеціального трудового стажу окремих категорій працівників, наявність якого надає право на пільгове пенсійне забезпечення у зв'язку з втратою професійної працездатності до настання віку, що дає право на пенсію за віком. Метою пенсій за вислугу років є звільнення працівника від роботи, що надала право на таку пенсію, надати можливість продовження трудової діяльності в більш сприятливих умовах або взагалі – її припинення [170].

Оскільки вислуга років є одним із видів спеціального стажу, то її наявність дає право на певні переваги, зокрема, як уже зазначалось вище, військовослужбовцю, як правило, не потрібно досягати пенсійного віку для отримання пенсії, окрім того тривалість вислуги років суттєво знижена порівняно із загальним страховим стажем для цивільних громадян.

Так, наприклад, пенсія за вислугу років у розмірі, не меншому, ніж прожитковий мінімум для непрацездатних громадян, буде виплачуватись військовому пенсіонерові за наявності від 20 до 25 років вислуги. Якщо ж говорити про осіб, умови пенсійного забезпечення яких передбачені Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09 липня 2003 року, то для отримання мінімальної пенсії

за віком, яка встановлюється в розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, необхідно 30 років страхового стажу для жінок та 35 – для чоловіків.

В цьому аспекті вважаємо правильною позицію О. Жука, який зазначає, що особливість вислуги років як спеціального стажу полягає в тому, що, на відміну від загального стажу, він дає можливість враховувати крім кількісної сторони трудового внеску також і якісну його сторону. Цим спеціальний стаж вигідно відрізняється від страхового стажу, який дає змогу врахувати лише кількісну сторону трудового внеску тієї чи іншої особи [40].

Отже, вислуга років військовослужбовця є видом спеціального стажу, яка завжди пов'язана з професійною втратою працездатності, а також з можливістю змінити сферу діяльності, що справляє негативний вплив на здоров'я. Її характерна риса – це те, що вона є основною підставою виникнення пенсійних правовідносин за вислугою років, адже для виникнення пенсійних правовідносин за вислугу років також в обов'язковому порядку необхідне волевиявлення громадянина, який має пенсійну правоздатність, інколи наявність певного віку та рішення органу про призначення пенсії.

Так, у ст. 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 19 квітня 1992 року передбачені обставини, за яких пенсія за вислугу років призначається незалежно від віку за наявності необхідної кількості вислуги років, або ж з урахуванням відповідного віку, однак завжди за умови звільнення зі служби.

Тобто для отримання такого виду пенсії, крім вислуги років, необхідно мати встановлений законом вік, а також бути звільненим із роботи. Стосовно останньої умови, то варто погодитись з позицією В. Скуратівського та О. Линдюк, які вказують на те, що якщо вважати

доведеним, що пенсія за вислугу років встановлюється військовослужбовцям, які втратили професійну придатність і працездатність, і за умови звільнення зі служби, то логічно зробити висновок про те, що вони не можуть служити на посадах, що дають право на цю пенсію, і отримувати її. Однак це не повинно бути перешкодою для виплати пенсії за вислугу років, якщо колишній військовослужбовець зайнятий на роботах, не пов'язаних з військовою службою та державною службою інших видів, де не пред'являються підвищені вимоги до працівників, що стосуються їх віку, фізичного і психічного стану [168].

Хоча українське законодавство все-таки передбачає виняток з цього правила. Так, у разі призову військовослужбовця або особи, що має право на пенсію під час мобілізації, на особливий період або прийняття на військову службу за контрактом, у тому числі шляхом укладення нового контракту на проходження військової служби, до Збройних сил України, інших, утворених відповідно до законів України військових формувань, органів та підрозділів цивільного захисту під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення, виплата пенсій на цей час не припиняється.

Щодо пенсійного віку, то для військовослужбовців він теж спеціальний і знижений (45 років незалежно від статі, якщо особа має право на пенсію відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» та 55 років для чоловіків та 50 років для жінок, якщо особи мають право на пенсію відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»), особливо, якщо враховувати, що пенсійна система України наразі в стані реформування, і вік, необхідний для призначення пенсії, щоразу підвищується майже для всіх громадян, однак такі зміни не торкнулись військових. Для формування потужної і сильної армії уряд держави повинен робити все можливе для соціального захисту

військовослужбовців під час їхньої служби та після її завершення. З цього приводу В. Толуб'як зазначає, що військово-соціальне законодавство не випадково передбачає ранній вік (тобто до досягнення загальногромадянського віку), що дає військовослужбовцям право на отримання пенсії: незручності військової служби, передчасна так звана «зношеність організму», яка може наступити не тільки внаслідок військової травми, але і хронічної стресової ситуації, психологічної втоми тощо [180].

Отже, можемо виділити два види пенсій за вислугою років:

- 1) пенсії за вислугу конкретної кількості календарних років;
- 2) пенсії за вислугу років з урахуванням загального страхового стажу.

У першому випадку право на пенсію за вислугу років виникає за наявності двох обов'язкових умов:

- 1) факт звільнення з військової служби;
- 2) наявність на день звільнення законодавчо визначеної тривалості календарних років вислуги. Варто зазначити, що на сьогодні тривалість вислуги диференціюється залежно від часу звільнення особи з військової служби. Зокрема, право на такий вид пенсії мають особи, якщо вони звільнені зі служби до 30 вересня 2011 року і на день звільнення мають вислугу 20 років і більше; з 01 жовтня 2011 року до 30 вересня 2012 року і на день звільнення мають вислугу 20 календарних років та 6 місяців і більше; з 01 жовтня 2012 року до 30 вересня 2013 року і на день звільнення мають вислугу 21 календарний рік і більше; з 01 жовтня 2013 року до 30 вересня 2014 року і на день звільнення мають вислугу 21 календарний рік та 6 місяців і більше; з 01 жовтня 2014 року до 30 вересня 2015 року і на день звільнення мають вислугу 22 календарних роки і більше; з 01 жовтня 2015 року до 30 вересня 2016 року і на день звільнення мають вислугу 22 календарних роки та 6 місяців і більше; з 01 жовтня 2016 року до 30 вересня 2017 року і на день звільнення мають вислугу 23 календарних роки

і більше; з 01 жовтня 2017 року до 30 вересня 2018 року і на день звільнення мають вислугу 23 календарних роки та 6 місяців і більше; з 1 жовтня 2018 року до 30 вересня 2019 року і на день звільнення мають вислугу 24 календарних роки і більше; з 01 жовтня 2019 року до 30 вересня 2020 року і на день звільнення мають вислугу 24 календарних роки та 6 місяців і більше; з 01 жовтня 2020 року або після цієї дати і на день звільнення мають вислугу 25 календарних років і більше.

У другому випадку для набуття права на пенсію повинні бути дотримані три умови (в сукупності):

- 1) звільнення з військової служби;
- 2) досягнення на день звільнення 45-річного віку;

3) наявність на день звільнення загального страхового стажу 25 років і більше, з яких не менше 12 років та шести місяців становить військова або правоохоронна служба (служба в органах внутрішніх справ, Національній поліції, Службі судової охорони, державній пожежній охороні, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, органах і підрозділах цивільного захисту, податковій міліції чи Державній кримінально-виконавчій службі України) або ж 20 календарних років і більше у разі звільнення зі служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України.

Відсутність хоча б однієї із зазначених умов позбавляє військовослужбовця права на пенсію за вислугу років.

Важливою умовою перед звільненням військовослужбовця є уточнення даних про проходження ним військової служби та розрахунок вислуги років, який повинен бути здійснений не пізніше ніж за два місяці до дати, на яку планується звільнення (документально підтверджуються періоди служби, які підлягають зарахуванню як до календарної вислуги років, так і до загальної, куди враховуються періоди вислуги в пільговому обчисленні; проводиться розрахунок вислуги років військової служби).

Військовослужбовець повинен бути ознайомлений з цією інформацією, тому вона обов'язково доводиться йому під підпис перед оформленням документів для його звільнення з військової служби. У разі якщо він не погоджується з розрахунком вислуги років військової служби задля уникнення непорозумінь військовослужбовець зобов'язаний письмово обґрунтувати свої заперечення на аркуші з розрахунком вислуги років і засвідчити їх своїм підписом.

Порядок проведення розрахунку вислуги років визначений Інструкцією про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затвердженою наказом Міністра оборони України від 10.04.2009 № 170, та Інструкцією з організації обліку особового складу Збройних Сил України, затвердженою наказом Міністерства оборони України від 26.05.2014 № 333.

Відповідно до пункту 12.6. розділу XII Інструкції про організацію виконання, посадова особа, у підпорядкуванні якої є військовослужбовці, які виявили бажання звільнитись чи підлягають звільненню з військової служби, не пізніше ніж за 4 місяці до досягнення ними граничного віку перебування на військовій службі або закінчення строку контракту, зобов'язана здійснити заходи, зокрема щодо розрахунку вислуги років військової служби військовослужбовців.

Також пунктом 12.9. розділу XII зазначеної вище Інструкції встановлено, що документи на звільнення військовослужбовців з військової служби надсилаються безпосередньо до кадрового органу, підпорядкованого посадовій особі, яка має право на звільнення такого військовослужбовця з військової служби.

Кадровий орган, відповідно до пункту 3.15. глави 3 розділу II Інструкції з організації обліку, перевіряє документи, що підтверджують усі періоди військової служби військовослужбовця та передає їх до

фінансового органу. Після складення фінансовим органом розрахунку вислуги років військовослужбовця на пенсію особові справи з розрахунком повертаються до військових частин за місцем служби.

При звільненні офіцерів, осіб рядового, сержантського і старшинського складу з військової служби в запас чи відставку з правом на пенсійне забезпечення перші примірники їх особових справ пересилаються до обласних і прирівняних до них військових комісаріатів за вибраним місцем проживання.

Розрахунок вислуги років військовослужбовців, які звільняються з військової служби через службову невідповідність, у зв'язку з набранням законної сили обвинувальним вироком суду, яким призначено покарання у виді позбавлення волі, обмеження волі або позбавлення військового звання, у зв'язку з позбавленням військового звання у дисциплінарному порядку, у зв'язку з набранням законної сили судовим рішенням, яким військовослужбовця притягнуто до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення та накладено стягнення у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, що пов'язані з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, здійснює військовий комісаріат, де вони перебувають на військовому обліку, який надсилає розрахунок вислуги років для затвердження в порядку, визначеному Міністерством оборони України.

Надалі, як уже зазначалось вище, обов'язковим фактом, необхідним для виникнення пенсійних правовідносин за вислугою років, є звернення за призначенням пенсії. Звернення за призначенням пенсії є вираженням наміру одержувати передбачену законом пенсію. Воно має однобічний характер і не вимагає чиєїсь згоди, адже це – особисте виявлення волі особи, яка бажає реалізувати своє право на пенсію шляхом подання заяви про її призначення до уповноваженого органу.

Порядок звернення та перелік документів, необхідних для призначення пенсії за вислугу років, регламентується затвердженим Постановою правління Пенсійного фонду України від 30 січня 2007 року № 3-1 Порядком подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», де передбачений чіткий та вичерпний перелік документів, які необхідні особі для реалізації права на пенсію. Орган пенсійного забезпечення не може самостійно, на власний розсуд вирішувати, які документи є необхідними, крім передбачених законодавством. Тобто якщо при реалізації права на пенсію виявляються певні прогалини, то уповноважений орган не може застосовувати аналогію права та аналогію закону, а тільки керуватись нормами законодавства.

У сфері пенсійного забезпечення юридичний обов'язок полягає насамперед у тому, що відповідний орган, який здійснює пенсійне забезпечення, як суб'єкт правовідносин повинен надати відповідний вид пенсійного забезпечення в розмірі і в порядку, встановленому законом, а особа, яка має право на отримання пенсії, зобов'язана своєчасно і в повному обсязі подати необхідні та достовірні документи. Зміст цих зобов'язань спрямовано на те, щоб орган, який здійснює пенсійне забезпечення, міг правильно та своєчасно виконувати свій основний обов'язок – призначити, нарахувати та виплатити пенсію.

Враховуючи умови сьогодення, звернення за призначенням пенсії може бути особисто або через вебпортал електронних послуг Пенсійного фонду України. Останнє регулюється Постановою правління ПФУ «Про організацію прийому та обслуговування осіб, які звертаються до органів Пенсійного фонду України» від 30 липня 2015 року.

Варто визначити, що з часом електронна форма переважатиме над особистим прийомом. Коли призначення відбудеться, то тільки тоді особа

зобов'язана з'явитися в ПФУ особисто, щоб забрати пенсійне посвідчення. Ця альтернатива є викликом часу і має такі характеристики: зручність у користуванні для потенційних пенсіонерів; відсутність необхідності стояти в чергах; оптимізація роботи самих працівників ПФУ.

Хоча якщо проаналізувати зміст Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 30 січня 2007 року, то необхідно констатувати факт, що там передбачений лише один спосіб подачі документів, а саме особиста явка особи для призначення пенсії, або її законного представника, або члена сім'ї у разі втрати годувальника. Тому пропонуємо внести зміни до вищезазначеного Порядку та передбачити ще один спосіб подачі документів – через вебпортал електронних послуг органів Пенсійного фонду України.

Щодо розміру пенсій за вислугою років, то основним принципом пенсійного забезпечення військовослужбовців є пряма пропорційна залежність розмірів призначених пенсій від рівня грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, які проходять військову службу. Також розмір пенсій може змінюватись залежно від тривалості вислуги років, а в окремих випадках – від загального страхового стажу роботи.

Як правило, розмір пенсійного забезпечення за вислугу років військових становить 50 % їхнього грошового забезпечення (ст. 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 19 квітня 1992 року), однак якщо тривалість вислуги більша за мінімальну, то розмір пенсії збільшується на 3 проценти за кожний повний рік вислуги понад 20 років. У випадках, коли особі призначається пенсія за вислугу років з урахуванням загального

страхового стажу, то її розмір за кожний повний рік стажу понад 25 років збільшується на 1 процент відповідних сум грошового забезпечення.

Отже, визначення видів грошового забезпечення, які враховуються при обчисленні пенсії, є надзвичайно важливим, і в разі, якщо не всі вони будуть взяті до уваги при обчисленні пенсії, то її розмір може бути суттєво зменшеним.

Відповідно до ч. 2 та ч. 3 ст. 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року до складу грошового забезпечення військовослужбовців входять такі складові, як:

- 1) посадовий оклад;
- 2) оклад за військовим званням;
- 3) щомісячні додаткові види грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премія);
- 4) одноразові додаткові види грошового забезпечення.

Також ч. 3 цієї ж статті передбачено, що грошове забезпечення визначається залежно від посади, військового звання, тривалості, інтенсивності та умов військової служби, кваліфікації, наукового ступеня і вченого звання військовослужбовця.

Крім того, ч. 3 ст. 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» передбачено, що пенсії особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам, які мають право на пенсію за цим Законом, та членам їхніх сімей обчислюються з розміру грошового забезпечення, враховуючи відповідні оклади за посадою, військовим (спеціальним) званням, процентну надбавку за вислугу років, щомісячні додаткові види грошового забезпечення (надбавки, доплати, підвищення) та премії в розмірах,

установлених законодавством, з якого було сплачено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а до 1 січня 2011 року – страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Подібна норма, але яка є більш деталізованою, прописана й у пункті 7 постанови КМУ від 17 липня 1992 року № 393 «Про порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та членам їхніх сімей» пенсії обчислюються з таких видів грошового забезпечення: відповідних окладів за посадою, військовим (спеціальним) званням (для осіб рядового і начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту щомісячної надбавки за спеціальне звання) та відсоткової надбавки за вислугу років у розмірах, установлених за останньою штатною посадою, займаною перед звільненням; щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (надбавки, доплати, підвищення, крім щомісячних надбавок (доплат), установлених особам, які мають право на пенсію за вислугу років згідно із законодавством і залишені за їх згодою та в інтересах справи на службі) та премії. Розмір щомісячних додаткових видів грошового забезпечення та премії визначається за 24 останні календарні місяці служби підряд перед звільненням.

Отже, враховуюче вищезазначені норми, до грошового забезпечення включаються лише щомісячні основні види грошового забезпечення, до яких належать: посадовий оклад, оклад за військовим званням, процентна надбавка за вислугу років, а також щомісячні додаткові види грошового забезпечення (надбавки, доплати, підвищення) та премії.

Тобто при обчисленні пенсії не враховується такий складовий елемент грошового забезпечення як одноразові додаткові види грошового

забезпечення, зокрема щорічні, щоквартальні, разові додаткові види грошового забезпечення, крім щомісячних, або тих, що виплачуються раз на місяць.

Військовослужбовці, які мають право на пенсію за вислугу років, не погоджуються з таким законодавчим підходом, тому часто звертаються до суду для перерахунку призначеної їм пенсії, оскільки вважають, що розмір їхньої пенсії повинен залежати від розміру грошового забезпечення, з якого сплачені страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

На сьогодні держава сприяє підвищенню зацікавленості військовослужбовців у якісному виконанні обов'язків військової служби, тому встановлює різноманітні виплати та допомоги, підвищує грошове забезпечення. Однак таке підвищення здійснене за рахунок премій, а не шляхом підвищення посадових окладів військовослужбовців, які є основою грошового забезпечення. Таке підвищення грошового забезпечення не є стабільним і може бути підґрунтям для корупції. Крім того, премія не належить до видів грошового забезпечення, які враховуються при призначенні пенсій та при їх перерахунку. Тому система грошового забезпечення потребує удосконалення. На думку В. Пашинського, одним із напрямів удосконалення грошового забезпечення є трансформація окремих щомісячних додаткових видів грошового забезпечення у посадові оклади та оклади за військовим званням, тобто збільшення питомої ваги грошового утримання.

Чинне регулювання цього питання породжує проблеми для військовослужбовців. Наприклад, стосовно включення в розрахунок пенсії доплати за роботу в нічний час та грошової винагороди особам рядового і начальницького складу під час проведення антитерористичної операції, на які нараховано та сплачено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

До грошового забезпечення військовослужбовця, з якого обчислюється пенсія, не входить доплата за роботу в нічний час, оскільки її виплата здійснювалася не щомісячно, але більше того, такі виплати мають компенсаційний характер, пов'язані з виконанням ним додаткових обов'язків (доплата за роботу в нічний час). Тобто ці виплати не є щомісячними і не мають систематичного характеру, їх розмір не є фіксованим, а тому вони не є складовою грошового забезпечення військовослужбовця, з якого обчислюється пенсія.

Щодо винагороди за участь в антитерористичній операції, то вона є додатковою виплатою військовослужбовцям, яких залучено до участі у ній. При цьому виплата винагороди залежить від певних умов та лише в означений період, а також під час безперервного перебування на стаціонарному лікуванні після отриманих у такий період поранень (контузії, травми, каліцтва). Тобто така виплата не є постійною і не має систематичного характеру, а її розмір залежить як від днів участі в антитерористичній операції, так і від виконаних завдань, що визначається наказом командира.

За таких обставин винагорода за участь в антитерористичній операції не має систематичного характеру, є тимчасовою виплатою для тих військовослужбовців, які залучені до участі в ній, вона залежить від певних обставин, її розмір не фіксований, а виплата не щомісячна, у зв'язку з чим така винагорода не є щомісячним додатковим видом грошового забезпечення, який складає грошове забезпечення військовослужбовця.

На нашу думку, до грошового забезпечення, з якого обчислюється розмір пенсії, повинні включатись і одноразові додаткові види грошового забезпечення, зокрема щорічні, щоквартальні, разові додаткові види грошового забезпечення, оскільки військова пенсія повинна трактуватися як компенсація не тільки втраченого заробітку, а й як компенсація шкоди,

заподіяної здоров'ю (життю) військовослужбовця, а також складності військової служби, тому необхідно переглянути базу для обчислення військової пенсії. І, як стверджують В. Шайхатдінов та О. Говорухіна, пенсія за вислугу років військовослужбовцям має подвійну природу. В першу чергу вона призначається у зв'язку з наявністю в законодавстві обмежень, що пов'язані з підвищеними вимогами до фізичного і психічного стану осіб, які допускаються до військової служби. З іншого боку, пенсія за вислугу років є компенсацією втраченого грошового забезпечення у зв'язку зі звільненням зі служби.

Отже, пропонуємо внести зміни до чинного законодавства. Зокрема, до п. 2 ч. 2 ст. 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» та викласти його у такій редакції: «щомісячні додаткові види грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний або одноразовий характер, премія)».

Правовідносини з пенсійного забезпечення за вислугу років мають претензійно-забезпечувальний характер, коли один суб'єкт – особа, звільнена з військової служби (член сім'ї померлого військовослужбовця) – правомочна вимагати призначення і виплати належної пенсії відповідного виду, а інший суб'єкт – уповноважений орган – зобов'язаний цю пенсію призначити і виплачувати. Хоча ці правовідносини є двосторонніми й обидва суб'єкти мають у них і права, і обов'язки, однак право щодо пенсійного забезпечення перебуває на боці військовослужбовця, а обов'язки щодо його надання – в уповноваженого пенсійного органу.

Пенсійне забезпечення військовослужбовців за вислугу років – це один із видів їхнього соціального захисту, який полягає у виплаті щомісячної, довічної пенсії на умовах, які передбачені законодавством та фінансуються за рахунок Державного бюджету України. Пенсія за вислугу

років призначається незалежно від віку за наявності необхідної кількості вислуги років, або ж з урахуванням відповідного віку (зниженого), однак завжди – за умови звільнення зі служби.

Отже, пенсійне забезпечення військовослужбовців за вислугу років характеризується такими особливостями:

1. Суб'єктами правовідносин є військовослужбовці, які наділені спеціальною правосуб'єктністю (отримувачі) та уповноважені органи пенсійного забезпечення (надавачі);
2. Суб'єкти правовідносин, яким призначається пенсія за вислугу років, чітко визначені в законах;
3. Основним юридичним фактом, що зумовлює їх виникнення, є спеціальний стаж, тобто вислуга років (служба встановленої законодавством тривалості);
4. Для призначення цієї пенсії необхідним є залишення роботи (військової служби), яка дає право на таку пенсію;
5. Як правило, не вимагається такий юридичний факт як досягнення пенсійного віку;
6. Термін призначення пенсії за вислугою років – довічний;
7. Диференційовані умови визначення розміру пенсії залежно від займаної посади;
8. Пряма пропорційна залежність розмірів пенсій від рівня грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, які проходять військову службу;
9. Фінансуються пенсії за рахунок Державного бюджету України;
10. Сума нарахованої пенсії не оподатковується незалежно від її розміру.

2.2. Пенсійне забезпечення військовослужбовців по інвалідності

Про пенсійне забезпечення по інвалідності йдеться тоді, коли військовослужбовець поранений, травмований чи покалічений під час служби, що спричинило стійкі розлади функцій організму, які тягнуть за собою соціальні наслідки – припинення нормальної життєдіяльності людини. Тому таким особам встановлюється група інвалідності, від якої залежатиме розмір пенсії.

У структурі первинного виходу на інвалідність військовослужбовців на першому місці стоять поранення всіх локалізацій, на другому – хвороби серцево-судинної системи, на третьому – психічні розлади. У структурі інвалідності внаслідок військової травми на першому місці черепно-мозкові травми, на другому – травми опорно-рухового апарату, на третьому – травми органів зору, на четвертому – травми периферичної нервової системи, на п'ятому – поранення черевної порожнини.

У багатьох випадках характер поранень є таким, що не дає змоги знову повернутися до служби і далі продовжувати виконувати свій військовий обов'язок. У такому разі військовослужбовці мають право на пенсію по інвалідності внаслідок травми, поранення, контузії, каліцтва, яке виникло в період участі особи в бойових діях. На ризик настання інвалідності внаслідок бойових дій впливає низка чинників, серед яких – характер отриманої бойової травми, ступінь її тяжкості, вік отримання, вид наданої медичної допомоги, факт госпіталізації тощо. Порушення функцій зумовлюють переважно обмеження самообслуговування, пересування і здатності до праці, при виражених і значно виражених порушеннях – здатності до навчання, спілкування й орієнтації.

На думку С. Прилипка, інвалідність як міра втрати здоров'я при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та

забезпечити її соціальний захист. Життєдіяльність є повсякденною діяльністю, що здатна забезпечити людині своє існування, існування інших членів суспільства у цілому шляхом навчання, спілкування, орієнтації, пересування, самообслуговування, контролю за своєю поведінкою, участі у трудовій діяльності. Вона являє собою інтеграцію фізичних, психологічних і соціальних функцій людини [115].

Обмеження життєдіяльності – це неможливість виконувати повсякденну діяльність способом та в об'ємі звичайних для людини, що створює перешкоди у соціальному середовищі, ставить її в незручне становище порівняно зі здоровими і проявляється частковою або повною втратою здатності до самообслуговування, пересування, орієнтації, спілкування, навчання, контролю за поведінкою, а також значним обмеженням трудової діяльності, зниженням кваліфікації та призводить до соціальної дезадаптації.

Науковець вважає, що саме встановлення пенсії по інвалідності визначає категорії життєдіяльності, одночасно вказуючи на норми діяльності людини, що зазнають змін внаслідок погіршення стану здоров'я. Це здатність:

а) до самообслуговування, тобто самостійно задовольняти свої фізіологічні потреби, здійснювати щоденну побутову діяльність і володіти навичками особистої гігієни;

б) до самостійного пересування – здатність самостійно пересуватись у просторі, долати перешкоди, зберігати рівновагу тіла при побутовій, громадській, професійній діяльності;

в) до навчання, тобто до сприйняття і відтворення знань (загальноосвітніх, професійних та інших), оволодіння навичками і вміннями (соціальними, культурними, побутовими);

г) до трудової діяльності – працювати відповідно до вимог змісту, обсягу й умов виконання дорученої роботи;

д) до орієнтації – здатність орієнтуватись у часі та просторі;

е) до спілкування, тобто встановлювати контакти з людьми шляхом сприйняття, опрацювання та передачі інформації;

ж) контролювати свою поведінку – здатність до усвідомлення себе й адекватної поведінки з урахуванням соціально-правових норм, тому належне пенсіонування військовослужбовців по інвалідності має неабияке важливе значення, адже, як наголошує І. Гайда, особи з інвалідністю військової служби – це в більшій мірі особи молодшого віку, які, враховуючи розмір пенсіонування, не можуть на ці кошти утримувати сім'ю. Тому в таких осіб часто виникає почуття неповноцінності, а роль «нахлібника» жодним чином не сприяє соціальній адаптації ветеранів .

В контексті вивчення пенсійного забезпечення військовослужбовців по інвалідності перш за все спробуємо проаналізувати поняття «інвалідність» та визначити її характерні ознаки та умови настання саме для цієї категорії осіб, адже умовами призначення цієї пенсії є:

а) інвалідність настала протягом періоду проходження служби або не пізніше 3 місяців після звільнення зі служби;

б) інвалідність настала пізніше 3-місячного терміну після звільнення зі служби, але внаслідок захворювання (травми, контузії, каліцтва тощо), яке виникло протягом проходження військової служби чи під час перебування в полоні або заручником, якщо полонення або захоплення заручником не було добровільним і військовослужбовець, перебуваючи в полоні або заручником, не вчинив злочину проти миру і людства.

З цього можна зробити висновок, що якщо особи з числа військовослужбовців стали особами з інвалідністю після закінчення трьох місяців після звільнення зі служби чи з інвалідністю не в результаті захворювання (травми, контузії, каліцтва тощо), не при виконанні службових обов'язків, вони не мають права на отримання пенсії по інвалідності відповідно до спеціального законодавства, а отримуватимуть

пенсію по інвалідності на загальних підставах відповідно до норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

В науці права соціального забезпечення інвалідність диференціюють на:

– професійну – що полягає у повній чи значній втраті професійної працездатності, під якою розуміється здатність особи до трудової діяльності за своєю професією і кваліфікацією чи за іншою адекватною професією;

– непрофесійну – йдеться про істотні порушення життєдіяльності особи, пов'язані не лише з її трудовою діяльністю, а й здатністю до самообслуговування, пересування, спілкування, навчання, контролю за своєю поведінкою тощо.

Отже, пенсійне забезпечення по інвалідності для осіб з числа військовослужбовців – це один із видів відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю при виконанні військового обов'язку.

Так, на думку М. Захарова, інвалідність характеризується тим, що працездатність людини втрачена або значно обмежена, фізичні і духовні сили не дають йому можливості без збитку для здоров'я працювати взагалі або трудові можливості його значно знижені. Таким чином інвалідність – це не просте порушення професійної працездатності, а повна втрата або значне зниження її застосування до звичайних умов праці. Науковець наводить приклад, що ніхто не скаже, що людина, яка хворіє на запалення легень, – особа з інвалідністю. Хоч і під час такої хвороби він не може працювати, потребує лікування, а інколи й стороннього догляду, але пройде два, три тижні і така людина вилікується і працюватиме, як і раніше. Отже, інвалідність – це тривала або постійна втрата працездатності (значне її обмеження).

В. Надрага переконаний, що інвалідність як одна з обставин, з настанням якої громадянам надається соціальне забезпечення, – це

засвідчений медичним органом стан, коли внаслідок хронічного захворювання або анатомічних дефектів (що викликають стійке, незважаючи на лікування, порушення функцій організму) особа не може виконувати трудові обов'язки протягом нормальної тривалості робочого часу або може працювати при значній зміні звичайних умов праці [96].

З позиції В. Діхтерьової інвалідність – це порушення здоров'я людини зі стійким розладом функцій організму, що призвело до повної або часткової втрати працездатності. Подальша участь людей з інвалідністю в суспільно корисній діяльності значно утруднена або просто неможлива, тому суспільство бере на себе обов'язок їх утримувати [34].

О. Чернявська переконана, що під інвалідністю треба розуміти наявність у людини певної хвороби чи вади, яка унеможлиблює виконання особою якихось звичних та життєво необхідних для неї дій чи процесів, що тягне визнання людини особою з інвалідністю в установленому порядку і відповідне піклування про неї у вигляді соціальної допомоги і захисту [189].

Також науковиця вважає, що інвалідність – це процес, котрий складається з передумови, наслідків та причинного зв'язку між ними. До передумови можна віднести втрату здоров'я та обмеження життєдіяльності. Наслідком варто визнати надання соціальної допомоги, а причинний зв'язок проявляється в обов'язку держави надавати цю допомогу в разі визнання людини особою з інвалідністю в установленому порядку.

Тому автор виділяє такі ознаки інвалідності. По-перше, це соціальна недостатність, так би мовити «випадання» особи з повноцінного життя. По-друге, це фізичний або психічний розлад здоров'я, який є вродженим або виникає внаслідок травми чи захворювання; такий розлад здебільшого є не тимчасовим, а постійним. По-третє, внаслідок такого розладу людина позбавлена певних умінь чи навичок, які зазвичай притаманні людському

організму. Залежно від ступеня втрати цих навичок або вмінь людина може потребувати штучної їх заміни. По-четверте, потреба в соціальній допомозі, реабілітації тощо. По-п'яте, соціальна допомога і захист є обов'язком держави внаслідок визнання людини інвалідом.

В. Буряк вважає, що основними умовами призначення інвалідності особі є:

1) погіршення стану здоров'я, що проявляється в стійкому розладі функцій організму в разі різного роду захворювань, наслідків травм чи дефектів;

2) обмеження життєдіяльності (повна або часткова втрата здатності або можливості здійснювати самообслуговування, самостійно переміщатись, орієнтуватись, спілкуватись, контролювати свою поведінку, вчитись або займатись трудовою діяльністю);

3) необхідність у заходах соціального захисту, включаючи реабілітацію [16].

Т. Стецюк, досліджуючи інвалідність, виділяє її найбільш поширені визначення. Зокрема:

– біомедичне визначення. Інвалідність ідентифікується з хворобою або вадою, яка безпосередньо пов'язана зі станом здоров'я особи і вказує на те, що конкретно з нею не так, тобто медичний стан стосується виключно кожної особи окремо;

– філантропічне визначення. Розглядає інвалідність як людську трагедію, коли особа з інвалідністю є об'єктом співчуття і доброчинності, стан її є причиною для виникнення переживань з цього приводу не лише в неї, але й в її родині (особисте горе, знецінення, ізоляція);

– соціологічне визначення. Відображає інвалідність як форму людської відмінності від соціальних норм, яка не відповідає можливостям рівної з іншими участі в житті суспільства, що наявні для решти громадян. У цьому розумінні інвалідність застосовується не лише щодо окремої

особи, але й щодо сфери соціальних відносин за здатністю виконувати соціальні норми (нездатний, дискримінація, знецінення);

– економічне визначення. Розглядає інвалідність за кількістю соціальних витрат, де люди з інвалідністю стають причиною збільшення витрат у зв'язку з певними потребами (лікування, реабілітація, матеріальна допомога) та через їхню обмежену продуктивність на роботі (менше навантаження, добір робочих операцій) порівняно зі здоровими людьми (клопіт);

– соціально-політичне визначення. Інвалідність неможливо розглядати ізольовано від соціального і фізичного світу, який інколи є причиною обмежень людей з інвалідністю, де інвалідність – це наслідок середовища, що не відповідає можливостям людини [172].

Всі вищезазначені визначення майже повною мірою характеризують поняття інвалідності, однак не врахують однієї дуже важливої умови, особливо якщо розглядати інвалідність як підставу пенсіонування. Так, ми повністю погоджуємось з думкою М. Шумила, який вважає, що інвалідність – це насамперед медичний факт, а оформлення його відповідно до чинного законодавства трансформує його в юридичний факт, а той вже у свою чергу має правові наслідки. Без такого оформлення факт інвалідності залишається лишень медичним фактом, який не має юридичних наслідків [198].

Н. Коробенко також зазначає, що інвалідність може бути підтверджена лише компетентним органом та належить, як правило, до специфічного юридичного факту – факту-події, що не залежать від волі особи, бо причини втрати здоров'я в основному виникають всупереч волі людини, і така подія не може бути предметом правового регулювання. На думку вченої, інвалідність належить до складних юридичних фактів, елементами яких є наявність інвалідності, встановлення відповідної групи інвалідності, причина настання інвалідності, час настання інвалідності,

строк, на який встановлюється інвалідність. Факт інвалідності встановлюється у процедурному правовідношенні, що виникає між фізичною особою та медико-соціальною експертною комісією (МСЕК) [63].

А. Камінський вказує, що поняття інвалідності охоплює медичні, правові та соціальні критерії, які характеризують втрату людиною працездатності, яка у свою чергу є підставою для призначення пенсії з інвалідності. Це означає, що пенсія з інвалідності призначається лише після перевірки та оцінки медичним органом стану здоров'я та індивідуальної працездатності людини [51].

А Г. Татаренко вважає, що поняття інвалідності нерозривно пов'язане з групою інвалідності. Якщо особі не встановили групу інвалідності, то незважаючи на наявність хронічного захворювання й анатомічних дефектів, що викликають стійке, незважаючи на лікування, порушення функцій організму, що змушують особу працювати при значній зміні звичайних умов праці, вона не вважатиметься особою з інвалідністю і не матиме права на пенсійне забезпечення [177].

На думку Л. Якимової, група інвалідності – це той критерій, який є однаковим для всіх осіб, які мають право на відповідну пенсію, оскільки незалежно від суб'єкта і причини втрати працездатності інвалідність поділяється на три групи. Залежно від ступеня розладу функцій органів і систем організму та обмеження життєдіяльності особі встановлюється I, II або III група інвалідності. Отже, пенсія у зв'язку з інвалідністю призначається військовослужбовцю в разі настання інвалідності, що спричинила повну або часткову втрату працездатності незалежно від тривалості вислуги [199].

Зокрема, відповідно до ст. 7 Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 6 жовтня 2005 року № 2961-IV, залежно від ступеня стійкого розладу функцій організму, зумовленого захворюванням,

травмою (її наслідками) або вродженими вадами, та можливого обмеження життєдіяльності при взаємодії із зовнішнім середовищем внаслідок втрати здоров'я особі, визнаній особою з інвалідністю, встановлюється перша, друга чи третя група інвалідності.

Також п. 2.2. Інструкції про встановлення груп інвалідності, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я України від 05 вересня 2011 року № 561, передбачено, що особі, яка визнана особою з інвалідністю, залежно від ступеня розладу функцій органів і систем організму та обмеження її життєдіяльності встановлюється I, II або III група інвалідності .

Саме від групи інвалідності, як правило, залежить розмір пенсії, адже група інвалідності – це не єдиний показник з урахуванням якого здійснюється пенсійне забезпечення військовослужбовців – вагоме значення надається й причині інвалідності, від якої також залежить розмір пенсії.

Так, Н. Антип'єва вказує, що причина інвалідності – це обставини заподіяння здоров'ю громадянина шкоди, що потягли за собою стійкий розлад функцій організму. Причина інвалідності має суттєвий вплив на обсяг соціальних прав, що надаються колишньому військовослужбовцю.

Залежно від причини інвалідності особи з інвалідністю з числа військовослужбовців поділяються на дві категорії:

– особи з інвалідністю внаслідок війни. Військовослужбовці, які отримали інвалідність внаслідок війни, мають право на особливий статус – особи з інвалідністю внаслідок війни. Отримання такого статусу можливе за наявності вже встановленої групи та причини інвалідності (довідка МСЕК) та письмової заяви особи або її представника до органу соціального захисту населення за місцем реєстрації громадянина. Особі з інвалідністю внаслідок війни видається посвідчення з написом «Посвідчення особи з інвалідністю внаслідок війни», а також нагрудний

знак. Цей статус надає військовослужбовцю з інвалідністю право на отримання пільг, в тому числі й на одноразову грошову допомогу при поданні необхідних для цього документів;

– інші особи з інвалідністю.

Тобто критерієм такого поділу є момент та обставини, за яких настала інвалідність: внаслідок травми (поранення, контузії, каліцтва) або внаслідок захворювання, отриманого в період проходження військової служби.

Відповідно до п. 26 Положення про порядок, умови та критерії встановлення інвалідності, затвердженого Постановою КМУ від 3 грудня 2009 р. № 1317, причинами інвалідності можуть бути поранення, контузії, каліцтва, захворювання:

1) одержані під час захисту Батьківщини, виконання обов'язків військової служби (службових обов'язків) чи пов'язані з перебуванням на фронті, у партизанських загонах і з'єднаннях, підпільних організаціях і групах та інших формуваннях, що визнані такими згідно із законодавством, в районі воєнних дій на прифронтових ділянках залізниць, на спорудженні оборонних рубежів, військово-морських баз та аеродромів у період громадянської та Другої світової воєн або з участю у бойових діях у мирний час;

2) одержані під час захисту Батьківщини, виконання інших обов'язків військової служби, пов'язаних з перебуванням на фронті в інші періоди;

3) одержані в районах бойових дій у період Другої світової війни та від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння у повоєнний період; від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння на території проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони;

- 4) одержані у неповнолітньому віці внаслідок воєнних дій громадянських і Другої світової воєн та в повоєнний період;
- 5) пов'язані з участю у бойових діях та перебуванням на території інших держав;
- 6) пов'язані з виконанням службових обов'язків, ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи, ядерних аварій, ядерних випробувань, з участю у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї, іншим ураженням ядерними матеріалами;
- 7) одержані внаслідок політичних репресій;
- 8) пов'язані з виконанням обов'язків військової служби або службових обов'язків з охорони громадського порядку, боротьби із злочинністю та ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій.

Також причинами інвалідності можуть бути захворювання, отримані під час проходження військової служби чи служби в органах внутрішніх справ, державної безпеки, інших військових формуваннях; пов'язані з впливом радіоактивного опромінення внаслідок Чорнобильської катастрофи; одержані в період проходження військової служби і служби в органах внутрішніх справ, державній пожежній охороні, органах і підрозділах цивільного захисту, Держспецзв'язку.

Отже, пенсійне забезпечення військовослужбовців по інвалідності диференціюється залежно від правового статусу таких осіб, групи та причини інвалідності. Група характеризує ступінь важкості інвалідності і безпосередньо впливає на розмір пенсійного забезпечення, а причина інвалідності визначає обставини, за яких особа втратила свою працездатність і також на пряму впливає на розмір пенсії військовослужбовця. Варто зазначити, що, на відміну від загальних умов пенсійного забезпечення по інвалідності, страховий стаж, що відповідає певному віку особи з інвалідністю, не враховується при нарахуванні такої пенсії, тобто для військовослужбовців.

Отже, особам з інвалідністю внаслідок війни розмір пенсії встановлюється залежно від сум їхнього грошового забезпечення в таких відсоткових пропорціях:

1. I група інвалідності – 100 % відповідних сум грошового забезпечення;

2. II група інвалідності – 80 % відповідних сум грошового забезпечення;

3. III група інвалідності – 60 % відповідних сум грошового забезпечення,

а всім іншим особам з інвалідністю:

4. I групи – 70 % відповідних сум грошового забезпечення;

5. II групи – 60 % відповідних сум грошового забезпечення;

6. III групи – 40 % відповідних сум грошового забезпечення.

Хочемо зауважити, що ст. 7 Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» передбачено, що перша група інвалідності поділяється на підгрупи А і Б залежно від міри втрати здоров'я особи з інвалідністю та обсягів потреби в постійному сторонньому догляді, допомозі або диспансерному нагляді.

Так, до підгрупи А першої групи інвалідності належать особи з виключно високою мірою втрати здоров'я, надзвичайною залежністю від постійного стороннього догляду, допомоги або диспансерного нагляду інших осіб і які фактично не здатні до самообслуговування. А до підгрупи Б першої групи інвалідності належать особи з високою мірою втрати здоров'я, значною залежністю від інших осіб у забезпеченні життєво важливих соціально-побутових функцій і які частково здатні до виконання окремих елементів самообслуговування.

Однак, як бачимо, такий поділ не застосовується при визначенні розміру пенсійного забезпечення осіб з інвалідністю першої групи з числа військовослужбовців. На наш погляд, такий підхід є не зовсім правильним

та соціально не справедливим, оскільки поділ першої групи інвалідності на підгрупи А і Б в першу чергу залежить від міри втрати здоров'я, тобто працездатності особи з інвалідністю, а це саме той принцип диференційованого підходу до визначення розміру пенсії, який закладений в ст. 21 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». Тому пропонуємо викласти вищевказану статтю у такій редакції:

«Пенсії по інвалідності військовослужбовцям, особам, які мають право на пенсію за цим Законом, призначаються в таких розмірах:

а) особам з інвалідністю внаслідок війни I групи підгрупи А – 120 процентів, I групи підгрупи Б – 100 процентів, II групи – 80 процентів, III групи – 60 процентів відповідних сум грошового забезпечення (заробітку);

б) іншим особам з інвалідністю I групи підгрупи А – 80 процентів, I групи підгрупи Б – 70 процентів II групи – 60 процентів, III групи – 40 процентів відповідних сум грошового забезпечення (заробітку)».

Визначення причинного зв'язку захворювань, травм (поранень, контузій, каліцтв) із проходженням військової служби або виконанням обов'язків військової служби (службових обов'язків) проводиться військово-лікарськими комісіями відповідно до Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України, затвердженого наказом Міністра оборони України від 14.08.2008 № 402.

Відповідно до п. 2 Розділу 2 «Органи військово-лікарської експертизи», постанови ВЛК (ЛЛК) оформлюються свідоцтвом про хворобу, довідкою військово-лікарської комісії, протоколом засідання військово-лікарської комісії з визначення причинного зв'язку захворювань, поранень, контузій, травм, каліцтв у колишнього військовослужбовця.

Таким чином наявність документів про причинний зв'язок перенесеної травми чи каліцтва з військовою службою, котрі видає тільки військово-лікарська комісія, має важливе значення, адже процес

визначення групи інвалідності розпочинається зі встановлення діагнозу військово-лікарською комісією при демобілізації військовослужбовця. Якщо таких документів немає, то отриману травму неможливо пов'язати з виконанням військового обов'язку.

Лише потім медико-соціальна експертна комісія видає довідку про групу та причину інвалідності, яка є підставою для звернення до органів Пенсійного фонду України за місцем реєстрації з відповідними документами для призначення пенсії, так як призначення пенсії по інвалідності не здійснюється поза волею майбутнього пенсіонера. Іншими словами, для призначення пенсії по інвалідності необхідним є звернення до компетентних органів із заявою про призначення цього виду пенсій.

Варто зазначити, що інвалідність наділена властивостями темпоральності. Пенсії по інвалідності військовослужбовцям призначаються на весь період інвалідності, встановленої медико-соціальною експертною комісією. Цей період інвалідності може бути окреслений певними часовими рамками, або ж мати безстроковий характер.

Адже якщо в особи наявні анатомічні дефекти або інші порушення функцій органів і систем організму, які в силу об'єктивних обставин не дають можливості організму людини повноцінно функціонувати, у тому числі у разі втрати (ампутації) рук та/або ніг (їх частин), інвалідність встановлюватиметься безстроково.

Також якщо військовий пенсіонер з інвалідністю, у якого строк переогляду назначений після досягнення ним пенсійного віку, відповідна група інвалідності встановлюється без вказівки на строк повторного огляду, тобто також безстроково. В цьому випадку значення має не знижений пенсійний вік, який дає право військовослужбовцям на пенсію за вислугу років, а саме такий віковий ценз, який дає можливість вийти на пенсію за віком на загальних підставах і при розрахунку тривалості якого

закладено не професійну втрату працездатності, а фізіологічну старість організму, а отже зниження загальної працездатності організму (ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»).

Окрім того, група інвалідності може встановлюватись безстроково, якщо її настання відбулось на окупованій Росією території. Зокрема, це стосується осіб, які отримали поранення, контузії, каліцтво або захворювання, що спричинило серйозні ушкодження організму, які призвели до втрати (у тому числі ампутації) рук та/або ніг (їх частин), втрати іншого органу або повної стійкої втрати органом його функцій, що призвело до інвалідності, та які неопосередковано брали участь в антитерористичній операції, забезпечували її проведення, перебуваючи на цій території.

Цим особам група інвалідності встановлюється безстроково та на ступінь передбачених законодавством критеріїв визначення групи інвалідності, але не вище I групи. У випадку, якщо в особі виникне потреба здійснити переогляд з метою підвищення групи інвалідності (настання змін у стані здоров'я і працездатності особи з інвалідністю), то це можливо зробити за особистою волею або за волею законного представника шляхом подання заяви або за рішенням суду.

Порядок проведення переогляду з метою підвищення групи інвалідності і вичерпний перелік анатомічних дефектів, інших необоротних порушень функцій органів і систем організму, станів та захворювань, за яких відповідна група інвалідності встановлюється без зазначення строку повторного огляду, затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Отже, залежно від стану здоров'я особи їй може знадобитися повторний огляд у МСЕК. Так, у разі якщо довідка МСЕК видана на чітко визначений термін, то після закінчення цього періоду потрібно пройти

повторний огляд, строк якого зазначений у цьому документі. В разі наявності показань для встановлення інвалідності вона буде продовжена (або змінено групу інвалідності – залежно від стану здоров'я військовослужбовця). Якщо показання відсутні, військовослужбовця позбавлять статусу особи з інвалідністю і пенсію по інвалідності він отримувати не зможе.

У разі ж якщо довідка МСЕК про інвалідність видана безстроково, то строк повторного огляду в документі буде відсутній, тому що експертизою буде встановлено, що стан військовослужбовця з плином часу не зміниться, то значить, що сенсу в підтвердженні інвалідності немає. Тоді військовослужбовець матиме статус особи з інвалідністю і право на отримання пенсії по інвалідності на все життя.

Тому пенсійне забезпечення військовослужбовців по інвалідності доцільно визначити одним із видів їх соціального захисту, який полягає у щомісячній виплаті їм пенсії (строкової чи безстрокової) у грошовій формі, призначуваній в разі встановлення медичним органом однієї з трьох груп інвалідності, які тягнуть повну або часткову втрату працездатності внаслідок травми, поранення, контузії, каліцтва під час виконання військового обов'язку за рахунок Державного бюджету України.

Отже, пенсійне забезпечення по інвалідності характеризується такими особливостями:

1. Суб'єктами правовідносин є військовослужбовці, які наділені спеціальною правосуб'єктністю (отримувачі) та уповноважені органи пенсійного забезпечення (надавачі);
2. Суб'єкти правовідносин, яким призначається пенсія по інвалідності, чітко визначені в законі;
3. Основний юридичний факт, що зумовлює виникнення правовідносин, є інвалідність, набута під час виконання військового обов'язку;

4. Пенсії виплачуються регулярно, у встановлені законом строки, у грошовій формі;
5. Пенсійне забезпечення військовослужбовців по інвалідності диференціюється залежно від правового статусу таких осіб, групи та причини інвалідності;
6. Термін призначення пенсії по інвалідності – довічний або строковий (тимчасовий);
7. Фінансуються пенсії за рахунок Державного бюджету України;
8. Сума нарахованої пенсії не оподатковується незалежно від її розміру.

2.3. Пенсійне забезпечення членів сімей військовослужбовців в разі втрати годувальника

Невід'ємною частиною соціально-економічної політики України є не тільки розвиток та вдосконалення пенсійного забезпечення самих військовослужбовців, звільнених з військової служби, але й членів їхніх сімей, адже останні через небезпеку, складність та особливості професійної діяльності військовослужбовців часто піддаються соціальним ризикам, до яких належить втрата годувальника.

В цьому аспекті правильною видається позиція В. Форсової, яка виділила специфічні ознаки сім'ї військовослужбовців. Так, авторка зазначає, що сім'я військовослужбовця, володіючи загальними властивостями, притаманними цьому соціальному інституту загалом, має разом з тим низку специфічних ознак, до яких належать: підпорядкування інтересів сім'ї інтересам військової служби глави сім'ї; підпорядкування життєвих, перш за все професійних, планів членів сім'ї кар'єрним і службовим інтересам військовослужбовця.

Отже, враховуючи вищезазначене, варто зазначити, що основним призначенням пенсії на випадок втрати годувальника є необхідність фінансового забезпечення непрацездатних членів сім'ї, які перебували на його утриманні. Смерть позбавляє сім'ю померлого доходів від його професійної діяльності. У цьому разі держава, виявляючи гуманність, надає допомогу сім'ї, яка через смерть годувальника втратила кошти для існування. Захист і підтримка з боку держави членів сімей загиблих військовослужбовців є найважливішою темою в рамках забезпечення соціальних гарантій. Крім того, неможливість інколи визначення точного часу й обставин втрати годувальника-військовослужбовця не повинно стати основою бюрократичних схем та порушення законних прав членів його сім'ї, які опинилися у складній життєвій ситуації.

Право на цей вид пенсії є похідним від права на пенсійне забезпечення самого годувальника. Її отримує не та особа, яка своєю трудовою діяльністю і страховими внесками набула право на пенсію, а непрацездатні члени її сім'ї.

Право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника виникає за наявності складного юридичного факту, що включає за загальним правилом такі юридичні факти: втрата годувальника; належність до членів його сім'ї; непрацездатність члена сім'ї; перебування на утриманні в годувальника.

В науці права соціального забезпечення поняття «втрата годувальника» трактується по-різному.

Зокрема, Н. Хуторян, говорячи про годувальника як про особу, яка реально надавала утриманцям кошти для життя, вважає, що його втрата в соціально-економічному значенні цього поняття – це повне припинення матеріальної підтримки утриманців із незалежних від нього причин, об'єктивна неможливість для утриманців подальшого користування допомогою годувальника [187].

На думку ж О. Мельник, втрата годувальника – це смерть годувальника або його безвісна відсутність, яка тягне за собою виникнення права на пенсію у зв'язку з втратою годувальника у непрацездатних членів сім'ї померлого, які перебували на його утриманні [90].

В. Даценко визначає це поняття як смерть або безвісну відсутність чи пропажу безвісти, що підтверджується відповідними документами.

Під поняттям «втрата годувальника» варто розуміти смерть, безвісну відсутність або оголошення померлою фізичної особи, яка повністю утримувала члена сім'ї або надавала допомогу, що була для нього постійним і основним джерелом засобів до існування, або на яку був покладений такий обов'язок стосовно дітей [29].

На думку Т. Кравчук, під втратою годувальника чинне пенсійне законодавство розуміє настання одного з трьох юридичних фактів: смерть годувальника, визнання годувальника безвісно відсутнім або оголошення померлим у встановленому законом порядку.

О. Гаряча вважає, що пенсію в разі втрати годувальника можна поставити в особливий ряд в числі видів пенсійного забезпечення громадян, і це її своєрідне становище виявляється практично у всіх елементах механізму її правового регулювання. Перш за все, специфічною є підстава надання цього виду пенсій – закон називає такою втрату годувальника (і викликану цією обставиною втрату засобів до існування); під якою мається на увазі не тільки його біологічна смерть, але і смерть лише передбачувана, умовна. Умовною визнається смерть громадянина в разі визнання громадянина на підставі рішення суду безвісно відсутнім або оголошеного померлим [20].

Аналізуючи вищезазначені позиції вчених, очевидно, що кожен з науковців не в повній мірі розкриває поняття «втрата годувальника», оскільки в їхніх визначеннях не враховані всі обставини, які

характеризують це поняття. Спробуємо дослідити ці обставини, щоб сформулювати авторське розуміння втрати годувальника.

Необхідно зауважити, що в законодавстві не визначено поняття «втрата годувальника». Однак якщо проаналізувати норми Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», то під втратою годувальника варто розуміти настання одного з чотирьох юридичних фактів:

- 1) смерть особи;
- 2) зникнення особи безвісти;
- 3) визнання особи безвісно відсутньою;
- 4) оголошення її померлою.

У статті 29 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» законодавець виділяє лише смерть годувальника або зникнення безвісти в період бойових дій.

Якщо ж звернутись до Інструкції з організації обліку особового складу Збройних сил України № 333 від 12 червня 2014 року, то в тексті неодноразово згадується не лише про зниклих безвісти, але й про безвісно відсутніх та оголошених померлими військовослужбовців. До прикладу, у п. 3.5. розділу III «Організація та ведення обліку особового складу в особливий період» передбачено, що в районному (об'єднаному, міському) військовому комісаріаті персонально обліковуються військовослужбовці, які загинули (померли), зникли безвісти, яких визнано відповідним рішенням суду безвісно відсутніми чи оголошено померлими.

На думку І. Загорулько, біологічну смерть треба встановлювати за сукупності функціональних, інструментальних, лабораторних, біологічних та трупних ознак, які настають в результаті смерті мозку та підтверджують його незворотну загибель. Встановлення факту смерті людини завжди здійснюється після смерті її головного мозку за такими критеріями: поява

зупинки дихання, відсутність пульсу та серцебиття, мертвотна блідість шкірних покривів, розслаблення м'язів, зникнення блиску очей, втрата чутливості, поступове охолодження тіла до температури оточуючого середовища, розширення зіниць і відсутність їхньої реакції на світло. Разом з тим вірогідними критеріями біологічної смерті людини є зниження температури тіла нижче 20°C, наявність трупних плям, поява трупної заляккості, ознака «кошачого ока» [45].

А. Казанчан зазначає, що для медицини смерть є тривалим, стадійним процесом, який може відбуватись певний період часу і має свої етапи. Для цивільного права є неприйнятним поступове згасання особистості людини, поступова втрата її правоздатності, зникнення її особистих та майнових прав, тому фізична особа визнається померлою лише з моменту її біологічної смерті.

Факт смерті військовослужбовця підтверджується свідоцтвом про смерть та повинен бути зареєстрований в органах РАЦС. Далі один примірник сповіщення про смерть (загибель) військовослужбовця разом зі свідоцтвом про смерть, отриманим від органів реєстрації, надсилається районному (об'єднаному, міському) військовому комісару за місцем проживання сім'ї (родичів) військовослужбовця та не пізніше семи днів після його отримання повинне бути вручене сім'ям (близьким родичам) загиблих (померлих) [52].

Відповідно до ч. 4 ст. 6 цього Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» від 12 липня 2018 року, члени сім'ї особи, зниклої безвісти, мають право на призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника.

Станом на 21 лютого 2020 року вважаються зниклими безвісти (не розшукані) 69 військовослужбовців, 26 осіб з цієї кількості ідентифіковано за результатами ДНК-експертизи, однак родичі відмовляються визнавати їх загиблими. Загалом від початку антитерористичної операції кількість

зниклих безвісти становила 526 військовослужбовців Збройних сил України, з цієї кількості вдалося знайти (живих та мертвих) 457 військовослужбовців.

Згідно з ч. 1. ст. 1 цього Закону, особа, зникла безвісти – це фізична особа, стосовно якої немає відомостей про її місцеперебування на момент подання заявником заяви про її розшук. Окрім того, у цій же статті дається визначення особи, яка зникла безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом: це особа, яка зникла безвісти в зоні збройного конфлікту під час проходження нею військової служби або за будь-яких інших обставин, що підтверджують факт перебування особи в цій зоні, тобто норми Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» розповсюджуються і на військовослужбовців.

Безвісна відсутність – це встановлений в судовому порядку на підставі необхідних перевірених даних факт тривалої відсутності особи за місцем її проживання. Відповідно до п. 1 ст. 43 Цивільного кодексу України, особа може бути визнана безвісно відсутньою, якщо протягом року в місці її постійного проживання немає відомостей про її місце перебування.

Стаття 46 ЦК України передбачає умови, за яких особа може бути оголошена судом померлою. Військовослужбовець або інший громадянин, який зник безвісти у зв'язку з воєнними діями, може бути оголошений судом померлим не раніше ніж після закінчення двох років з дня закінчення воєнних дій. З урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити фізичну особу померлою і до цього строку, але не раніше спливу шести місяців.

Повернення особи, яка вважалася відсутньою безвісти або оголошена померлою, або встановлення місця її перебування є підставою для припинення виплати пенсії у разі втрати годувальника. Отже, в разі якщо військовослужбовець, котрий вже був визнаним безвісно відсутнім або оголошений померлим, з'являється, то за його заявою або іншої

зацікавленої особи, суд, який ухвалив рішення про визнання безвісно відсутньою або оголосив померлим, призначає справу до слухання за участю військовослужбовця, заявника та інших зацікавлених осіб і скасовує своє рішення згідно з ч. 1 ст. 250 ЦПК України.

Варто зазначити щодо зниклого безвісти військовослужбовця, що родичам визнавати такий статус військовослужбовця в порядку цивільного судочинства недоцільно, оскільки в результаті отримання судового рішення вони не зможуть претендувати на пенсію по втраті годувальника – учасника бойових дій, який зник безвісти. Варто письмово звертатись до тієї військової частини, куди військовослужбовець був зарахований до списків особового складу, за підтверджуючим документом, в якому буде зазначено коли і за яких обставин він зник. Таким документом є наказ по особовому складу про виключення із списків безвісти відсутнього військовослужбовця. Окрім дати та обставин зникнення, в наказі обов'язково зазначається склад і місце проживання сім'ї, яка перебуває на його утриманні.

У зв'язку з тривалою відсутністю громадянина і неможливістю встановити його місцезнаходження створюється юридична невизначеність (правова аномалія) щодо здійснення ним певних прав і обов'язків. Ця невизначеність згодом створює перешкоди і для осіб, у яких були ті чи інші правовідносини зі зниклим громадянином, бо через його тривалу відсутність вони не можуть повною мірою реалізувати свої права. У той же час тривала відсутність особи породжує необхідність утримання та охорони його майна. Визнання громадянина безвісно відсутнім і оголошення померлим в першу чергу захищає права самого зниклого громадянина, а потім вже слугує подоланню правової невизначеності.

На наш погляд, втрата годувальника (військовослужбовця) – це біологічна смерть внаслідок старіння організму, хвороби чи внаслідок загибелі годувальника, тобто припинення його фізичного існування, та/або

набуття ним правового статусу зниклого безвісти або ж визнання судом, в порядку, передбаченому чинним законодавством, годувальника безвісно відсутнім чи оголошення його померлим в період бойових дій, яке позбавляє членів його сім'ї можливості отримати від нього необхідну підтримку і тягне різні юридичні наслідки.

Умови призначення пенсії в разі втрати годувальника сім'ям військовослужбовця, враховуючи цю підставу, можна поділити на дві групи.

До першої групи належать умови, в яких не враховується причина смерті військовослужбовця, зокрема:

1) смерть військовослужбовця-годувальника в період проходження служби;

2) смерть військовослужбовця-годувальника не пізніше трьох місяців після звільнення зі служби;

3) смерть пенсіонера з числа цих військовослужбовців, якщо годувальник помер у період одержання пенсії або не пізніше 5 років після припинення її виплат.

До другої групи варто віднести смерть військовослужбовця-годувальника пізніше трьох місяців після звільнення зі служби внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних у період проходження служби.

Отже, статус годувальника як військовослужбовця з метою пенсійного забезпечення його сім'ї зберігається не лише коли смерть настала під час проходження служби, але і не пізніше трьох місяців з дня звільнення з неї, або пізніше цього строку, проте внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних у період проходження служби, а для сімей пенсіонерів з числа цих осіб – якщо годувальник помер у період одержання пенсії або не пізніше п'яти років після припинення її виплати.

Коло осіб, які мають право на цей вид пенсії, визначається, як правило, через поняття «член сім'ї», яким вважається особа, що перебуває в певних родинних стосунках з померлим. Звичайно, Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» не визначає поняття «член сім'ї», однак чітко передбачає вичерпний перелік таких осіб в ст. 30.

Загалом всіх цих осіб можна поділити на такі групи:

- непрацездатні особи, які мають групу інвалідності;
- особи, які досягли пенсійного віку (це стосується тих, хто втратив молодшого члена сім'ї, на утриманні якого одержувачі перебували);
- особи, які не досягли повноліття (пенсія буде виплачуватися тільки до моменту досягнення вісімнадцятирічного віку);
- повнолітні (у віці до 23 років, учні на денному відділенні до моменту завершення навчання);
- інші родичі, які оформили на себе опіку над дитиною, які втратили годувальника (до моменту досягнення нею 8 років).

Згідно з абзацом п'ятим пункту 6 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 3 червня 1999 року № 5-рп/99 у справі про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї» членами сім'ї військовослужбовця є, зокрема, особи, які постійно з ним мешкають і ведуть спільне господарство. До таких осіб належать не тільки близькі родичі (рідні брати, сестри, онуки, дід і баба), але й інші родичі чи особи, які не перебувають з військовослужбовцем у безпосередніх родинних зв'язках (брати, сестри дружини (чоловіка); неповнорідні брати і сестри; вітчим, мачуха; опікуни, піклувальники, пасинки, падчерки й інші). Обов'язковими умовами для визнання їх членами сім'ї, крім спільного проживання, є: ведення спільного господарства, тобто наявність спільних витрат, спільного бюджету, спільного харчування, купівля майна для спільного користування, участь у витратах на утримання житла, його

ремонт, надання взаємної допомоги, наявність усних чи письмових домовленостей про порядок користування житловим приміщенням, інших обставин, які засвідчують реальність сімейних відносин.

Але, якщо стосується сім'ї військовослужбовця, то тут є певні особливості, адже, незважаючи на те, що сформовані ознаки сім'ї мають місце і в сім'ї військовослужбовця, проте деякі з них, зокрема спільне проживання і спільний побут, діють не настільки виразно, як у звичайній родині, в силу того, що роздільне проживання військовослужбовця і його сім'ї не є рідкістю.

Варто зазначити, що в Законі згадується два словосполучення – це «сім'ї військовослужбовців» та «члени сімей загиблих, померлих або таких, що пропали безвісти військовослужбовців».

Зауважимо, що в науці права соціального забезпечення неодноразово піднімалось питання чи може сім'я загалом бути суб'єктом отримання пенсії у разі втрати годувальника (колективним пенсіонером), чи все ж таки це окремі родичі військового, перелік яких визначений на законодавчому рівні.

Визначення поняття «сім'я» відрізняються великим різноманіттям. З точки зору філософської науки, сім'я – це осередок суспільства, найважливіша форма організації особистого побуту, яка побудована на подружньому союзі і родинних зв'язках, тобто на багатосторонніх відносинах між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, братами і сестрами, іншими родичами, котрі живуть разом і ведуть спільне господарство. Соціологи визначають сім'ю як малу соціальну групу, члени якої пов'язані шлюбними або родинними відносинами, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю, соціальна необхідність якої зумовлена потребою суспільства у фізичному і духовному відтворенні населення. У статистиці під сім'єю розуміється об'єднана родинними зв'язками група осіб, які спільно проживають і мають спільний бюджет.

На думку І. Кондрат, право соціального забезпечення сформулювало властиве лише йому поняття сім'ї як сукупності родичів годувальника й інших осіб, які підлягають пенсійному забезпеченню у випадку його смерті. До складу «пенсійної» сім'ї нерідко входять особи, які не складають єдину сім'ю та проживають окремо, тобто пенсійне законодавство не пов'язує право на пенсію з фактом спільного проживання утриманців з годувальником. Наприклад, непрацездатні батьки, що не проживають з годувальником і не складають з ним єдиної сім'ї, мають право на цей вид пенсії у випадку смерті своїх дітей. Також це стосується дітей, на утримання яких виплачуються аліменти. Крім того, юридичне поняття сім'ї включає коло осіб, пов'язаних правами та обов'язками, які випливають зі шлюбу, споріднення, усиновлення або іншої форми прийняття дітей на виховання і покликані сприяти зміцненню та розвитку сімейних відносин [61].

Однак ми переконані, що в цьому випадку сім'я не може бути суб'єктом пенсійних правовідносин, тому більш правильним є використання в законодавстві, зокрема в Законі України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», словосполучення «члени сім'ї військовослужбовця», ніж «сім'я військовослужбовця».

На підтвердження нашої позиції наведемо точки зору з цього приводу інших науковців, з якими неможливо не погодитись. До прикладу, на думку М. Шумила, очевидно, що сім'я не може бути суб'єктом правовідносин у класичному розумінні суб'єктів правовідносин. По-перше, коли йдеться про призначення цього виду пенсії, то її отримують не всі члени сім'ї, а тільки правоздатні. По-друге, правоздатність кожного члена сім'ї встановлюється індивідуально, а не колективно. По-третє, факт призначення пенсії однією сумою є не обов'язковим, адже існує альтернативна форма, кожному пенсіонеру окремо. Пенсіонери самі

обирають, в якій формі отримуватимуть пенсію. До речі, це один із проявів диспозитивного методу правового регулювання. Враховуючи вищевикладене, науковець вважає, що суб'єктів, які отримують пенсію у зв'язку з втратою годувальника, можна визначати як пенсіонованих членів сім'ї [198].

Н. Хуторян вважає, що права надаються безпосередньо членам сім'ї військовослужбовця, тому вони можуть скористатися ними незалежно від волевиявлення інших членів сім'ї. Це властиво пенсійним правовідносинам у разі втрати годувальника, з виплати забезпечення стосовно обов'язкового державного страхування життя і здоров'я військовослужбовців тощо. Отже, члени сім'ї військовослужбовців самостійно реалізують закріплені в законодавстві права, тобто має місце самостійна право реалізація [187].

С. Синчук також вважає, що термін «сім'я» не зовсім правильно відображає зміст суб'єкта пенсійних правовідносин, адже не всі члени сім'ї (зокрема, працездатні) можуть бути суб'єктами правовідносин цього виду, тому більш правильно застосовувати термін «члени сім'ї» [165].

Цікавою з цього приводу є позиція О. Коваль, яка також стверджує, що сім'я складається із членів сім'ї, і коли право на соціальне забезпечення розглядається окремо для кожного члена сім'ї, навіть якщо всі члени сім'ї матимуть право на соціальне забезпечення, то одержувачами є члени сім'ї, а не сім'я. Право на соціальне забезпечення (пенсія у разі втрати годувальника) кожного члена сім'ї залежить від статусу члена сім'ї, а не сім'ї загалом, хоча інші члени сім'ї можуть впливати на розмір соціального забезпечення. Наприклад, пенсія у разі втрати годувальника на одного члена сім'ї становитиме 50 відсотків пенсії за віком годувальника, а на двох і більше – 100 відсотків. Хоча в цьому випадку не тільки члени однієї сім'ї годувальника можуть претендувати на таку пенсію. Якщо годувальник мав декілька дітей від різних шлюбів, то хоч в розумінні

пенсійного законодавства всі вони будуть вважатися непрацездатними членами сім'ї годувальника, але це будуть діти, які проживають у різних сім'ях [56].

Отже, суб'єктом пенсійних правовідносин у зв'язку з втратою годувальника (військовослужбовця) є не сім'я, а окремі непрацездатні члени сім'ї, які самостійно або через законного представника можуть реалізовувати своє право на пенсію у разі смерті (загибелі) чи набуття ним правового статусу зниклого безвісти або ж визнання судом, в порядку передбаченим чинним законодавством, годувальника безвісно відсутнім чи оголошення його померлим в період бойових дій.

Тому пропонуємо внести зміни до ст. 29 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» та замінити словосполучення «сім'я військовослужбовців» на «члени сім'ї військовослужбовців» та викласти в такій редакції: «Пенсії в разі втрати годувальника членам сім'ї військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, призначаються, якщо годувальник помер у період проходження служби або не пізніше 3 місяців після звільнення зі служби чи пізніше цього строку, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних у період проходження служби, а членам сім'ї пенсіонерів з числа цих військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом – якщо годувальник помер у період одержання пенсії або не пізніше 5 років після припинення її виплати. При цьому члени сім'ї військовослужбовців, які пропали безвісти в період бойових дій, прирівнюються до членів сімей загиблих на фронті».

Крім вищезазначених умов, не менш важливими є непрацездатність члена сім'ї (у зв'язку з об'єктивними причинами (вік – до досягнення 18 років або досягнення пенсійного віку, стан здоров'я – інвалідність, особа не має змоги працювати і мати особистий заробіток). Факт

непрацездатності члена сім'ї підтверджується на підставі відповідних документів.

До прикладу, непрацездатність внаслідок досягнення пенсійного віку підтверджується документом, що засвідчує особу. Цей вік закріплений на законодавчому рівні і з його досягненням в особи виникає право на пенсію на загальних або пільгових підставах. Визначення такої непрацездатності полягає у встановленні відповідності або невідповідності між можливостями організму і роботою, яку повинен виконувати працівник. У такий спосіб виявляється визначений стан організму людини, що впливає на його здатність до праці, і у зв'язку з цим – на можливість компенсації втраченого заробітку, у тому числі (за певних умов) і шляхом виплати пенсії. Залежність між пенсією, непрацездатністю і втратою з цієї причини заробітку додає оцінці працездатності і встановленню того або іншого виду непрацездатності значення ознаки, що є класифікуючою, для розподілу пенсій і визначення їхнього соціального призначення.

Відповідно до чинного законодавства, непрацездатність (утрата працездатності) – це стан здоров'я (функцій організму) людини, зумовлений захворюванням, травмою тощо, який унеможлиблює виконання роботи визначеного обсягу, професії без шкоди для здоров'я.

І. Зіноватна вважає, що правовий зміст поняття «непрацездатність» є специфічним для цього виду пенсії. Він ширший, ніж для пенсії по інвалідності, і водночас не завжди однаковий для різних категорій громадян, які мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника. На думку вченої, непрацездатність у цьому випадку розуміється як неможливість (або обмежена можливість) участі членів сім'ї – утриманців у праці, з огляду на похилий вік, інвалідність, необхідність догляду за малолітніми дітьми, що не досягли встановленого віку.

О. Нижечек, вивчаючи поняття «непрацездатності» в праві соціального забезпечення, стверджує, що це коли фактично працездатну

особу, визнають «непрацездатною» в силу конкретного закону, що регулює, наприклад, пенсійне забезпечення у зв'язку з втратою годувальника. Така особа включається до переліку «непрацездатних» через те, що вона з причин соціального характеру, не займається трудовою діяльністю, не має заробітку, доходу.

На продовження цієї думки З. Смутчак зазначає, що законодавство встановлює різні критерії непрацездатності залежно від специфіки суб'єкта, який претендує на пенсію у разі втрати годувальника. Основних таких критеріїв два: віковий та медичний. Шляхом застосування вікового критерію законодавець визначає коло тих, хто «ще» непрацездатний і тих, хто «вже» непрацездатний [170].

Ще одна умова – факт його перебування на утриманні померлої особи. Хоча ця умова є не завжди обов'язковою, зокрема в ст. 30 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», передбачено, що, незалежно від перебування на утриманні годувальника, пенсія призначається: непрацездатним дітям; непрацездатним батькам і дружині (чоловікові), якщо вони після смерті годувальника втратили джерело засобів до існування, а також непрацездатним батькам і дружині (чоловікові) військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, які загинули чи померли або пропали безвісти в період проходження служби або пізніше внаслідок поранення, контузії, каліцтва чи захворювання, що мали місце під час служби.

Під утриманням розуміється забезпечення непрацюючої (хворої, пенсійного віку, неповнолітньої тощо) особи засобами, необхідними для існування. У свою чергу, утриманці – це особи, які перебувають на утриманні іншої особи, отримують від неї постійну допомогу, яка є для них основним джерелом засобів до існування. Особа визнається утриманцем і в тому випадку, якщо вона отримує пенсію, стипендію,

заробітну плату, але основним джерелом засобів до існування для неї є допомога іншої особи.

Так, на думку І. Гуціна, втрачаючи годувальника, утриманці позбавляються і його заробітку чи іншого трудового доходу, частку якого отримували або мали право отримувати за його життя. Пенсія для непрацевдатних членів сім'ї відіграє ту ж соціально-економічну роль, яку раніше відігравав або міг відігравати дохід годувальника – роль джерела (або одного з джерел) коштів їх існування. За допомогою пенсії в разі втрати годувальника держава відшкодовує до сімейного бюджету ту частину грошового доходу померлого, яку він до смерті вносив або міг вносити на утримання своїх непрацевдатних утриманців. Тобто, з юридичної точки зору, до держави «переходить» обов'язок щодо утримання певних категорій громадян, який раніше покладался на окрему особу – годувальника.

В ст. 31 Закону йдеться про те, що члени сім'ї померлого вважаються такими, що перебували на його утриманні, якщо вони були на його повному утриманні або одержували від нього допомогу, яка була для них постійним і основним джерелом засобів до існування.

У сформульованому положенні вказані дві різні умови, за наявності яких члени сім'ї військовослужбовця, а також пенсіонера з числа громадян, звільнених з військової служби, вважаються такими, що перебувають на їхньому утриманні:

а) перша умова: повне утримання військовослужбовцем членів сім'ї.

Під повним утриманням розуміються дії військовослужбовця, спрямовані на забезпечення членів сім'ї усіма необхідними життєвими благами (житло, одяг, взуття, харчування та інші предмети життєвої необхідності). Члени сім'ї в цьому випадку одержують утримання тільки від військовослужбовця, тобто вони не отримують матеріальної підтримки

від інших осіб, а доходи, майно військовослужбовця є єдиним джерелом доходів для їх існування;

б) друга умова: допомога військовослужбовця членам сім'ї є для них постійним і основним джерелом засобів до існування.

Під постійним і основним джерелом засобів до існування розуміється допомога військовослужбовця членам сім'ї, що здійснюється систематично протягом певного періоду часу, тобто ця допомога є не разовою, а саме регулярною. З дій військовослужбовця повинна спостерігатись його воля, яка свідчить про намір надавати постійну допомогу членам сім'ї.

Іншими словами, достатньо, щоб протягом певного часу регулярна допомога годувальника, не будучи єдиною, була більшою за розміром порівняно з особистими доходами самого члена сім'ї, так і за допомогою, одержувану ним від інших, крім годувальника, осіб. Наприклад, наявність невеликого заробітку, отримання стипендії або аліментів не є перешкодою для призначення пенсії, якщо в основному засоби існування забезпечувалися доходами померлого годувальника.

Отже, матеріальна допомога, що надавалася померлим годувальником, повинна була займати основне місце серед інших можливих джерел засобів до існування. Як бачимо, основне джерело не трактується як єдине, оскільки останнє не виключає наявності інших елементів. Однак основне джерело повинне бути головним, тобто першочерговим серед усіх інших. Інші джерела засобів до існування мають відігравати додаткову, допоміжну роль.

Факт перебування на утриманні має бути підтверджений документально. Так, у військовослужбовців документом, що підтверджує перебування будь-яких осіб на його утриманні, є відповідний запис в послужному списку, де зазначається інформація відомості про батьків (або тих, хто був опікуном чи усиновив (удочерив)) військовослужбовця та місце їхнього проживання; сімейний стан (прізвище, ім'я, по батькові та

рік народження дружини (чоловіка), номер та дата свідоцтва про одруження і ким видано); імена і дати народження дітей; прізвища, імена, по батькові, вік і ступінь споріднення інших утриманців. Для вирішення питання про запис утриманців військовослужбовець подає рапорт по команді з додаванням до нього документів, якими підтверджується непрацездатність утриманців (довідка про вік чи інвалідність), та документів, якими підтверджується, що основним джерелом засобів існування утриманців є матеріальна допомога військовослужбовця (довідка про розмір пенсії, чи мають вони інших дітей, про характер та розмір матеріальної допомоги).

У випадку, якщо на момент смерті військовослужбовця або військового пенсіонера в його особовій справі не було записів про осіб, які перебували на його утриманні, факт знаходження (або незнаходження) на його утриманні для визначення права цих членів сім'ї на пенсію у зв'язку з втратою годувальника встановлюється шляхом ознайомлення з матеріальним станом сім'ї померлого військовослужбовця (пенсіонера) представниками військового комісаріату району та житлово-експлуатаційної організації або органу місцевого самоврядування.

Результати ознайомлення з матеріальним станом оформляються висновком, який складається за встановленою формою.

У висновку повинні бути вказані такі дані:

– тривалість спільного проживання членів сім'ї з військовослужбовцем (пенсіонером) і ведення ними спільного господарства;

– джерела і розміри доходів кожного з них (в тому числі від особистого підсобного господарства);

– характер і розмір матеріальної допомоги, що надається військовослужбовцям (пенсіонером) цим членам сім'ї, а щодо батьків, крім того, мають вони дітей, вік, працездатність цих дітей. Якщо такі документи

неможливо надати, факт перебування на утриманні померлого годувальника встановлюють у судовому порядку.

Розміри пенсії у зв'язку з втратою годувальника диференціюються залежно від причини смерті (загибелі) військовослужбовця: якщо смерть годувальника пов'язана з виконанням ним службових обов'язків, то розмір пенсії, призначеної членам його сім'ї, буде дещо вищим, ніж розмір пенсії, призначеної сім'ям військовослужбовців, смерть яких не пов'язана з виконанням ними службових обов'язків.

Такий підхід до рівня пенсійного забезпечення є цілком обгрунтованим і соціально справедливим і, як правило, не викликає будь-яких заперечень у суспільстві.

Отже, пенсії в разі втрати годувальника членам сімей військовослужбовців, смерть (загибель) яких пов'язана із виконанням військового обов'язку, призначаються в таких розмірах:

1. 70 % грошового забезпечення годувальника на одного непрацездатного члена сім'ї;
2. Якщо на його утриманні перебували двоє і більше членів сім'ї – 90 % грошового забезпечення загиблого годувальника;
3. Якщо на утриманні загиблого годувальника перебували двоє і більше членів сім'ї, що розподіляється між ними рівними частками, але не менше ніж 40 % на кожного непрацездатного члена сім'ї.

Якщо ж військовослужбовець помер внаслідок каліцтва, одержаного в результаті нещасного випадку, не пов'язаного з виконанням обов'язків військової служби (службових обов'язків), або внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням служби, – 30 процентів заробітку годувальника на кожного непрацездатного члена сім'ї.

Варто зазначити, що коли розпочались військові дії на території України, грошове забезпечення військовослужбовців було значно нижчим, ніж зараз, тому це спричинило проблему, яка полягає у тому, що сім'ї

загиблих військовослужбовців, котрі загинули в перші роки війни, отримують значно меншу за розміром пенсію у зв'язку з втратою годувальника (в півтора-два рази).

Тому для усунення цієї диспропорції була прийнята Постанова КМУ «Про додатковий соціальний захист окремих категорій осіб» від 03 серпня 2020 р. № 674, яка з 1 серпня 2020 року певним чином вирішила цю проблему.

Якщо розмір пенсії в разі втрати годувальника, враховуючи усі надбавки, підвищення, додаткові пенсії, цільові грошові допомоги, суми індексації та інші доплати до пенсій, установлені законодавством, крім пенсій за особливі заслуги перед Україною, у членів сім'ї осіб, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, померли внаслідок поранення, каліцтва, контузії або захворювання, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, або смерть яких пов'язана із захистом Батьківщини, не досягає 7800 гривень, а також якщо розмір державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю (з урахуванням надбавок, підвищень, цільової грошової допомоги, сум індексації та інших доплат до допомоги, установлених законодавством) у дитини, якій відповідно до абзаців 6 або 7 пункту 1 статті 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» надано статус особи, на яку поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», не досягає зазначеного розміру, таким особам встановлюється адресна допомога до пенсії та державної соціальної допомоги в сумі, що не вистачає до цього розміру.

Якщо зазначені пенсія або державна соціальна допомога призначені на двох і більше членів сім'ї, адресна допомога встановлюється в сумі, що не вистачає до 6100 гривень, на кожного члена сім'ї.

Отже, пенсія в разі втрати годувальника для членів сім'ї військовослужбовця призначається одна спільна на всіх членів сім'ї, які мають право на неї, і розподіляється між непрацездатними членами сім'ї рівними частками. На вимогу члена сім'ї із загальної суми пенсії виділяється його частка, яка виплачується окремо.

Відповідно до п. 20 Постанови правління ПФУ «Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 30.01.2007 № 3-1, у разі звернення члена сім'ї із заявою про призначення або виділення йому частки пенсії, коли основний одержувач пенсії проживає в іншому населеному пункті (районі, місті), орган, що призначає пенсії, за місцем проживання такого члена сім'ї, одержавши відповідну заяву, повідомляє орган, що призначив пенсію, та витребує необхідні для цього документи. До повідомлення додаються заява і копії документів, що засвідчують право на одержання пенсії члена сім'ї, який звернувся за часткою пенсії.

Якщо звернення за призначенням пенсії у зв'язку з втратою годувальника члена сім'ї, який проживає окремо, надійшло після винесення рішення про призначення пенсії решті членам сім'ї, то приймається нове рішення про призначення пенсії на всіх членів сім'ї та, в разі необхідності, здійснюється виділення частки пенсії члену сім'ї, який проживає окремо. Документи зазначеного члена сім'ї, що надійшли пізніше, додаються до пенсійної справи, а копія рішення про виділення частки пенсії надсилається органу, що призначає пенсії, за місцем його

проживання для оформлення на одержувача частки пенсії самостійної пенсійної справи.

Варто зазначити, що ні в Законі України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», а саме в ст. 50, ні в п. 6 вищезазначеного Порядку не визначено, з якого моменту буде призначатись пенсія тим особам, які звернулись пізніше, хоча, враховуючи положення вказаних норм, то до більшості, а саме до осіб, які мають право на пенсійне забезпечення з дня смерті годувальника, застосовуватиметься 12-місячний строк.

Отже, пенсія кожному членові сім'ї, що має право на пенсію в разі втрати годувальника з дня смерті годувальника, призначається протягом 12 місяців незалежно від уже винесеного рішення про призначення пенсії іншим членам сім'ї. Число непрацездатних членів сім'ї, на яких може встановлюватися пенсія, не обмежена, однак це не дає необхідного соціального ефекту, оскільки розмір пенсії в разі втрати годувальника не гарантує членам сім'ї військовослужбовця гідні умови життя.

Окремий аспект, який потребує наукового аналізу, це формулювання ч. 2 ст. 30 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», а саме: незалежно від перебування на утриманні годувальника пенсія призначається: непрацездатним дітям; непрацездатним батькам і дружині (чоловікові), якщо вони після смерті годувальника втратили джерело засобів до існування, а також непрацездатним батькам і дружині (чоловікові) військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, які загинули чи померли або пропали безвісти в період проходження служби або пізніше внаслідок поранення, контузії, каліцтва чи захворювання, що мали місце під час служби. На такий вид пенсій як втрата годувальника має право тільки дружина (чоловік), тобто закон визначає тільки ситуацію офіційного шлюбу між особами, натомість ігноруються особи, які

перебували у фактичних шлюбних відносинах. З цього приводу проте в зальному контексті загальне пенсійне законодавство потребує змін і необхідно подолати дискримінацію між офіційними дружинами (чоловіками) та тими особами, які перебували у фактичних шлюбних відносинах. На нашу думку, удосконалення потребує законодавство, тому ми пропонуємо частину 2 статті 30 доповнити згадкою і про «жінку (чоловіка), які проживали однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі». Отже, пропонуємо ч. 2 ст. 30 викласти в такій редакції: «незалежно від перебування на утриманні годувальника пенсія призначається: непрацездатним дітям; непрацездатним батькам і дружині (чоловікові) або жінці (чоловіку), які проживали однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, якщо вони після смерті годувальника втратили джерело засобів до існування, а також непрацездатним батькам і дружині (чоловікові) військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, які загинули чи померли або пропали безвісти в період проходження служби або пізніше внаслідок поранення, контузії, каліцтва чи захворювання, що мали місце під час служби».

Стосовно періоду, на який призначається пенсія, то можна виділити два види пенсії в разі втрати годувальника залежно від тривалості виплати, а саме:

1. Довічна (одержувачі, досягли пенсійного віку, або мають інвалідність, яка встановлена МСЕК безстроково);
2. Строкова (тимчасова) на час, доки одержувач є непрацездатним (неповнолітнім особам – до досягнення ними 18-річного віку; особам, які навчаються в освітніх установах за денною формою навчання – до закінчення навчання, але не довше ніж до досягнення ними 23-річного віку; особам, з інвалідністю – на час інвалідності, встановленої МСЕК).

Хочемо зауважити, що правовідносини з пенсійного забезпечення членів сімей військовослужбовців в разі втрати годувальника, як і за вислугою років, мають претензійно-забезпечувальний характер, однак різниця – в їхньому суб'єктному складі, а саме: правомочними особами будуть виступати члени сім'ї померлого військовослужбовця. Суб'єкт, який зобов'язаний цю пенсію призначити і виплачувати, залишається незмінним.

Висновки до другого розділу

1. Правовідносини з пенсійного забезпечення за вислугу років мають претензійно-забезпечувальний характер, коли один суб'єкт – особа, звільнена з військової служби (член сім'ї померлого військовослужбовця) – правомочна вимагати призначення і виплати належної пенсії відповідного виду, а інший суб'єкт – уповноважений орган – зобов'язаний цю пенсію призначити і виплачувати. Хоча ці правовідносини є двосторонніми і обидва суб'єкти мають в них і права, і обов'язки, однак право щодо пенсійного забезпечення знаходиться на стороні військовослужбовця, а обов'язки по його надання – в уповноваженого пенсійного органу. Пенсійне забезпечення військовослужбовців за вислугу років – це один із видів їхнього соціального захисту, який полягає у виплаті щомісячної, довічної пенсії на умовах, які передбачені законодавством та фінансуються за рахунок Державного бюджету України. Пенсія за вислугу років призначається незалежно від віку за наявності необхідної кількості вислуги років, або ж з урахуванням відповідного віку (зниженого), однак завжди за умови звільнення зі служби.

2. Пенсійне забезпечення військовослужбовців за вислугу років характеризується такими особливостями: суб'єктами правовідносин є

військовослужбовці, які наділені спеціальною правосуб'єктністю (отримувачі), та уповноважені органи пенсійного забезпечення (надавачі); суб'єкти правовідносин, яким призначається пенсія за вислугу років, чітко визначені в законах; основний юридичний факт, що зумовлює їх виникнення, є спеціальний стаж, тобто вислуга років (служба встановленої законодавством тривалості); для призначення цієї пенсії необхідним є залишення роботи (військової служби), яка дає право на таку пенсію; як правило, не вимагається такий юридичний факт як досягнення пенсійного віку; термін призначення пенсії за вислугою років – довічний; диференційовані умови визначення розміру пенсії залежно від займаної посади; пряма пропорційна залежність розмірів пенсій від рівня грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, які проходять військову службу; фінансуються пенсії за рахунок Державного бюджету України; сума нарахованої пенсії не оподатковується незалежно від її розміру.

3. Пенсійне забезпечення членів сімей військовослужбовців в разі втрати годувальника – це один із видів їхнього соціального захисту, який полягає у виплаті щомісячної, довічної або строкової пенсії на умовах, які передбачені законодавством та фінансуються за рахунок Державного бюджету України.

4. Пенсійне забезпечення членів сімей військовослужбовців в разі втрати годувальника характеризується такими особливостями: суб'єктами правовідносин є члени сімей військовослужбовців, які наділені спеціальною правосуб'єктністю (отримувачі), та уповноважені органи пенсійного забезпечення (надавачі); суб'єкти правовідносин, яким призначається пенсія у разі втрати годувальника, чітко визначені в законі; виникають за наявності складного юридичного факту – втрата годувальника; належність до членів його сім'ї; непрацездатність члена сім'ї; перебування на утриманні в годувальника; мають регулярний

характер (пенсії виплачуються регулярно у встановлені законом строки у грошовій формі); розміри пенсії у зв'язку з втратою годувальника диференціюються залежно від причини смерті (загибелі) військовослужбовця; із загальної суми пенсії може виділятися частка, яка виплачується окремо; фінансуються пенсії за рахунок Державного бюджету України; метою пенсійного забезпечення є задоволення життєвих потреб осіб, які втратили основні джерела засобів до існування в разі втрати годувальника; термін призначення пенсії – довічний або строковий (тимчасовий); сума нарахованої пенсії не оподатковується незалежно від її розміру.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

3.1. Особливості призначення пенсій військовим пенсіонерам

Станом на 1 січня 2020 року чисельність військових пенсіонерів становила 553767, а розмір середнього розміру пенсії – 5303,01 грн. Очевидно, що наразі у суспільстві склалася думка, що рівень соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей загалом та їхнього пенсійного забезпечення зокрема значно вищий, ніж у звичайних громадян, а система заходів соціального захисту є привілейованою, в правовому регулюванні якої якщо і є проблеми, то вони не значні

Однак, враховуючи постійні зміни у пенсійному законодавстві та структурні складові грошового забезпечення військовослужбовців, з яких в подальшому формується пенсія, а також величезної кількості позовів до органів Пенсійного фонду України, стає очевидно, що проблеми стосовно її нарахування та виплати існують.

До прикладу, протягом 2019 року подано 47,4 тис. позовів до органів Пенсійного фонду України щодо пенсійного забезпечення та з інших питань на суму 527,1 млн грн. Задоволено судом 38,6 тис. позовів (85,1 % усіх розглянутих судами справ) на суму 458,11 млн грн. Найбільше позовів (майже 15 тис.) подано з питань призначення (перерахунку) і виплати пенсій особам, звільненим з військової служби, задоволено 11,2 тис. позовів, що становить 83,2 % розглянутих судами справ цієї категорії.

Вказана статистика свідчить лише про те, що наразі багато військовослужбовців, які мають право на пенсійне забезпечення, зіштовхуються з проблемою правильного, вчасного та справедливого нарахування та перерахунку розміру власної, заслуженої пенсії. Незважаючи на запроваджені керівництвом держави заходи, спрямовані на жорстку економію коштів та оптимізацію витрат Пенсійного фонду України, економічні проблеми держави, що тягнуть за собою інфляційні процеси, не дають можливості на належному рівні налагодити функціонування пенсійного забезпечення військових пенсіонерів та членів їхніх сімей. І справа навіть не в розмірі пенсійних виплат, а в труднощах, з якими стикаються колишні військові при призначенні, обчисленні та перерахунку пенсій.

Економічна криза, фінансове неблагополуччя та бюрократичний механізм реалізації будь-якого соціального права, зокрема і права на пенсію в Україні, сприяють тому, що передбачені права щодо пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей, не реалізуються належним чином, тому нерідко такі пенсії не призначаються або ж призначаються значно пізніше, ніж таке право виникло.

Об'ємність і різномірний характер чинного пенсійного законодавства призводять, з одного боку, до ускладнення практичного застосування правових норм, а з іншого – до прямих порушень прав окремих категорій пенсіонерів, зумовлені недосконалістю і суперечливістю нормативної бази. На практиці працівникам територіальних органів Пенсійного фонду України доводиться зіштовхуватись з юридичними колізіями, які створюють незручності та заважають ефективному застосуванню законодавства, а також спричиняють неправильне застосуванням норм права на місцях, тому фізичні особи часто звертаються зі скаргами в позасудовому або в

судовому порядку до уповноважених органів у разі порушення їхнього права на пенсію, зокрема і військовослужбовці.

Призначення пенсії як частина пенсійного правовідношення є особливо важливою його складовою, тому що саме на цій стадії відбувається встановлення тих відносин, які в подальшому будуть лише розвиватися (вид пенсійного забезпечення, розмір пенсії, аліменти).

Порядок звернення за призначенням військової пенсії залежить від її виду та має певні особливості, також важливе значення відіграє своєчасність такого звернення. Зокрема, заява про призначення пенсії за вислугу років та по інвалідності і всі необхідні документи подаються до головних управлінь Пенсійного фонду України, але не безпосередньо, тобто вони не виступають первинними суб'єктами звернення, а через уповноважені структурні підрозділи міністерств або інших органів, в якому проходив службу майбутній пенсіонер.

Стосовно ж пенсії у зв'язку з втратою годувальника, то тут є певна особливість, адже якщо померлий годувальник вже отримував пенсію, то заява про призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника та всі необхідні документи подаються відразу до органу, який призначає пенсію, тобто до відповідного головного управління Пенсійного фонду України. Якщо ж ні і на момент втрати годувальника він служив та не отримував пенсію, то заява про призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника подаватиметься через уповноважені структурні підрозділи міністерств та інших органів.

Також, згідно з Інструкцією з організації роботи щодо соціального забезпечення осіб, звільнених з військової служби у Збройних Силах України, та членів їх сімей у Міністерстві оборони України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 31.12.2014 № 937, прийняття від осіб, звільнених з військової служби, та членів їх сімей (крім військовослужбовців строкової служби) документів для призначення

органами Пенсійного фонду України пенсій покладається на районні військові комісаріати, а оформлення документів та подання їх до органів, що призначають пенсії – на обласні військові комісаріати.

Отже, для того, щоб стати пенсіонером, військовослужбовцю необхідно звернутись до уповноваженого органу Пенсійного фонду України, діяльність якого регулюється Постановою КМУ «Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України» від 23 липня 2014 року. Саме Пенсійний фонд призначає пенсії та готує документи для її виплати, забезпечує їх повномірну та своєчасну сплату, здійснює перерахунки.

Варто зазначити, що такі повноваження були покладені на Пенсійний фонд України у 2006 році, коли була прийнята Постанова КМУ від 02 листопада 2006 року № 1522 «Про передачу органам Пенсійного фонду України функції з призначенням і виплати пенсії деяким категоріям громадян», якою визначено механізм передачі органам Пенсійного фонду України функції з призначення і виплат пенсії військовим пенсіонерам. Пунктом 3 цієї Постанови було визначено в термін до 01 січня 2007 року Міністерству оборони України та іншим органам, що здійснюють призначення пенсії відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», забезпечити проведення інвентаризації пенсійних справ, виплатних та інших документів і передати їх органам Пенсійного фонду України.

Днем звернення за призначенням пенсії є день подання до відповідного органу, що призначає пенсії, письмової заяви про призначення пенсії з усіма необхідними для вирішення цього питання документами, а в разі пересилання заяви і документів поштою – дати їх відправлення.

Строк розгляду документів про призначення пенсії в органах Пенсійного фонду України для всіх видів військового пенсіонування

однаковий і становить не більше 10 днів з дня їх надходження. Саме протягом цього періоду органи Пенсійного фонду України оформлюють всі необхідні документи, а також надають допомогу та роз'яснення з питань оформлення документів (у тому числі відсутніх) та зобов'язані прийняти рішення про призначення або про відмову у призначенні пенсії.

Отже, звернення за призначенням пенсії зобов'язує працівників уповноваженого органу в чітко визначений строк, який встановлений на законодавчому рівні, оформити необхідні для пенсії документи та передати їх для призначення пенсії. У разі, якщо особа не має такого права, то видати письмове рішення про відмову у призначенні пенсії та вказати причини такої відмови. Кожна обставина, з якою пов'язується можливість призначення пенсії, повинна бути належним чином доведена та підтверджена.

Стосовно своєчасності, то якщо особа не звернулась вчасно за призначенням пенсії, тоді це можливо зробити і з запізненням, але законодавець встановлює певні часові обмеження. Зокрема, у разі несвоєчасного звернення з дня виникнення права на пенсію, особа зможе отримати за попередній період кошти, але не більш ніж за 12 місяців перед зверненням за пенсією (ст. 50 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»).

На наш погляд, така норма є несправедливою та обмежує права потенційних пенсіонерів, адже в цьому випадку право на пенсію – це не природне, а набуте право, яке не з'являється в людини безпосередньо від народження, а виникає лише у разі, якщо особа його заслужила самостійно (пенсія за вислугу років, пенсія у зв'язку з інвалідністю) чи опосередковано, якщо це право заслужив годувальник для осіб, які перебували на його утриманні. Більш того, право на пенсію – це безумовне та позитивне право. Безумовність його полягає в тому, що потреба в пенсійному забезпеченні є загально визнаною в особі держави, а тому

гарантується на законодавчому рівні. Тому ми вважаємо, що таке обмеження не дозволяє повною мірою реалізувати військовослужбовцям та членам їхніх сімей право на пенсію.

З огляду на це, пропонуємо внести зміни до ст. 50 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» та виключити з ч. 3 цієї статті такі слова «...але не більш як за 12 місяців перед зверненням за пенсією» та викласти її у такій редакції «Пенсія за минулий час при несвоєчасному зверненні призначається з дня виникнення права на пенсію».

Варто зазначити, що військовослужбовцям та членам їхніх сімей, які одночасно мають право на різні державні пенсії, призначається одна пенсія за їх вибором.

На практиці дуже часто трапляються випадки, коли несвоєчасність звернення пов'язана з поважними причинами, які не залежать від волі особи, яка претендує на пенсію.

У визначенні соціального забезпечення такі перешкоди поділяють на дві групи:

1) ті, що пов'язані з неякісним правовим регулюванням (фактична неможливість реалізувати право);

2) ті, що пов'язані із неправильним застосуванням норм права на місцях (недобросовісність чиновників, бюрократія, ходіння по багатьох кабінетах, приниження та нервозність внаслідок поганого ставлення представників органів влади).

Наприклад, командири (начальники) військових частин (органів, підрозділів) або інші керівники підприємств, установ та організацій досить часто запізно надають підтверджуючі документи перебування особи в зоні антитерористичної операції (зоні операції об'єднаних сил), або ж не надають їх зовсім. Більше того, немає будь-якої гарантії, що потрібні документи можуть бути наданими взагалі, оскільки, як показує практика,

під час антитерористичної операції (операції об'єднаних сил) керівництво не завжди дотримується правил ведення документації, зокрема облік військовослужбовців ведеться з порушеннями, не всі дислокації документуються, не завжди заповнюються графіки несення служби тощо.

Саме тому військовослужбовцям самостійно, окрім офіційних документів, варто збирати як можна більше доказів, фото та відеоматеріалів, які можна буде долучити до судової справи у випадку виникнення таких проблем.

Причинами таких порушень є, перш за все, те, що вищезазначені уповноважені особи не несуть будь-якої відповідальності за свою бездіяльність. Це означає, що військовим частинам необхідно належним чином реагувати на звернення військовослужбовців та правильно вести документацію та надавати всі необхідні їм документи, зокрема витяги з наказів, розпоряджень, посвідчень про відрядження, журналів бойових дій, дислокацій, книг нарядів, матеріалів спеціальних (службових) розслідувань за фактами отримання поранень та інші.

На наш погляд, необхідно встановити відповідальність командирів (начальників) військової частини (органу, підрозділу) або інших керівників підприємств, установ та організацій за порушення прав військовослужбовців та членів їхніх сімей, оскільки це негативно впливає на їхнє подальше фінансове благополуччя та повернення до нормальної життєдіяльності, адже пенсія – це, як правило, їхнє єдине джерело матеріального забезпечення.

Проблема ускладнюється ще й тим, що багато військовослужбовців йдуть на пенсію в економічно активному віці, але відсутність у них досвіду роботи за цивільною спеціальністю, не дає їм можливості знайти гідно оплачувану роботу. В результаті пенсія стає головним джерелом доходів пенсіонера, у багатьох при цьому на утриманні перебувають діти. Навіть

якщо у них і виходить працевлаштуватися, то в основному ця робота пов'язана з охоронною діяльністю і вона низькооплачувана.

Захисники Вітчизни повинні бути впевнені в тому, що після закінчення нелегкої служби вони отримають забезпечену старість. В іншому випадку привабливість військової служби явно буде невисокою, що негативно позначиться на питаннях комплектування кадрів Збройних Сил і, відповідно, на рівні забезпечення військової безпеки України.

Як ми вже зазначали, однією з найбільш гострих проблем, які не дозволяють реалізувати право на пенсію належним чином, є недосконале та нестабільне законодавство, яке надзвичайно часто змінюється і ці зміни досить часто не узгоджуються з іншими, вже існуючими нормами. Отже, важливим завданням є виявлення та подальша систематизація тих проблем, з якими наші захисники звертаються до суду, щоб відновити чи встановити справедливість. Такий аналіз сприятиме дослідженню ефективності законодавчого регулювання, яке стосується військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Військовослужбовцям варто боротися за свої права, оскільки є чимало прикладів позитивних рішень. Зокрема, за період війни, в окремих категоріях справ сформувалась відносно стала судова практика захисту прав учасників бойових дій. З огляду на судову практику, побачивши вже допущені помилки, програшні стратегії, можна обрати правильний механізм захисту свого права і добитись швидшого виконання рішення суду.

Так як відносини у сфері пенсійного забезпечення ґрунтуються на імперативному методі, суть якого полягає в тому, що: юридичні веління надходять «згори», від владних державних органів; домінуюче місце посідають владно-імперативні приписи; відступити від передбаченої нормою моделі поведінки не видається можливим, перевага віддається обов'язкам – то ці відносини є публічно-правовими. Тому спори, які

виникають стосовно пенсійного забезпечення загалом і пенсійного забезпечення військовослужбовців, оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності щодо обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат віднесено до справ незначної складності.

На практиці існують певні перешкоди та неузгодженості щодо призначення пенсії за вислугу років.

Умови призначення пенсії за вислугу років визначено статтею 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» № 2262-ХІІ, однак редакція цієї статті неодноразово змінювалась, що й обмежує права військовослужбовців. Наприклад, у пункті «б» зазначеної статті змінювались умови і підстави виникнення права на пенсію за вислугу років, зокрема умова призначення пенсії – досягнення 45-річного віку на час звільнення зі служби.

Варто зауважити, що майже за всю історію існування вищевказаного Закону обов'язковою умовою було досягнення 45-річного віку саме на час звільнення, однак 4 липня 2002 року був прийнятий Закон України № 51-IV «Про внесення змін до Закону України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ», який вніс певні корективи, які полягали у тому, що військовослужбовець міг звільнитися зі служби і раніше, але при досягненні ним 45-річного віку йому могла бути призначена пенсія за вислугу років у разі дотримання інших обов'язкових умов. Право на пенсійне забезпечення для осіб, які звільнені у зв'язку з реформуванням ЗСУ, при досягненні ними в майбутньому 45 років та наявності вислуги 15 років, було встановлено пунктом 11 статті 1 Закону «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей»,

чинного на момент звільнення позивача, то зазначена норма зберігає юридичну силу як для позивача, так і для відповідача.

Порушені права колишніх військовослужбовців, як правило, поновлюються, однак це потребує багато часу та витримки. Ще однією проблемою є зарахування вислуги років для призначення пенсії. Так, при обчисленні вислуги років для призначення пенсій (крім пенсій, які призначаються з урахуванням страхового стажу) окремі періоди служби військовослужбовців зараховуються на пільгових умовах.

Наприклад, один місяць служби зараховуватиметься як три місяці, якщо військовослужбовець брав участь у бойових діях у воєнний час; перебував (безперервно) на лікуванні в лікувальних закладах унаслідок поранень, контузій, каліцтв або захворювань, одержаних ним у військових частинах, штабах та установах, які входили до складу діючої армії; перебував під вартою, відбував покарання в місцях позбавлення волі та висилки військовослужбовців, безпідставно був притягнутий до кримінальної відповідальності, безпідставно репресований і надалі реабілітований та з інших підстав, які чітко визначені в Наказі Міністерства оборони України від 14 серпня 2014 року № 530 «Про затвердження Положення про організацію в Міністерстві оборони України роботи з обчислення вислуги років для призначення пенсій військовослужбовцям і забезпечення соціальними виплатами осіб, звільнених з військової служби у Збройних Силах України, та членів їх сімей».

Також вислуга років може зараховуватись як один місяць служби за два місяці; один місяць служби – за півтора місяця та один місяць служби – за сорок днів.

Все залежить виключно від умов, в яких військовослужбовець проходив службу, а в разі якщо виявиться, що в нього є дві і більше підстав для зарахування до вислуги років для призначення пенсії на пільгових

умовах одного й того самого періоду служби, вислуга обчислюється за тією підставою, що дає найбільші пільги.

Таким чином до вислуги років для призначення пенсій військовослужбовцям зараховуються періоди служби як у календарному обчисленні (один рік служби за один рік), так і в пільговому (кратному) обчисленні, як ми зазначали вище. З цього можна зробити висновок, що існує два поняття, які мають значення для пенсійного забезпечення – це «вислуга років» та «календарна вислуга років». Очевидно, що «вислуга років» є поняттям більш широким, оскільки включає в себе і календарне обчислення вислуги, і пільгове.

Ст. 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» чітко передбачає наявність лише календарної вислуги років.

Щодо пільгового обчислення вислуги, то в цій статті про це нічого не сказано, однак у ст. 17-1. зазначено, що порядок обчислення вислуги років та визначення пільгових умов призначення пенсій особам, які мають право на пенсію за цим Законом, встановлюється Кабінетом Міністрів України. Водночас стаття 17 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» визначає вичерпний перелік видів служби та періоди часу, які зараховуються до вислуги років для призначенні пенсії, де також нічого не сказано про пільгове обчислення вислуги років.

Отже, на основі аналізу вищезазначених норм можна дійти висновку про те, що право на пенсію виникає тільки в разі наявності календарних років, а пільгове обчислення вислуги має другорядне значення, але ніяким чином не впливає на виникнення права на пенсію за вислугу років, хоча матиме значення у разі, якщо військовослужбовець прослужить більше, ніж це передбачено ст. 12 «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». Зокрема, у ст. 13 цього ж

Закону законодавець оперує вже загальним поняттям «вслуга років» і, до прикладу, визначає, що за кожний рік заслуги понад 20 років пенсія збільшуватиметься на 3 проценти відповідних сум грошового забезпечення. На практиці це створює відповідні проблеми, оскільки жодної норми ст. 17 не містить, а також не містить посилання на те, що види служби та періоди часу, які зараховуються до заслуги років для призначення пенсії, можуть бути встановлені підзаконними актами. Крім того, в Законі України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» не вказано, що пенсію за заслугу років можна призначати особам за наявності заслуги, обчисленої на пільгових умовах.

Норми чинного законодавства України не передбачають право суду перебирати на себе повноваження інших державних органів. Суд лише за наявності достатніх правових підстав може визнати неправомірними дії компетентних державних органів щодо розгляду спірного питання, однак попередньо особі необхідно звернутись до комісії з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій.

Отже, право військовослужбовців та членів їхніх сімей на пенсію – це одне з найважливіших соціальних прав. Від того, наскільки досконалі гарантії реалізації цього права, як удосконалюються засоби і способи, що сприяють здійсненню права на пенсію, наскільки правильно і точно реалізується законодавство про пенсійне забезпечення, залежить матеріальне благополуччя цієї категорії осіб.

Разом з тим відповідні зміни і доповнення до ключових нормативно-правових актів, які регулюють питання пенсійного забезпечення військовослужбовців та дозволили б виплатити пенсіонерам необхідні кошти, не прийняті, що призводить до численних звернень громадян до судів і, відповідно, збільшення обсягів роботи уповноважених органів Пенсійного фонду України.

3.2. Удосконалення механізму перерахунку пенсій військовим пенсіонерам

Належне державне регулювання відносин щодо визначення розмірів пенсій має вирішальне значення для ефективного функціонування пенсійної системи. Не менш важливим є збереження рівня пенсійного забезпечення громадян та захист від інфляції, тому вагомю проблемою в сфері пенсійного забезпечення є перерахунок пенсій військовим пенсіонерам.

Перерахунок пенсії – це законодавчо встановлена процедура перегляду розміру вже призначеної пенсії у зв'язку зі зміною обставин, наданням нових документів, прийняттям нових законодавчих актів, зміною державних соціальних стандартів тощо.

Визначаючи необхідність окреслення соціальних гарантій військовослужбовців в Україні, можна стверджувати, що кроки державних органів у напрямі підвищення рівня військових пенсій наштовхнулися на те, що діюча система пенсійного забезпечення військовослужбовців не створює умов реалізації гарантованого чинним законодавством права на забезпечення належного життєвого рівня після закінчення служби. Найважче, звичайно, пенсіонерам, зокрема й тим, які втратили свою професійну працездатність, несучи тривалу та професійну військову службу на благо Вітчизни, адже, як ми вже неодноразово наголошували, пенсія – це зазвичай їхнє єдине джерело матеріального забезпечення.

Умови перерахунку пенсій останніх визначені Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

Так, частиною 4 статті 63 передбачено, що всі призначені за цим нормативно-правовим актом пенсії підлягають перерахунку в разі підвищення грошового забезпечення військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, на умовах, у порядку та розмірах, передбачених Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до Постанови КМУ від 13 лютого 2008 року № 45 «Про затвердження Порядку проведення перерахунку пенсій, призначених відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» Пенсійний фонд України після прийняття Кабінетом Міністрів України рішення щодо перерахунку пенсій та отримання відповідного повідомлення від Мінсоцполітики повідомляє про підстави для проведення перерахунку пенсій та про необхідність підготовки списків осіб, пенсії яких підлягають перерахунку, та надсилає відповідну інформацію до Міноборони, МВС, Національної поліції, Мін'юсту, Мінінфраструктури, СБУ, Службі зовнішньої розвідки, ДФС, Управління державної охорони, Адміністрації Держспецзв'язку, Адміністрації Держприкордонслужби, ДСНС, Служби судової охорони.

Головні управління Пенсійного фонду України зобов'язані в 10-денний термін з моменту надходження зазначеного повідомлення скласти списки і подати їх органам, які за рішеннями керівників державних органів мають право видавати довідки про розмір грошового забезпечення для перерахунку пенсії.

На підставі списків уповноважені органи готують довідки про розмір грошового забезпечення, що враховується для перерахунку пенсій, для будь-якої людини, зазначеного в списку, і в 1-місячний термін подають їх головним управлінням Пенсійного фонду України.

Отже, процедура підготовки для перерахунку військових пенсій доволі складна, оскільки суб'єктами правовідносин виступають не тільки уповноважені органи Пенсійного фонду України та військові пенсіонери, а

й вищеперелічені державні органи, тому матеріальне забезпечення колишніх військових залежить в тому числі і від того, наскільки злагоджено вони взаємодіють між собою.

Отже, органи Пенсійного фонду України не наділені повноваженнями самостійно визначати розмір пенсії, а здійснюють її нарахування на підставі наданих їм відповідними органами довідок про розмір грошового забезпечення.

Перерахунок пенсії здійснюється на момент виникнення такого права і проводиться у терміни, передбачені частинами 2 і 3 статті 51 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

Так, перерахунок пенсій, призначених особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам, які мають право на пенсію за цим Законом та членам їх сімей, провадиться з 01 числа місяця, наступного за місяцем, в якому настали обставини, що тягнуть за собою зміну розміру пенсії. Якщо при цьому пенсіонер набув права на підвищення пенсії, різницю в пенсії за минулий час може бути виплачено йому не більш ніж за 12 місяців.

У разі, якщо перерахунок пенсій пов'язаний зі зміною розміру хоча б однієї складової грошового забезпечення військовослужбовців або з веденням для військовослужбовців нових щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (надбавок, доплат, підвищень) та премій у розмірах, встановлених законодавством, що не проведена з вини органів Пенсійного фонду України та/або державних органів, які видають довідки для перерахунку пенсії, то він проводитиметься з дати виникнення права на нього без обмеження терміну. Якщо в результаті перерахунку розмір зменшується, пенсія буде виплачуватись в розмірі, який був попередньо встановлений для військового пенсіонера.

Однак важко назвати весь цей нормативно прописаний механізм дієвим та таким, що дозволяє колишнім військовослужбовцям повноцінно реалізувати своє право на пенсію, оскільки відповідно до Постанови КМУ № 45 зазначено, що перерахунок раніше призначених відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» пенсій проводиться у разі прийняття рішення Кабінетом Міністрів України про зміну розміру хоча б одного з видів грошового забезпечення для відповідних категорій військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, або у зв'язку із введенням для них нових щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (надбавок, доплат, підвищень) та премій у розмірах, установлених законодавством.

Отже, донедавна останній перерахунок раніше призначених пенсій в порядку, визначеному Постановою КМУ № 45, був здійснений органами Пенсійного фонду України на підставі Постанови КМУ № 1294 «Про упорядкування структури та умов грошового забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб» з 01 січня 2008 року.

У 2012 році була прийнята Постанова КМУ № 355 «Про збільшення розмірів пенсій, призначених відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», однак в узагальненні судової практики розгляду адміністративними судами справ щодо загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, у тому числі пенсійного страхування осіб, звільнених з публічної служби (військової служби) вказується, що Постанова КМУ № 355 встановлює лише підвищення до пенсії у відсотковому відношенні до розмірів пенсії, а Кабінет Міністрів України нових рішень про зміну розмірів грошового забезпечення для відповідних категорій військовослужбовців, які мають право на пенсію за Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб,

звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», з 01 січня 2008 року не приймав.

Розміри грошового забезпечення військовослужбовців неодноразово змінювались, однак підставою такого збільшення було не рішення Кабінету Міністрів України, а, як правило, накази Міністерства оборони України. Наприклад, 27 січня 2016 року був виданий наказ № 44 «Про особливості виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України в 2016 році». Безпосередньо в самому документі йдеться про встановлення та виплату щомісячних премій, надбавок та доплат військовослужбовцям. Однак підписання подібних наказів ніяким чином не вплинули на перерахунок, а отже й на підвищення пенсій військовослужбовців.

Необхідно констатувати той факт, що джерело проблеми перерахунку та підвищення пенсій колишніх військових криється не лише в нестачі на це коштів, але й у бездіяльності уповноважених державою органів, які зобов'язані забезпечити їм належний соціальний захист.

Надалі 30 серпня 2017 року була прийнята постанова КМУ «Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб» № 704, за допомогою якої було підвищено грошове забезпечення чинним військовослужбовцям, зокрема збільшилися розміри посадових окладів, окладів за військовим званням та інших складових грошового забезпечення.

Таким чином у військових пенсіонерів виникли правові підстави розраховувати на проведення перерахунку їхніх пенсій відповідно до чинного законодавства, а в уповноважених органів – обов'язок здійснити такий перерахунок, тому 21 лютого 2018 року Кабінетом Міністрів України було прийнято ще одну постанову «Про перерахунок пенсій особам, звільненим з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб» № 103, яка визначала порядок перерахунку і виплати пенсій

військовослужбовцям з подальшим її виконанням з 01 березня 2018 року. Саме ця постанова суттєво обмежила пенсійні права військових пенсіонерів та створила колізії, які стали причинами неправильного застосування норм права при реалізації військовими своїх прав.

Згідно п. 1 цієї постанови КМУ № 103, було передбачено, що пенсії, призначені до 01 березня 2018 року, підлягають перерахунку з урахуванням розмірів на 1 березня 2018 року, встановлених постановою КМУ № 704:

- 1) окладу за посадою;
- 2) окладу за військовим званням;
- 3) процентної надбавки за вислугу років за відповідною або аналогічною посади, яку особа займала на дату звільнення зі служби.

Таким чином, можна зробити висновок, що всупереч ст. 63 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» для перерахунку пенсій військовослужбовцям враховувались лише три складові грошового забезпечення, а інші, зокрема щомісячні додаткові види грошового забезпечення (надбавки, доплати, підвищення) та премії, були знівельованими та проігнорованими, що, безумовно, мало прямий негативний зв'язок із розміром перерахованих пенсій та дискримінацією прав військових пенсіонерів, адже в разі перерахунку пенсії відповідно до Закону (з урахуванням всіх складових грошового забезпечення), кожному військовому пенсіонеру належали б до виплати значно підвищені у своєму розмірі пенсії.

Водночас суттєво порушений принцип соціальної справедливості, так як для осіб, які звільняються з військової служби після 01 березня 2018 року з правом на пенсію, обчислення пенсії передбачено з урахуванням всіх складових грошового забезпечення, тобто з урахуванням не лише окладу за посадою, окладу за військовим званням та відсоткової надбавки

за вислугу років, а й щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (надбавок, доплат, підвищення) та премії.

Окрім того, такий довгоочікуваний перерахунок планувався в декілька етапів:

- 1) з 01 січня 2018 року – 50 %;
- 2) з 01 січня 2019 по 31 грудня 2019 року – 75 %;
- 3) з 01 січня 2020 року – 100 % суми підвищення пенсії,

визначеної станом на 01 березня 2018 року.

Цей факт, безумовно, також обмежував права колишніх військовослужбовців на справедливе пенсійне забезпечення.

У той же час виплата військової пенсії особам, яким вона призначається після 01 березня 2018 року, передбачена у 100 % розмірі, до того ж, ще й обчислюється вона, як зазначалося вище, з усього грошового забезпечення.

Такий підхід в унормуванні порядку обчислення та перерахунку військових пенсій не відповідає законодавчим приписам, які спрямовані на встановлення єдності умов та норм пенсійного забезпечення військовослужбовців.

У зв'язку з вищезазначеним більшість військових пенсіонерів звернулись до суду для здійснення перерахунку пенсій з урахуванням всіх складових сум грошового забезпечення та визнання незаконним встановлену періодичність зазначених доплат.

Таким чином 12 листопада 2019 року Постановою Верховного Суду, визнано недійсними пункти 1, 2 постанови Кабінету Міністрів України № 103 та такими, що не відповідають правовим актам вищої юридичної сили. Встановлено, що виключно Законом «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» і Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та

внесенням до них відповідних змін можуть встановлюватися умови і порядок формування пенсійного забезпечення військовослужбовців.

Окрім того, наслідком прийняття постанови Кабінету Міністрів України № 103 було ще одне обмеження прав військових пенсіонерів та неправомірне застосування статті 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», яка регулює призначення пенсій, оскільки порядок призначення та перерахунку пенсії різняться за своєю суттю і процедурою їх проведення, що в кінцевому рахунку призвело до того, що сталося 4 лютого 2019 року.

Застосування цього показника до перерахунку пенсії є протиправним, тому що стосується призначення нових пенсій, а не перерахунку раніше призначених, і з огляду на принцип незворотності нормативно-правових актів у часі. Тому під час перерахунку пенсії змінною величиною є лише розмір грошового забезпечення. Натомість відсоткове значення розміру основної пенсії, яке обчислювалося при її призначенні відповідно до наявної у позивача вислуги років, є незмінним.

Отже, суд визнав дії Пенсійного фонду України незаконними і зобов'язав зробити перерахунок пенсії і виплатити борг, який утворився за період зміни принципу перерахунку пенсії.

Як свідчить судова практика, проблемним для перерахунку пенсій військовослужбовців виявилось також питання, пов'язане з їх участю в антитерористичній операції. Зокрема, уповноважені органи Пенсійного фонду відмовляються перераховувати пенсію військовослужбовцям у зв'язку з відсутністю в системі персоніфікованого обліку відомостей про сплату страхових внесків військовою частиною в період проходження військової служби, протягом якого військовослужбовець брав участь в антитерористичній операції в особливий період.

Відповідно до ч. 1 статті 8 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», час перебування

громадян України на військовій службі зараховується до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби. Час проходження військовослужбовцями військової служби в особливий період зараховується до їх вислуги років, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби на пільгових умовах у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України.

Згідно з ч. 7 статті 7 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», передбачено перелік видів виплат, на які не нараховується єдиний внесок. Не нараховується на виплати та не утримується єдиний внесок з виплат, що компенсуються з бюджету в межах середнього заробітку працівників, призваних на строкову військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або прийнятих на військову службу за контрактом у разі виникнення кризової ситуації, що загрожує національній безпеці, оголошення рішення про проведення мобілізації та/або введення воєнного стану.

Таким чином страхові внески (єдиний внесок) не нараховувалися та не сплачувалися у зв'язку зі звільненням від сплати такого податку в порядку статті 7 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Не менш болючим питанням для військових пенсіонерів, з яким їм прийшлося зіштовхнутись, це зміни до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», які були прийняті 24 грудня 2015 року.

Згідно з ч. 7 статті 43 Закону, з 01 січня 2016 року максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім

доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність.

Тимчасово, у період з 01 січня 2016 року по 31 грудня 2016 року, максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати 10740,00 грн. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 06 грудня 2016 року № 1774-VIII, який, відповідно до Прикінцевих положень цього Закону, набрав чинності з 01 січня 2017 року, у вже неіснуючій ч. 7 статті 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» слова і цифри «у період з 01 січня 2016 року по 31 грудня 2016 року» замінено словами і цифрами «по 3 грудня 2017 року», тому ці зміни не могли бути реалізованими в правозастосовній діяльності уповноважених органів Пенсійного фонду України.

Аналіз нормативно-правових актів з цього питання дає можливість дійти висновку, що основна проблема тут полягає в суперечливості нормативної бази, коли одні норми приймаються без урахування інших, і при відсутності виразних обґрунтувань таких рішень.

Важливе місце серед проблем пенсійного забезпечення також займають інфляційні процеси в країні та індексація пенсійних виплат військовослужбовців.

Україна як соціальна держава має обов'язок забезпечити такий мінімум соціальних можливостей та соціальної захищеності, які необхідні для підтримання гідного життя людини, нормального задоволення її матеріальних і духовних потреб. Соціальні гарантії, в тому числі

індексація грошового забезпечення військовослужбовців, повинні відображати бажаний рівень життя.

Значення державних соціальних гарантій важко переоцінити. Визначаючи важливість державних соціальних гарантій, зазначимо, що державні соціальні гарантії враховуються при затвердженні економічного та соціального розвитку та є базою для порівняння при оцінюванні досягнутого рівня життя. Вони спрямовані на створення реальних умов, що забезпечують населенню можливість споживати ті чи інші блага і послуги в гарантованому обсязі. Соціальні гарантії є надзвичайно важливими, адже вони визначальні для державної соціальної політики щодо забезпечення потреб людини в матеріальних благах і послугах, а також для формування фінансових ресурсів, що спрямовуються на їхню реалізацію. Вони дають змогу реалізувати стратегічну мету сучасної цивілізованої держави – забезпечити високі стандарти життя та рівний доступ її громадян до суспільних благ та послуг.

Інфляція – це стійка тенденція до підвищення загального рівня цін, наслідком якої є зниження купівельної спроможності грошей. Соціальне розшарування, поглиблення майнової нерівності населення – неодмінний супутник інфляції. З метою зниження соціальної нерівності в суспільстві держава здійснює індексацію соціальних виплат, пенсій та допомог відповідно до поточного рівня інфляції.

Правові, економічні та організаційні основи підтримання купівельної спроможності населення України в умовах зростання цін з метою дотримання встановлених Конституцією України гарантій щодо забезпечення достатнього життєвого рівня населення України регульовано Законом України «Про індексацію грошових доходів населення». Ст. 2 цього Закону передбачено, що індексації підлягають грошові доходи громадян, одержані ними в гривнях на території України і які не мають разового характеру, зокрема оплата праці (грошове забезпечення).

А Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» встановлено, що з метою надання соціальної підтримки населенню України загалом та окремим категоріям громадян передбачаються державні гарантії, зокрема щодо індексації доходів населення з метою підтримання достатнього життєвого рівня громадян та купівельної спроможності їх грошових доходів в умовах зростання цін. Вони мають обов'язковий характер для всіх без винятку державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності.

Індексацію нараховують у разі збільшення цін на товари та послуги. Вона проводиться, коли величина індексу споживчих цін перевищила поріг індексації, який встановлюється в розмірі 103 %. Отже, індексація – це визначений на законодавчому рівні механізм збільшення грошових доходів населення, метою якого є підтримання достатнього життєвого рівня громадян шляхом часткового або повного відшкодування подорожчання споживчих товарів і послуг.

Існує безліч чинників, які впливають на порядок індексації пенсій. Наприклад, розмір попереднього збільшення пенсійних виплат, дата їх збільшення, статус осіб, які отримують пенсійні виплати (військовослужбовець, особа з інвалідністю, працюючий чи непрацюючий пенсіонер) тощо.

Перегляд розмірів пенсій, встановлених колишнім військовослужбовцям, після збільшення грошового забезпечення осіб, які фактично проходять військову службу, в певній мірі означає ототожнення їх правового положення. Зростання грошового забезпечення, яке пенсіонер міг би отримувати, залишаючись на військовій службі, породжує зростання встановленої йому пенсії. Однак пенсія повинна замінювати дохід, яким він був у громадянина на момент звільнення з військової служби. В силу цього збільшення грошових доходів військовослужбовців, які продовжують

виконувати свої обов'язки, удосконалюють свою кваліфікацію, освоюють нові види техніки, не може пов'язуватися із забезпеченням пенсіонерів. З іншого боку, підвищення пенсій після збільшення грошового забезпечення в результаті інфляції дає можливість захистити доходи пенсіонерів від наслідків, зумовлених зростанням цін.

Наразі існує практика стосовно того, що командування військових частин відмовляє військовослужбовцям в нарахуванні та виплатах індексації, посилаючись на те, що вона не належить до обов'язкових складових грошового забезпечення, однак у таких спорах Верховний Суд стає на бік військовослужбовців.

Сформована наразі система соціальних гарантій в Україні не є досконалою, відповідно, й не виконує свої основні завдання в повному обсязі. Вона виявляється неспроможною забезпечити належний рівень добробуту громадян; чимало проголошених конституційних соціальних прав залишаються декларативними. Така ситуація не може вважатися соціально прийнятною.

На думку науковців, кореспондування задекларованих конституційних гарантій із реальними механізмами їх впровадження може відбуватися принаймні трьома різними шляхами. Один з них – це звужувальне тлумачення таких норм; другий шлях – це перегляд відповідних норм Конституції у бік зменшення рівня державних зобов'язань. Третій шлях, який саме і треба вважати соціально прийнятним, – це шлях відповідальності державних органів влади всіх рівнів за «буквальне» дотримання конституційних гарантій. Це означає, що не може існувати такого порядку речей, коли в державі не вистачає коштів для забезпечення соціальних гарантій: можуть не фінансуватися якісь інші державні видатки, але не заходи, спрямовані на дотримання соціальних прав людини.

Індексація має спеціальний статус виплати з боку держави у формі відшкодування знецінення грошових доходів громадян, зокрема пенсії, стипендії; оплати праці (грошового забезпечення), які мають систематичний характер, а тому індексація є невід'ємною складовою сум для розрахунку пенсій військовослужбовців.

Так як індексація грошового забезпечення має систематичний (щомісячний) характер, а її правова природа полягає у підтриманні купівельної спроможності рівня заробітної плати (грошового забезпечення) внаслідок її знецінення через подорожчання споживчих товарів і послуг, тому вона повинна враховуватись у складі грошового забезпечення військовослужбовців для розрахунку пенсії за вислугу років, що забезпечує дотримання пенсійних прав осіб, звільнених з військової служби. В іншому випадку неврахування індексації при обрахунку пенсії за вислугу років призвело б до застосування для визначення розміру пенсії знеціненого грошового забезпечення.

Ще одним важливим питанням є підвищення до пенсії учасникам бойових дій. Військовий пенсіонер звернувся до суду у зв'язку з тим, що вважав, що після перерахунку пенсії на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 103 «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб» розмір доплат як учаснику бойових дій зменшено до 50 %. Хоча в ході вирішення справи було доведено, що розміри доплати і підвищення продовжували виплачуватись у 100-відсотковому розмірі.

Доплати і підвищення (25 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, та цільова грошова допомога у розмірі 40 грн, які виплачуються у складі пенсії), є додатковою соціальною гарантією, зокрема для військовослужбовців, і нерозривно пов'язані з їх спеціальним правовим статусом, впливають з особливих умов проходження ними служби. А тому вони не можуть бути зменшені урядом й повинні

виплачуватися органами Пенсійного фонду України незалежно і самостійно в повному обсязі відповідно до встановлених законодавством розмірів. Також вони не мають братися до уваги при перерахунку пенсійної виплати, проведеної на підставі постанови КМУ «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб» від 21 лютого 2018 року № 103.

Також треба звернути увагу на відмінне тлумачення підвищених пенсій, які: встановлені законодавством; визначені законом. Перша група – встановлені законодавством – відповідно до змісту пункту 2 Постанови КМУ № 103, урахувалась при поетапному підвищенні пенсій (з 01 січня 2018 р. – 50 відсотків; з 01 січня 2019 р. по 31 грудня 2019 р. – 75 відсотків; з 01 січня 2020 р. – 100 відсотків суми підвищення пенсії, визначеного станом на 01 березня 2018 року). Натомість на другу групу – визначених законом – не розповсюджувався регулюючий вплив пункту 2 Постанови КМУ № 103. Відтак їх розмір (підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, що визначені законом) не може зазнати змін.

Отже, право кожного на соціальний захист, в тому числі й на пенсійне забезпечення, є «позитивним» правом, для реалізації якого держава повинна вживати відповідні заходи правового, економічного та організаційного характеру. Пенсійне забезпечення військовослужбовців повинне компенсувати обмеження, які є об'єктивно зумовленими, у зв'язку з характером їхньої роботи. Відсутність якісного та цілісного правового регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців спонукає законодавця до постійного реформування законодавства у цій сфері та появи нових нормативних неузгодженостей та колізій.

Пенсійне забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей в Україні з урахуванням сформованих особливостей у цій сфері можна визначити як функцію держави щодо створення умов, що забезпечують

реалізацію права на гідне життя громадян, які присвятили свою активну трудову діяльність захисту територіальної цілісності Вітчизни. Професійна діяльність військовослужбовців характеризується важливістю для суспільства і держави, що вирішуються в ході її здійснення завдань.

Аналіз проблем призначення та перерахунку пенсій військовослужбовцям дав змогу виділити основні їхні причини. Такі причини мають об'єктивний характер та не залежать від волі військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Зокрема, це: фінансово-економічні причини, що полягають у неспроможності належного фінансування пенсій; політичні причини, суть яких полягає у тому, що з приходом нової влади змінюється законодавство та умови пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей, які часто порушують права військових пенсіонерів; недосконалість чинного законодавства, адже норми пенсійного забезпечення військовослужбовців часто не узгоджуються між собою, та створюють незручності на практиці й заважають ефективному застосуванню законодавства; збільшення чисельності військових пенсіонерів за вислугу років та по інвалідності та чисельності осіб, які мають право на пенсію у разі втрати годувальника (військовослужбовця); непрофесіоналізм працівників органів Пенсійного фонду України, що проявляється у незнанні та неправильному застосуванні пенсійного законодавства; відсутність відповідальності для службових осіб, які мають відношення до встановлення юридичних фактів, що прямо стосуються реалізації військовослужбовцями та членами їхніх сімей права на пенсію; опосередкованість правовідносин між пенсіонерами та органами Пенсійного фонду України, що призводить до тривалого оформлення та перерахунку пенсій.

Викладене вище дає можливість говорити про те, що на сьогодні існує об'єктивна необхідність систематизації правового регулювання у сфері

соціального захисту військовослужбовців. Йдеться про те, що сьогодні питання соціального захисту врегульовано низкою законів («Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про поліпшення матеріального становища учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни») та підзаконних актів, що призводить до колізій під час правозастосування. Отже, враховуючи той факт, що соціальний захист військовослужбовців та їх сімей окремо визначається Конституцією України (частина 5 статті 17), то логічним для новітнього етапу розвитку цієї сфери законодавства має стати прийняття єдиного спеціального закону «Про соціальний захист військовослужбовців та їх сімей», який об'єднає усі нині чинні нормативно-правові акти у цій сфері.

Висновки до третього розділу

1. Право на пенсію виникає тільки в разі наявності календарних років, а пільгове обчислення вислуги має другорядне значення, але жодним чином не впливає на виникнення права на пенсію за вислугу років, хоча матиме значення в разі, якщо військовослужбовець прослужить більше, ніж це передбачено ст. 12 «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». Зокрема, у ст. 13 цього ж Закону законодавець оперує вже загальним поняттям «вислуга років» і до прикладу визначає, що за кожний рік вислуги понад 20 років пенсія збільшуватиметься на 3 % відповідних сум грошового забезпечення. На практиці це створює відповідні проблеми, оскільки жодної норми ст. 17 не містить, а також не містить посилання на те, що види служби та періоди часу, які зараховуються до вислуги років для призначення пенсії, можуть

бути встановлені підзаконними актами. Крім того, в Законі України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» не вказано, що пенсію за вислугу років можна призначати особам за наявності вислуги, обчисленої на пільгових умовах.

2. Перерахунок пенсії – це законодавчо встановлена процедура перегляду розміру вже призначеної пенсії у зв'язку зі зміною обставин, наданням нових документів, прийняттям нових законодавчих актів, зміною державних соціальних стандартів тощо. Визначаючи необхідність окреслення соціальних гарантій військовослужбовців в Україні, можна стверджувати, що кроки державних органів у напрямі підвищення рівня військових пенсій наштовхнулися на те, що діюча система пенсійного забезпечення військовослужбовців не створює умов для реалізації гарантованого чинним законодавством права на забезпечення належного життєвого рівня після закінчення служби. Найважче, звичайно, пенсіонерам, зокрема й тим, які втратили свою професійну працездатність, несучи тривалу та професійну військову службу на благо Вітчизни, адже, як ми вже неодноразово наголошували, пенсія – це зазвичай їхнє єдине джерело матеріального забезпечення.

3. Україна як соціальна держава має обов'язок забезпечити такий мінімум соціальних можливостей та соціальної захищеності, які необхідні для підтримання гідного життя людини, нормального задоволення її матеріальних і духовних потреб. Соціальні гарантії, в тому числі індексація грошового забезпечення військовослужбовців, повинні відображати бажаний рівень життя. Значення державних соціальних гарантій важко переоцінити. Визначаючи важливість державних соціальних гарантій, зазначимо, що державні соціальні гарантії враховуються при затвердженні економічного та соціального розвитку та є базою для порівняння при оцінюванні досягнутого рівня життя. Вони спрямовані на створення реальних умов, що забезпечують населенню

можливість споживати ті чи інші блага і послуги в гарантованому обсязі. Соціальні гарантії є надзвичайно важливими, адже вони є визначальними для державної соціальної політики щодо забезпечення потреб людини в матеріальних благах і послугах, а також для формування фінансових ресурсів, що спрямовуються на їхню реалізацію. Вони дають змогу реалізувати стратегічну мету сучасної цивілізованої держави – забезпечити високі стандарти життя та рівний доступ її громадян до суспільних благ та послуг.

4. Аналіз проблем призначення та перерахунку пенсій військовослужбовцям дав можливість виділити основні їхні причини. Такі причини мають об'єктивний характер та не залежать від волі військовослужбовців та членів їхніх сімей. Зокрема, це: фінансово-економічні причини, що полягають у неспроможності належного фінансування пенсій; політичні причини, суть яких полягає у тому, що з приходом нової влади змінюється законодавство й умови пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей, які часто порушують права військових пенсіонерів; недосконалість чинного законодавства, адже норми пенсійного забезпечення військовослужбовців часто не узгоджуються між собою та створюють незручності на практиці і заважають ефективному застосуванню законодавства; збільшення чисельності військових пенсіонерів за вислугу років та по інвалідності й чисельності осіб, які мають право на пенсію у разі втрати годувальника (військовослужбовця); непрофесіоналізм працівників органів Пенсійного фонду України, що проявляється в незнанні та неправильному застосуванні пенсійного законодавства; відсутність відповідальності для службових осіб, які мають відношення до встановлення юридичних фактів, що прямо стосуються реалізації військовослужбовцями та членами їхніх сімей права на пенсію; опосередкованість правовідносин між пенсіонерами

та органами Пенсійного фонду України, що призводить до тривалого оформлення та перерахунку пенсій.

5. Сьогодні існує об'єктивна необхідність систематизації державного регулювання у сфері соціального захисту військовослужбовців. Йдеться про те, що наразі питання соціального захисту врегульовано низкою законів («Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про поліпшення матеріального становища учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни») та підзаконних актів, що призводить до колізій під час правозастосування. Отже, враховуючи той факт, що соціальний захист військовослужбовців та їх сімей окремо визначається Конституцією України (частина 5 статті 17), то логічним для новітнього етапу розвитку цієї сфери законодавства має стати прийняття єдиного спеціального закону «Про соціальний захист військовослужбовців та їх сімей», який об'єднає всі нині чинні нормативно-правові акти в цій сфері.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що полягає в дослідженні актуальних теоретичних і практичних проблем державного регулювання системи пенсійного забезпечення військовослужбовців, зокрема вироблено рекомендації щодо вдосконалення національного законодавства в цій сфері.

1. Характеристика особливостей історичного розвитку законодавства про пенсійне забезпечення військовослужбовців дало змогу розробити класифікацію етапів розвитку пенсійного забезпечення військовослужбовців:

1) імперський (1720–1912 рр.) – становлення та розвиток пенсійного забезпечення військовослужбовців період московської імперії; уперше пенсійне забезпечення військовослужбовців офіційно закріплене 17 січня 1720 р. в Морському статуті за часів правління Петра I Олексійовича; 6 грудня 1827 р. Миколою I був підписаний перший у країні Пенсійний статут, який об'єднав усі пенсійні законоположення, що існували з петровських часів, і визначив подальший розвиток пенсійного законодавства;

2) радянський (1919–1990 рр.) – скасування законодавства Російської імперії та формування радянської моделі пенсійного забезпечення військовослужбовців. Нова система пенсійного забезпечення військовослужбовців почала формуватися після утворення Української УРСР, яка входила до складу Радянського Союзу, однак з 1924 р. пенсійне забезпечення військовослужбовців розвивалось уже не як республіканське, а як загальносоюзне. У період Великої вітчизняної війни та післявоєнний період матеріальне становище військовослужбовців і членів їхніх сімей було на дуже низькому рівні, незважаючи на те, що пенсійне забезпечення військовослужбовців було одним з пріоритетних напрямів СРСР. Було прийнято Постанову Ради Міністрів СРСР «Про пенсії генералам,

адміралам, офіцерам, військовослужбовцям рядового, сержантського і старшинського складу надстрокової служби Радянської армії і військово-морського флоту, Комітету державної безпеки при Раді міністрів СРСР і військ Міністерства внутрішніх справ СРСР, а також їх родинам» № 876 від 27 липня 1959 р., що передбачала зменшення витрат на виплату пенсій і зниження престижу військової служби в Радянському Союзі, а також Закон СРСР «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців» від 28 квітня 1990 р., який визначав умови, норми та порядок пенсійного забезпечення військовослужбовців;

3) новітній (1991 р. – теперішній час) – формування, розвиток та вдосконалення пенсійного забезпечення військовослужбовців у роки незалежності України. Зокрема, прийнято Закон України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ» від 9 квітня 1992 р., який досі чинний з назвою в новій редакції «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

2. Аналіз державного регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців свідчить про необхідність укладення міжнародних двосторонніх договорів (угод) у сфері пенсійного забезпечення військовослужбовців і членів їх сімей з різними країнами, оскільки це є нагальною вимогою сьогодення та створює основу захисту пенсійних прав зазначеної категорії осіб і потребує всебічної підтримки. Це питання набуває актуальності ще й тому, що Україна поступово виходить із низки міжнародних конвенцій, ухвалених у межах СНД, та розпочала процес виходу із цієї регіонально-міжнародної організації, а отже, є необхідність в укладанні двосторонніх угод у сфері соціального захисту колишніх військовослужбовців. Укладення таких договорів та угод повинно відбуватися виключно за пропорційним принципом і якщо військовослужбовець отримав право на пенсію за вислугою років, по

інвалідності, або ж його рідні на пенсію по втраті годувальника на території України, то цілком справедливо, якщо виплата пенсії буде здійснюватись за її рахунок.

3. З'ясовано особливості пенсійного забезпечення військовослужбовців за вислугу років та запропоновано його визначення як одного з видів їхнього соціального захисту, що полягає у виплаті щомісячної, довічної пенсії на умовах, які передбачені законодавством та фінансуються за рахунок Державного бюджету України. Пенсія за вислугу років призначається незалежно від віку за наявності необхідної кількості вислуги років, або ж з урахуванням відповідного віку (зниженого), однак завжди за умови звільнення зі служби.

Особливості пенсійного забезпечення військовослужбовців за вислугу років полягають у такому: суб'єктами правовідносин є військовослужбовці, які наділені спеціальною правосуб'єктністю (отримувачі), та уповноважені органи пенсійного забезпечення (надавачі); суб'єкти правовідносин, яким призначається пенсія за вислугу років, чітко визначені в законах; основний юридичний факт, що зумовлює їх виникнення, – спеціальний стаж, тобто вислуга років (служба встановленої законодавством тривалості); для призначення цієї пенсії необхідним є залишення роботи (військової служби), яка дає право на таку пенсію; як правило, не вимагається такий юридичний факт, як досягнення пенсійного віку; термін призначення пенсії за вислугою років – довічний; диференційовані умови визначення розміру пенсії залежно від займаної посади; пряма пропорційна залежність розмірів пенсій від рівня грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, які проходять військову службу; фінансування пенсії за рахунок Державного бюджету України; сума нарахованої пенсії не оподатковується незалежно від її розміру.

4. Визначено, що військовослужбовець – це особа, незалежно від

статевої приналежності (громадянин України, іноземець, особа без громадянства), яка відповідає встановленим законодавством вимогам для проходження військової служби на професійній основі для оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності та входить до складу Збройних Сил України й інших військових формувань, має військове звання та наділена певним колом службових повноважень. Виділено два види пенсій за вислугою років: пенсії за вислугу конкретної кількості календарних років; пенсії за вислугу років з урахуванням загального страхового стажу.

5. Визначено особливості пенсійного забезпечення військовослужбовців по інвалідності, які полягають у такому. Пенсійне забезпечення військовослужбовців по інвалідності – це один із видів їх соціального захисту, який полягає в щомісячній виплаті їм пенсії в грошовій формі, призначуваній у разі встановлення медичним органом однієї з трьох груп інвалідності, які тягнуть повну або часткову втрату працездатності внаслідок травми, поранення, контузії, каліцтва під час виконання військового обов'язку, професійного чи загального захворювання чи з інших причин, визначених законодавством. Пенсійне забезпечення військовослужбовців по інвалідності диференціюється залежно від правового статусу таких осіб, групи та причини інвалідності. Група характеризує ступінь важкості інвалідності й безпосередньо впливає на розмір пенсійного забезпечення, а причина інвалідності визначає обставини, за яких особа втратила свою працездатність і також напяму впливає на розмір пенсії військовослужбовця. Для пенсійного забезпечення по інвалідності характерні такі особливості: суб'єктами правовідносин є військовослужбовці, які наділені спеціальною правосуб'єктністю (отримувачі), та уповноважені органи пенсійного забезпечення (надавачі); суб'єкти правовідносин, яким призначається пенсія по інвалідності, чітко визначені в законі; основний юридичний

факт, що зумовлює виникнення правовідносин, – інвалідність; правовідносини мають регулярний характер (пенсії виплачуються регулярно у встановлені законом строки у грошовій формі); пенсійне забезпечення військовослужбовців по інвалідності диференціюється залежно від правового статусу таких осіб, групи та причини інвалідності. Термін призначення пенсії по інвалідності – довічний або строковий (тимчасовий). Фінансуються пенсії за рахунок Пенсійного фонду України та Державного бюджету України; сума нарахованої пенсії не оподатковується незалежно від її розміру.

6. Встановлено особливості пенсійного забезпечення членів сімей військовослужбовців в разі втрати годувальника. Пенсійне забезпечення членів сімей військовослужбовців в разі втрати годувальника – це один із видів їхнього соціального захисту, який полягає у виплаті щомісячної, довічної або строкової пенсії на умовах, які передбачені законодавством та фінансуються за рахунок Державного бюджету України. Особливостями пенсійного забезпечення членів сімей є: суб'єктами правовідносин є члени сімей військовослужбовців, які наділені спеціальною правосуб'єктністю (отримувачі) та уповноважені органи пенсійного забезпечення (надавачі); суб'єкти правовідносин, яким призначається пенсія у разі втрати годувальника, чітко визначені в законі; виникають за наявності складного юридичного факту – втрата годувальника; належність до членів його сім'ї; непрацездатність члена сім'ї; перебування на утриманні в годувальника; мають регулярний характер (пенсії виплачуються регулярно у встановлені законом строки у грошовій формі); розміри пенсії у зв'язку з втратою годувальника диференціюються залежно від причини смерті (загибелі) військовослужбовця; із загальної суми пенсії може виділятися частка, яка виплачується окремо; фінансуються пенсії за рахунок Державного бюджету України; метою пенсійного забезпечення є задоволення життєвих потреб осіб, які втратили основні джерела засобів до існування в разі

втрати годувальника; термін призначення пенсії – довічний або строковий (тимчасовий); сума нарахованої пенсії не оподатковується незалежно від її розміру.

7. Здійснено аналіз проблем призначення та перерахунку пенсій військовим пенсіонерам, виділено основні їхні причини. Такі проблеми мають об'єктивний характер та не залежать від волі військовослужбовців і членів їхніх сімей. Це, зокрема, фінансово-економічні причини, що полягають у неспроможності належного фінансування пенсій; політичні причини, суть яких полягає в тому, що з приходом нової влади змінюються законодавство та умови пенсійного забезпечення військовослужбовців і членів їхніх сімей, які часто порушують права військових пенсіонерів; недосконалість чинного законодавства, адже норми пенсійного забезпечення військовослужбовців часто не узгоджуються між собою та створюють незручності в практиці, заважають ефективному застосуванню законодавства; збільшення чисельності військових пенсіонерів за вислугу років та по інвалідності й чисельності осіб, які мають право на пенсію в разі втрати годувальника (військовослужбовця) у зв'язку з військовими діями на Сході України; непрофесіоналізм працівників органів Пенсійного фонду України, що виявляється в незнанні та неправильному застосуванні пенсійного законодавства; відсутність відповідальності для службових осіб, які мають стосунок до встановлення юридичних фактів реалізації військовослужбовцями й членами їхніх сімей права на пенсію; опосередкованість правовідносин між пенсіонерами та органами Пенсійного фонду України, що призводить до тривалого оформлення й перерахунку пенсій.

8. Сформульовано пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства України з питань правового регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей: внести зміни до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з

військової служби, та деяких інших осіб», яким передбачено, що виплата пенсій, у тому числі додаткових пенсій, доплат, надбавок та підвищень до них, компенсаційних виплат, встановлених законодавством, звільненим із служби військовослужбовцям, особам, які мають право на пенсію, та членам їх сімей забезпечується за рахунок коштів Пенсійного фонду України та Державного бюджету України»; визначити, що «пенсії по інвалідності військовослужбовцям, особам, які мають право на пенсію призначаються в таких розмірах: а) особам з інвалідністю внаслідок війни І групи підгрупи А – 120 %, І групи підгрупи Б – 100 %, ІІ групи – 80 %, ІІІ групи – 60 % відповідних сум грошового забезпечення (заробітку); б) іншим особам з інвалідністю І групи підгрупи А – 80 %, І групи підгрупи Б – 70 % ІІ групи – 60 %, ІІІ групи – 40 % відповідних сум грошового забезпечення (заробітку)».

9. Обґрунтовано необхідність систематизації державного регулювання у сфері соціального захисту військовослужбовців. Питання соціального захисту врегульовано низкою законів та підзаконних актів, що призводить до колізій під час правозастосування. Отже, враховуючи той факт, що соціальний захист військовослужбовців та їх сімей окремо визначено Конституцією України, то логічним для новітнього етапу розвитку цієї сфери законодавства має стати прийняття нового спеціального закону «Про соціальний захист військовослужбовців та їх сімей», який об'єднає всі нині чинні нормативно-правові акти в цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко А. Пенсійне забезпечення громадян – складова соціальної політики держави. URL: www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/.../12.pdf 136.
2. Бакуменко В. Д., Надолішний П. І., Іжа М.М., Арабаджи Г. І. Державне управління: основи теорії, історія і практика : навчальний посібник. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. 394 с.
3. Барр Н. Пенсионная головоломка. Предварительные условия и возможные варианты политики при разработке систем пенсионного обеспечения. *Вопросы экономики* : наук.-практ. журнал. 2002. № 29. URL: <http://imf.jrg/External/Pubs/FT/issues/issues29/rus/issue29r.pdf>. 145.
4. Безтелесна Л., Юрчик Г. Соціальна справедливість у солідарній системі пенсійного забезпечення України. *Україна: аспекти праці*. 2013. № 5. С. 21–27.
5. Белоусов В. М. Підходи та моделі системи пенсійного забезпечення: міжнародний досвід для України. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2013. № 2. С. 37–42.
6. Білоусов В. Огляд зарубіжного досвіду в сфері реформування системи пенсійного забезпечення. Перспективи для України. *Україна: аспекти праці*. 2004. № 3. С. 39–45.
7. Бобир О. І., Смирнов С. О. Фінансовий механізм системи пенсійного забезпечення : монографія. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2008. 249 с.
8. Бондалетова Т. О., Харченко А. С. Етапи становлення системи пенсійного забезпечення України. *Актуальні проблеми сучасної науки* : X Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. URL : <http://konf.org.bondsletova-to>

harchenko-toharchenko-as-etagi-stanovlennya-sistemu-pensiynogo-zabezpechennya-v-ukrayini.

9. Бондарук Т. Г., Бондарук І. С. Методичні основи визначення стану економічної безпеки пенсійного забезпечення. *Економіка України*. 2013. № 10. С. 81–96.

10. Бондарук Т. Г., Бондарук І. С. Формування системи пенсійного забезпечення. *Економічні горизонти*. 2017. № 2 (3). С. 38–46.

11. Бойко М. Д. Право пенсійного забезпечення в Україні : навчальний посібник. Вид. 2-е, випр. та доп. Київ : Атіка, 2006. 284 с.

12. Бойко М. Д. Право пенсійного забезпечення в Україні : навчальний посібник ; курс лекцій. Київ : Олан, 2005. 368 с.

13. Борисенко Н. Ю. Построение национальной системы пенсионного обеспечения: теория и практика. *Финансы и кредит*. Москва : ООО «Издательский дом ФИНАНСЫ и КРЕДИТ», 2007. № 17. С. 54–65.

14. Бородіна Н. Державне регулювання у сфері пенсійного забезпечення – розвиток та основні положення. *Економіст*. 2010. № 11. С. 26–29.

15. Бугас Н. В., Палькевич К. В. Основні функції та завдання пенсійного забезпечення у фінансовій системі України. *Ефективна економіка*. 2013. № 1. С. 157–162.

16. Буряк В. Механізм правового захисту права на пенсійне забезпечення. *Право України*. 2012. № 6. С. 74–79.

17. Буряченко О. Є. Еволюційні напрямки розвитку системи державного соціального захисту та пенсійного забезпечення населення. *Реформування публічного управління: теорія, практика, міжнародний досвід* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар участю (Одеса, 31 жовт. 2014 р.). Одеса : Одес. регіон. ін.-т держ. упр., 2014. С. 115–117.

18. Буряченко О. Є. Сучасний стан пенсійного забезпечення населення України. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. праць. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2014. Вип. 3 (59). – С. 50–54.

19. Буряченко О. Є. Сутність поняття пенсійного забезпечення в науковому дискурсі. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. праць. Харків : ХарРІДУ НАДУ, 2015. Вип. 2 (49). С. 90 – 98.

20. Гаряча О. В. Окремі питання пенсійного забезпечення. *Соціальний захист*. 1998. № 8. С. 27–40.

21. Горбачова О. Пенсійний контракт як підстава надання послуг з недержавного пенсійного забезпечення. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 9. С. 72.

22. Городецька М. О. Сучасний стан пенсійної системи України: основні напрями реформування та перспективи подальшого розвитку. URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=rn2glnMAAAAJ&hl=uk>.

23. Готсіс Д. Перспективи розподільних пенсійних систем – залучення наступних поколінь. *Журнал європейської економіки*. 2007. Т. 6. № 12. С. 183–197.

24. Грушка В. І. Пенсійна система України : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2006. 336 с.

25. Гудзь Ю. Ф., Реха К. Х. Реформування підсистеми пільгового пенсійного забезпечення на основі створення професійних пенсійних фондів. *Торгівля і ринок* : тематичний зб. наук. пр. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2017. Вип. 2 (42). С. 76–87.

26. Гуцалова Ю. Є. Фінансово-економічна сутність пенсійного забезпечення в Україні. *Економічний вісник*. 2015. № 2. С. 85–93.

27. Данилюк О. І. Стан пенсійного забезпечення населення України в контексті євроінтеграційних перетворень. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 14. С. 772–776.

28. Дарієнко А. А. Напрямки удосконалення пенсійного забезпечення в Україні. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2008. № 3. С. 93–105.

29. Даценко В. В., Баранник Л. Б. Пенсійне страхування в фінансовій системі держави : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. фін. акад., 2013. 136 с.

30. Даценко В. В. Роль пенсійного забезпечення в системі соціального захисту населення. *Наукові праці НДІ*. 2002. № 3. С. 97–104.

31. Дідковська Т. О. Поняття та сутність пенсійного забезпечення в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку. *Форум права*. 2012. № 1. С. 253–257.

32. Демченко К. И. Проблемы современного пенсионного обеспечения Украины и пути их решения. Актуальные научные исследования в современном мире. 2017. Вып. 12. С. 80–85. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/365436.pdf>.

33. Денисенко О. Пенсійному обслуговуванню – сучасні рішення. *Урядовий кур'єр*. 2003. № 235. С. 8.

34. Діхтерьова В. В. Роль пенсійного забезпечення в системі соціального захисту населення. *Наукові праці НДФІ*. № 3 (18). 2002. С. 103–111.

35. Дробязко С. І. Особливості функціонування недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Економіка та держава*. 2016. № 7. С. 67–70.

36. Іншин М. Удосконалення пенсійного забезпечення працівників органів внутрішніх справ. *Право України*. 2012. № 6. С. 100–106.

37. Єлагін В. П. Проблеми запровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні. *Державне будівництво*. 2016. № 2. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2016-2/doc/5/01.pdf>.

38. Женчик О. В. Розвиток пенсійного забезпечення та його вплив на економіку України на основі європейського досвіду. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/7831/1/41.pdf>.

39. Жернаков В. В. Диференціація пенсійного забезпечення та перспективи законодавчого регулювання соціальної політики в Україні. *Вісн. Акад. праці і соц. відносин федер. проф. України* : наук. зб. Київ : Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України, 2006. № 4 (37). С. 20–27.

40. Жук О. Б. Фінансове забезпечення функціонування пенсійної системи України в умовах реформування економіки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 3. С. 50–54.

41. Зайчик Б. О., Зарудний О. Б., Березіна С. Б. та ін. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Київ : АВТ, 2005. 244 с.

42. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах та фактах. Київ : Мін-во праці та соціальної політики України, Пенсійний Фонд України, 2012. 75 с.

43. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальний захист та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах. Київ : М-во праці та соціал. політики України ; Пенс. Фонд України. 2009. 80 с.

44. Загородній А. Г., Пилипенко Л. М. Проблеми та шляхи вдосконалення пенсійної системи України. *Фінанси України*. 2010. № 6. С. 15–24.

45. Загорулько І. Б. Історія розвитку пенсійного забезпечення в Україні. *Національний лісотехнічний університет України* : наук. період. журнал. Львів : РВВ НЛТУ України, 2005. Вип. 15.4. С. 372–379.

46. Загорулько І. Б. Поняття пенсійного забезпечення: поняття, принципи та функції. *Науковий вісник Укр. ДЛТУ*. 2006. Вип. 15.3. С. 248–256.

47. Зайчик Б. О. Система пенсійного забезпечення: сьогодні і завтра. Київ : Формат, 2004. 345 с.

48. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2019 році. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2121276-zvit-pro-robotu-ta-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-u-2019-rotsi-3/>.

49. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2020 році. URL: https://docs.google.com/viewer?url=https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2021/03/Zvit_pro_robotu_ta_vykonannya_byudzhetu_PFU_2020.pdf.

50. Зимовська Л. Деякі аспекти реформування системи пенсійного забезпечення в Україні. *Вісник КНТЕУ*. 2011. № 2. С. 59–65. URL: http://institute.gorshenin.ua/news/401_pochti_polovina_ukraintsev.html.

51. Камінський А. Б., Леонов Д. А. Розкриття інформації в системі недержавного пенсійного забезпечення: обґрунтування доцільності та практика реалізації. *Фінанси України*. 2011. № 6. С. 62–72.

52. Казанчан А. А. Поняття та види пенсійного забезпечення громадян України. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2010. Т. 3 (62). № 1. С. 142–149.

53. Кириченко М. С., Аллахвердян А. В. Оцінка системи пенсійного забезпечення в Україні: правовий та економічний аспекти. *Право і суспільство*. 2016. № 2 (2). С. 75–80.

54. Кіктенко З. П., Радченко О. О. Проблеми пенсійної системи і перспективи її розвитку. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2010. № 4. С. 84–88.

55. Кобець Д. Л. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 6. Т. 1. С. 252–256.

56. Коваль О. П. Особливості початкового етапу запровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи. *Фінанси України*. 2011. № 6. С. 73–83.

57. Колеснік Т. В. Пенсійна реформа в Україні правові аспекти. *Актуальні проблеми права: теорія та практика* : зб. наук. пр. Луганськ : Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2011. № 21. С. 212–219.

58. Колеснік Т. В. Щодо підстав диференціації пенсійного забезпечення громадян. *Право і суспільство* : науковий журнал. 2012. № 1. С. 120–126.

59. Колеснік Т. В. Сучасні перспективи розвитку законодавства про пенсійне забезпечення *Актуальні проблеми права: теорія та практика* : зб. наук. пр. Луганськ : Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2012. № 23. С. 258–268.

60. Колотік А. С. Реалізація права на пенсійне забезпечення в Україні. *Трудове право, право соціального забезпечення та сучасні проблеми проходження служби в органах внутрішніх справ* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. Харків : Харк. нац ун-т внутр. справ, 2011. С. 129–132.

61. Кіндрат І. Ю. Пенсійне забезпечення в Україні й світі. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.3. С. 204–208.

62. Корнацька Р. М. Реалії та перспективи пенсійного забезпечення в Україні. *Світ фінансів*. 2013. № 3. С. 30–35. URL: <http://sf.tneu.edu.ua/index.php/sf/article/view/741/749>.

63. Короленко Н. П. Пенсійне забезпечення по інвалідності в солідарній системі України. Київ : Вид-во Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України, 2011. 172 с.

64. Кравчук Т. В. Пенсійне забезпечення у разі втрати годувальника у солідарній пенсійній системі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2008. 20 с.

65. Криклій В. А. Періодизація становлення національних систем пенсійного забезпечення західних країн. URL: http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Economics/59630.doc.htm.

66. Кульков Ю. А., Тяг Р. Б. Формування збалансованої системи пенсійного забезпечення. Проблеми та перспективи розвитку регіональної ринкової економіки : V Міжнар. наук.-практ. конф. аспірантів, молодих учених та науковців. Київ : КІДУЕП, 2010. С. 22–24.

67. Кучерук О. В. До питання розвитку законодавства про пенсії військовослужбовців за вислугу строків служби. *Концепція розвитку законодавства України* : матеріали наук.-практ. конф. Київ, 1996. С. 306–308.

68. Лаврухіна Н. О. Шляхи вдосконалення державного управління системою пенсійного забезпечення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 2. С. 37–44.

69. Левченко І. А. Зарубіжний досвід діяльності систем пенсійного забезпечення та можливості його використання в українських умовах. *Інвестиції: практика та досвід* : наук. фах видання. 2012. № 8. С. 79–82.

70. Левицька С. О., Галашко С. І. Пенсійна реформа як один з напрямів забезпечення сталого розвитку країни. *Збірник наукових праць*. Київ : СЕУ ; Рівне : НУВГП, 2010. Вип. XVI. № 3. С. 158–168.

71. Легеза Н. Е. Перспективні напрямки вдосконалення функціонування системи недержавного пенсійного страхування в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2014. № 1. С. 182–184.

72. Ленчик Я. В. Шляхи розвитку державного пенсійного забезпечення в Україні. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2010. Вип. 4 (2). С. 73–77.

73. Лібанова Е. М. Демографічні передумови реформування системи пенсійного забезпечення. *Соціальний захист*. 2000. № 2. С. 25–29.

74. Линдюк О. А. Сутність пенсійної системи та її місце в забезпеченні соціальної безпеки суспільства. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2009-4-38.pdf>.

75. Логінов О., Полонська О. Механізм охорони та захисту права військовослужбовців на пенсійне забезпечення. *Підприємництво, госп-во і право* : загальноукр. наук.-практ. госп.-правов. журнал. 2008. № 7. С. 79–82.

76. Лопаків В. С. Історія розвитку пенсійного забезпечення в Україні. *Інтелігенція і влада* : наук. зб. Одеса : Одес. нац. політехн. ун-т. 2011. Вип. 22 (Сер.: Історія). С. 132–138.

77. Луценко Т. О. Спеціальний стаж та його значення в системі пенсійного забезпечення. *Право і безпека*. 2004. № 3/1. С. 113–117.

78. Луцький Р. П. Досвід реформування системи пенсійного забезпечення в країнах Європейського Союзу. *Університетські наукові записки* : наук. фах. видання Хмельницького університету управління та права. 2005. № 4 (16). С. 176–179.

79. Люблін Ю., Гендрікс Г., Нейков І. Пенсійна реформа в Україні: коментарі іноземних фахівців. *Страхова справа*. 2008. № 3 (31). С. 41–46.

80. Макаренко О. М. Державне управління пенсійним забезпеченням осіб похилого віку в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Харків, 2009. 20 с.

81. Максимчук В. Перерахунок пенсій працюючим пенсіонерам. *Соціальна політика: проблеми, коментарі, відповіді*. 2010. № 2. С. 31–32.

82. МакТаггарт Г. К. Корпоративні та професійні програми добровільного пенсійного забезпечення. *Україна: аспекти праці*. 2001. № 2. С. 30–36.

83. Мальований М. Історичний розвиток системи пенсійного забезпечення в світі. *Економіка АПК* : наук.-вироб. журнал. 2005. № 3. С. 31–36.

84. Мартиненко В. Г. Державне регулювання недержавного пенсійного забезпечення. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2007. № 1. С. 89–93.

85. Мастюгіна Г. Призначення пенсій: порядок звернення, подання документів, підтвердження заробітної плати. *Вісник податкової служби України*. 2012. № 31. С. 43–47.

86. Матвієнко П. В. Реформування системи пенсійного забезпечення. *Економіка та держава*. 2006. № 10. С. 65–69.

87. Медведчук О. О. Реформування системи пенсійного забезпечення в Україні. *Економіка та держава*. 2009. № 3. С. 58–60.

88. Мелешко О. В. Історіографія виникнення сучасної системи пенсійного забезпечення як виду соціального захисту населення. *Вісник СНАУ. Серія «Економіка та менеджмент»*: наук. журнал. 2008. Вип. 12/1 (33). С. 115–120.

89. Мельник К. Пенсійне забезпечення осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ: окремі аспекти реформування. *Право України*. 2012. № 6. С. 80–85.

90. Мельник О. М. Реформування пенсійного забезпечення в Україні. *Фінанси України*. 2002. № 4. С. 32–38.

91. Мельничук В. Г. Тенденції розвитку пенсійної системи України. *Фінанси України*. 2010. № 4. С. 66–76.

92. Минюк О. Ю., Минюк Д. І. Пенсійна реформа в Україні: реалії та вимоги сьогодення. *Повітряне і космічне право : юридичний вісник*. 2017. № 1. С. 103–109. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2481/1/2315_IR.pdf .

93. Михайлов А. В., Ткач О. І. Недержавні пенсійні фонди: сьгоднішній погляд у майбутнє. Київ : Вид-во «СПД Савчина», 2001. 114 с.

94. Михеев В. С. Льготное пенсионное обеспечение в СРСР. Михеев : Юрид. лит., 1984. 173 с.

95. Модель фінансового забезпечення системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування населення України. URL: www.pension.kiev.ua.

96. Надрага В. І. Фінансові ризики розбудови пенсійної системи в Україні: демографічний аспект. *Фінанси України*. 2015. № 1. С. 79–86.

97. Надточій Б. О. До аналізу факторів фінансової стабільності пенсійної системи. *Державна соціальна політика і рівень життя населення в Україні : економічне есе / Інститут реформ*. 2002. Вип. 1 (12). С. 34–39.

98. Надточій Б., Яценко В. Пенсійне забезпечення в Україні: історичний аспект. *Україна: аспекти праці : некомерційне фахове видання*. 2000. № 1. С. 8–15.

99. Надієчко О. І. Історико-правовий досвід пенсійного забезпечення в Україні (дореволюційний період). *Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС*. 2009. № 2. С. 56–66.

100. Нарожна Н. І. Доходи пенсійного фонду: оптимізація формування та резерви зростання. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля : наук. журнал*. Луганськ : Вид-во СНУ ім. Володимира Даля, 2013. № 16. С. 145–149.

101. Насібова О. В. Фінансове забезпечення державних пенсійних зобов'язань в умовах трансформаційної економіки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 12 (2). С. 166–170.

102. Новіцька Є. В. Сучасний стан системи пенсійного забезпечення в Україні, проблеми та шляхи удосконалення. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Державне управління*. 2016. Т. 267. Вип. 255. С. 112–117.

103. Орловський О. Я. Правова природа пенсії як основного виду соціального забезпечення. *Наук. вісн. Чернівець. ун-ту: Правознавство* : зб. наук. пр. Чернівці : Рута, 2005. Вип. 273. С. 63–66.

104. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

105. Офіційний сайт Пенсійного фонду України. URL: <http://www.pfu.gov.ua>.

106. Павлюк Є. О. Реформування системи пенсійного забезпечення України: передумови та основні засади. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2014. Вип. 2. С. 88–94.

107. Папієв М. Міжнародний досвід реформування пенсійного забезпечення. *Україна: аспекти праці*. 2004. № 1. С. 3–11.

108. Пенсійна реформа в Україні: напрями реалізації : колективна монографія / за ред. Е. М. Лібанової. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2010. 270 с.

109. Пенсійні правовідносини в Україні / відп. ред. Н. М. Хуторян, Я. В. Сімутіна. Київ : Юрид. думка, 2013. 276 с.

110. Пенсійне забезпечення інвалідів. URL: <http://pfu.cv.ua/news879.php>.

111. Пилипенко П., Кульчицька О. Проблеми правового регулювання перерахунку пенсії. *Право України*. 2012. № 6. С. 60–65.

112. Про затвердження нормативних актів з питань пенсійного забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 583. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/583-92-%D0%BF>.

113. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні / наук. ред.: Н. М. Хуторян, М. М. Шумило. Київ : Ін Юре, 2012. 540 с.

114. Прийменко О. Правове регулювання процедури підтвердження факту утриманства при призначенні пенсії у зв'язку з втратою

годувальника. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 8. С. 121–124.

115. Прилипко С. Право на пенсійне забезпечення та його реалізація в умовах ринкової економіки. *Право України*. 2003. № 2. С. 45–48.

116. Приходченко О. Ю. Система методів та моделей аналізу пенсійного забезпечення. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 6. С. 170–175.

117. Пестерева А. Пенсійна система: впровадження та перспективи розвитку. *Кадровик України*. 2007. № 3. С. 56–62.

118. Показники пенсійного забезпечення України (у цифрах і фактах): [по роках, по областях. Недержавні пенсійні фонди, показники їхньої роботи. Демографічна ситуація і пенсійна система]. *Соціальна політика: проблеми, коментарі, відповіді*. 2009. № 11–12. С. 40–42.

119. Про порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та членам їхніх сімей»: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 1992 р. № 393. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393-92-п>.

120. Правління Пенсійного Фонду України № 3-1 від 30 січня 2007 року «Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій» відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0135-07>.

121. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам : Закон України від 18.05.2004 № 1727-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>.

122. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 22.12.2011 р. № 4225-VI: станом на 1 липня 2013 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-156>.

123. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи : Закон України від 08.07.2011 № 3668-VI. *Офіційний вісник ВР України*. 2011. № 71 С.11–14.

124. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.

125. Про заходи щодо поліпшення пенсійного забезпечення громадян : Постанова КМУ від 20 листопада 2003 р. № 1783. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1783-2003-%D0%BF#Text>.

126. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи : Закон України від 08.07.2011 № 3668-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 12–13. Ст. 82.

127. Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 190.

128. Про основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні : Указ від 13.04.98 № 291/98. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/291/98>.

129. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 09.04.1992 р. № 2262. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 29. Ст. 399.

130. Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2017 р. № 704. *Офіційний вісник України*. 2017. № 77. Ст. 2374.

131. Про перерахунок пенсій. URL: http://www.pfu.ks.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=921:-01012013&catid=41:2010-11-01-11-13-57&Itemid=34.

132. Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 103. *Офіційний вісник України*. 2018. № 20. Ст. 662.

133. Про пенсії за особливі заслуги перед Україною : Закон України від 01.06.2000 № 1767-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1767-14>.

134. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 05.11.91 № 1788-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>.

135. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 09.04.92 № 2262-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2262-12>.

136. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи : Закон України від 08.07.2011 № 3668-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>.

137. Про основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні : Указ Президента України від 03.04.1998 № 291/98/. URL: www.rada.gov.ua.

138. Про передачу органам Пенсійного фонду України функцій з призначення і виплати пенсій деяким категоріям громадян : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.11.2006 № 22. URL: www.rada.gov.ua.

139. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.93 № 3551-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>.

140. Радченко Я. М. Соціальна політика держави щодо пенсійного забезпечення військовослужбовців за вислугу років: особливості застосування. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2018.

№ 4. С. 274–278.

141. Радченко Я. М. Державна політика формування системи пенсійного забезпечення військовослужбовців по інвалідності. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2019. № 2. С. 198–201.

142. Радченко Я. М. Правове регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців крізь призму застосування міжнародних актів. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. № 19. С. 110–113.

143. Радченко Я. М. Історико-правовий розвиток законодавства про пенсійне забезпечення військовослужбовців. *Право та державне управління*. 2020. № 3. С. 207–211.

144. Радченко Я. М. Щодо проблеми перерахунку пенсій військовим пенсіонерам: державно-управлінське рішення. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 6 (34). Р. 68–72.

145. Радченко Я. М. Розвиток законодавства про пенсійне забезпечення військовослужбовців. *Державне і муніципальне управління: теорія, методологія, практика* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 2–3 березня 2018 р. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. С. 57–59.

146. Радченко Я. М. Соціальні гарантії як визначальний фактор формування державної соціальної політики. *Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 15 листопада 2019 р. Одеса : Міжнар. гум. ун-т, 2019. С. 290–291.

147. Радченко Я. М. Аналіз проблем призначення та перерахунку пенсій військовослужбовцям в Україні. *Державне і муніципальне управління: теорія, методологія, практика* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 6–7 березня 2020 р. Запоріжжя : Класичний приват. ун-т, 2020. С. 53–55.

148. Радченко Я. М. Проблеми призначення пенсій військовим

пенсіонерам. *Державне управління в Україні: виклики та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 8–9 травня 2020 р. Запоріжжя : Класичний приват. ун-т, 2020. С. 68–70.

149. Радченко Я. М. Умови призначення пенсії у разі втрати годувальника сім'ям військовослужбовця: державно-управлінський підхід. *Напрями вдосконалення механізмів державного управління в умовах сучасних реформаційних процесів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 25–26 грудня 2020 р. Запоріжжя : Класичний приват. ун-т, 2020. С. 69–70.

150. Ріппа М. Б. Державне пенсійне забезпечення в Україні та шляхи його розвитку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Київ, 2007. 19 с.

151. Ріппа М. Порівняльна характеристика світових систем пенсійного забезпечення і страхування. *Світ фінансів*. 2007. Вип. 1. С. 35–45.

152. Реха К. Х. Сучасні проблеми та напрями реформування пенсійного забезпечення України. *Модернізація фінансово-кредитної системи України: виклики глобалізації* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (24 березня 2017 року). Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2017. С. 345–348.

153. Романенко Є. Реформування пенсійного забезпечення на досвіді Угорщини. *Персонал*. 2005. № 2. С. 82–86.

154. Рудик В. К., Олексійко В. С. Стан реформування пенсійної системи в Україні. *Облік і фінанси*. 2016. № 4. С. 106–113.

155. Рудик В. Розвиток системи пенсійного забезпечення в західноєвропейських країнах. *Економіка України*. 2011. № 10. С. 72–78.

156. Самодай А. Пенсійне забезпечення: проблеми та варіанти рішень. *Страхова справа*. 2010. № 3. С. 48–50.

157. Сандлер Д. М. Огляд сучасних систем пенсійного забезпечення. *Економіка та держава* : наук. фах. видання. 2007. № 12. С. 92–94.

158. Сاینчук Н. В. Стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2014. Вип. 681. С. 79–84. URL: <http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/02/STAN-TA-PERSPEKTYVY-ROZVYTKU.pdf> (дата звернення:).

159. Ставерська Т. О., Шевчук І. Л. Етапи пенсійної реформи в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 1221–1228. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/204.pdf.

160. Сичова К. М. Теоретичні підходи до тлумачення понять «стратегія» і «модель» у сфері пенсійного забезпечення. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Stvtp/2012_2/27.pdf.

161. Сычева К. В. Формирование стратегии развития системы пенсионного страхования в Украине. *Бізнес Інформ*. 2013. № 10. С. 239–246. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2013-10_0-pages-239_246.pdf (дата звернення:).

162. Система пенсійного забезпечення: сьогодні і завтра: коментар застосування Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» / Б. О. Зайчук, В. С. Никитенко, В. І. Семендяєва. Київ : Формат, 2004. 345 с.

163. Середній розмір місячної пенсії та кількість пенсіонерів (1991–2016 рр.) : офіційний сайт Державної служби статистики України (розділ «Статистична інформація. Соціальне забезпечення»). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

164. Сивак С. Організаційно-правові основи недержавного пенсійного забезпечення. *Право України*. 1999. № 1. С. 119–121.

165. Синчук С. Правові проблеми понятійного апарату пенсійного законодавства. *Право України*. 2012. № 6. С. 27–32.

166. Сирота І. М. Право пенсійного забезпечення в Україні : курс лекцій. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 264 с.

167. Скоропад І. С., Кулак Л. В. Особливості функціонування системи пенсійного забезпечення в Україні на сучасному етапі. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.9. С. 237–240.

168. Скуратівський В., Линдюк О. Державне регулювання фінансового забезпечення пенсійних систем: досвід країн Європейського Союзу. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2011. № 1. С. 206–217.

169. Слюсарчук О. П., Бутурлак Т. О. Актуальні проблеми подальшого реформування системи пенсійного забезпечення в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2014. Вип. 2 (41). С. 186–193.

170. Смутчак З. В. Система пенсійного забезпечення як складова соціального захисту населення. *Економічний вісник. Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 5–2 (15). С. 66–69.

171. Стадник М. Поняття пенсійного забезпечення в Україні. *Право України*. 2012. № 6. С. 12–18.

172. Стецюк Т. Новації пенсійного забезпечення в Україні. *Страхова справа*. 2012. № 2. С. 51–53.

173. Стратегія модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2016 р. № 672-р. URL: www.rada.gov.ua.

174. Стратегія розвитку пенсійної системи : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.12.2005 № 525-р. URL: www.rada.gov.ua.

175. Структура системи пенсійного забезпечення в Україні. URL: <http://pension.kiev.ua/index.php>.

176. Суріна О. В. Перспективи розвитку пенсійного забезпечення в Україні. *Наукові праці НДФІ*. Вип. 1 (38). 2007. С. 97–104.

177. Титаренко Г. В. Договірне регулювання пенсійного забезпечення в Україні. Луганськ : Література, 2011. 220 с

178. Ткаченко Л. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Економіка України*. 2007. № 8. С. 89–95.

179. Толуб'як В. С. Актуальні розрахунки в системі пенсійного забезпечення: теоретико-організаційний аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 18. С. 84–88.

180. Толуб'як В. С. Державна політика пенсійного забезпечення: сутність та функції. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. ХарPI НАДУ. Харків : ХарPI НАДУ ; Магістр. 2009. № 4 (27). С. 232–238.

181. Толуб'як В. С. Державне регулювання в сфері пенсійного забезпечення: суть та необхідність здійснення. *Економіка та держава*. 2010. № 5. С. 76–79.

182. Толуб'як В. С. Заробітна плата та її вплив на формування фінансових ресурсів системи пенсійного забезпечення. *Теорія та практика державного управління*. 2010. Вип. 2 (29). С. 242–249.

183. Толуб'як В. С. Трансформація фінансових механізмів державного управління пенсійною системою в Україні : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ : НАДУ при Президентові України. 2012. 469 с.

184. Толуб'як В. С. Фінансові механізми пенсійного забезпечення : монографія. Тернопіль : ТзОВ «Тернограф», 2011. 336 с.

185. Філіпчук П. В. Системи пенсійного забезпечення: огляд світового досвіду URL:

http://www/academy/gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Filipchuk.pdf.

186. Фурдичко Л. Є. Сучасний стан і реформування системи пенсійного забезпечення України. *Вісник університету банківської справи Національного банку України*. 2012. № 2 (14). С. 57–61.

187. Хуторян Н. М., Шумило М. М., Стадник М. П. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні : монографія. Київ : Ін Юре, 2012. 540 с

188. Чепела С. П. Пенсійне забезпечення осіб начальницького складу органів внутрішніх справ України: сучасний стан, проблеми та перспективи. *Єдність і диференціація трудового права та права соціального забезпечення* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. Харків : Харк. нац ун-т внутр. справ, 2014. С. 319–323.

189. Чернявська О. В., Горбунова О. А. Класифікація національних моделей пенсійного забезпечення: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. *Економіка та держава* : наук. фах. видання. 2013. № 2. С. 38–43.

190. Черняєва О. В. Пріоритети змін у системі пенсійного забезпечення України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. Вип. 21. С. 54–58.

191. Чугунок І. Я., Насібова О. В. Еволюція фінансового механізму пенсійного забезпечення. *Вісник КНТЕУ*. 2016. № 1. С. 80–97.

192. Чугунок І. Я., Насібова О. В. Фінанси пенсійного забезпечення : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 248 с.

193. Шамбір Н. Призначення і виплата пенсій по-новому. Пенсії за віком і вислугу років: дії кадрової служби. *Довідник кадровика*. 2012. № 9. С. 80–87.

194. Шарпаций В. Г. Особливості пенсійного забезпечення в УСРР (1919–1922 рр.). *Проблеми історії України: факти, судження, пошук* : міжвід. зб. наук. пр. 2004. Вип. 11. С. 413–423.

195. Шевчук Н. В. Сучасний стан фінансового забезпечення пенсійної системи України в умовах реформування. *Вісник ОГУ ім. І. І. Мечнікова* : зб. наук. праць. 2014. Т. 19. Вип. 2/5. С. 233–236.

196. Ширант А. Поняття та система принципів пенсійного забезпечення. *Право України*. 2012. № 6. С. 19–26.

197. Ширант А. А. Принципи пенсійного забезпечення : монографія. Київ : ДІА, 2012. 192 с.

198. Шумило М. М. Сучасний стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні: за матеріалами наукового повідомлення на засіданні Президії НАН України 21 грудня 2016 р. *Вісник Національної академії наук України*. 2017. № 2. С. 76–87.

199. Якимова Л. П. Еволюція пенсійної системи України. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : наук. зб.* Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т, 2010. Вип. 6. Т. 2. С. 37–46.

ДОДАТОК А

**СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ
ДИСЕРТАЦІЇ**

***Публікації, що висвітлюють основні наукові результати
дисертації***

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Радченко Я. М. Соціальна політика держави щодо пенсійного забезпечення військовослужбовців за вислугу років: особливості застосування. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2018. № 4. С. 274–278.

2. Радченко Я. М. Державна політика формування системи пенсійного забезпечення військовослужбовців по інвалідності. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2019. № 2. С. 198–201.

3. Радченко Я. М. Правове регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців крізь призму застосування міжнародних актів. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. № 19. С. 110–113.

4. Радченко Я. М. Історико-правовий розвиток законодавства про пенсійне забезпечення військовослужбовців. *Право та державне управління*. 2020. № 3. С. 207–211.

Стаття в зарубіжному фаховому виданні

5. Радченко Я. М. Щодо проблеми перерахунку пенсій військовим пенсіонерам: державно-управлінське рішення. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 6 (34). Р. 68–72.

***Публікації, що додатково відображають наукові результати
дисертації та засвідчують обов'язкову апробацію матеріалів
дисертації***

Матеріали конференцій

6. Радченко Я. М. Розвиток законодавства про пенсійне забезпечення військовослужбовців. *Державне і муніципальне управління: теорія, методологія, практика*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.,

м. Запоріжжя, 2–3 березня 2018 р. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. С. 57–59.

7. Радченко Я. М. Соціальні гарантії як визначальний фактор формування державної соціальної політики. *Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 15 листопада 2019 р. Одеса : Міжнар. гум. ун-т, 2019. С. 290–291.

8. Радченко Я. М. Аналіз проблем призначення та перерахунку пенсій військовослужбовцям в Україні. *Державне і муніципальне управління: теорія, методологія, практика* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 6–7 березня 2020 р. Запоріжжя : Класичний приват. ун-т, 2020. С. 53–55.

9. Радченко Я. М. Проблеми призначення пенсій військовим пенсіонерам. *Державне управління в Україні: виклики та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 8–9 травня 2020 р. Запоріжжя : Класичний приват. ун-т, 2020. С. 68–70.

10. Радченко Я. М. Умови призначення пенсії у разі втрати годувальника сім'ям військовослужбовця: державно-управлінський підхід. *Напрями вдосконалення механізмів державного управління в умовах сучасних реформаційних процесів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 25–26 грудня 2020 р. Запоріжжя : Класичний приват. ун-т, 2020. С. 69–70.

СЕКРЕТАРІАТ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

вул. Грушевського, 12/2, Київ, 01008, тел. (044) 256 7624, телефакс (044) 254 0584, www.kmu.gov.ua

ДОВІДКА

видана аспіранту Класичного приватного університету

РАДЧЕНКУ Ярославу Миколайовичу

про результати впровадження наукових досліджень за напрямом:

«Державне регулювання системи пенсійного забезпечення військовослужбовців
в Україні»

Результати дисертаційного дослідження Радченка Ярослава Миколайовича на тему: «Державне регулювання системи пенсійного забезпечення військовослужбовців в Україні» були використані в практичній діяльності Кабінету Міністрів України.

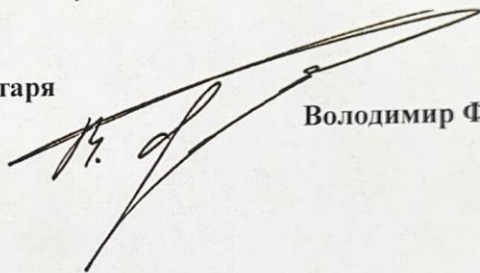
Автором було запропоновано науково-практичний підхід до державного регулювання системи пенсійного забезпечення військовослужбовців шляхом обґрунтування й розробки проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб щодо відновлення дії попередніх редакцій норм зазначеного Закону» з метою приведення положень частини другої статті 13 та частини четвертої статті 63 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» у відповідність до вимог положень ст. ст. 22 і 92 Конституції України».

Зокрема, автором пропонується встановити, що: максимальний розмір пенсії за вислугу років не повинен перевищувати 90 процентів відповідних сум

грошового забезпечення, замість 70 процентів, встановлених на даний час; усі призначені за Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» пенсії підлягають перерахунку у зв'язку з підвищенням розміру грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, або у зв'язку із введенням для зазначених категорій осіб нових щомісячних додаткових видів грошового забезпечення та премій у розмірах, встановлених законодавством.

Пропозиції автора надали можливість покращити законопроектну діяльність Кабінету Міністрів України в сфері державного регулювання системи пенсійного забезпечення військовослужбовців в Україні.

**Заступник Державного секретаря
Кабінету Міністрів України**

Володимир ФЕДОРЧУК

